

Het Sociaal-Economisch Onderzoek
der
N.E.T.O.

Inleiding gehouden door Dr. E.W. Hofstee, op een
bijeenkomst der Economisch-Technologische Instituten,
op 23 September 1941, te Groningen.

(De in deze inleiding verwerkte gegevens en de
hier aan toegevoegde kaartjes zijn bestemd om te
worden opgenomen in een publicatie van den
schrijver. Men wordt dus verzocht hiervan, zon-
der toestemming van de N.E.T.O., op geenorlei
wijze gebruik te maken.)

Het sociaal-economisch onderzoek der N.E.T.O.

Mijne Heeren,

Eeenigszins in tegenstelling met de andere Economisch-Technologische Instituten, heeft vanaf het begin onzer werkzaamheid het sociaal-economisch onderzoek een essentieel onderdeel uitgemaakt van het werk van de N.E.T.O. Gedeeltelijk had dit misschien persoonlijke oorzaken, doch het vloeide in de eerste plaats voort uit de overtuiging, dat -vooral op den duur- dit werk voor de vervulling van de taak van een Economisch-Technologisch Instituut noodzakelijk is.

Toen het eerste Economisch-Technologisch Instituut, het Economisch-Technologisch Instituut in Limburg, ontstond, heeft zijn geestelijke vader, oud-minister Gelissen, de taak van dit instituut in de eerste plaats gezien in de ontwikkeling van de braak liggende industrialisatiemogelijkheden, die in Limburg aanwezig waren. Er waren daar verschillende voor de hand liggende mogelijkheden voor industrievestiging, die nog niet tot verwezenlijking waren gekomen en vanzelfsprekend vond het E.T.I.L. een taak in het stroven naar verwezenlijking van deze mogelijkheden. Met de andere instituten, welke in den loop der jaren ontstonden, ging het even zoo. Bij hun ontstaan vonden zij alle min of meer urgente industrialisatieproblemen, die hen voorloepig voldoende te doen gaven.

Het is echter begrijpelijk, dat op den duur een dergelijke wijze van werken niet valt vol te houden. Het aantal voor de hand liggende en vanzelfsprekende mogelijkheden voor de verdere ontwikkeling van het economische leven in een bepaald gebied is niet zoo bijzonder groot en na eenigen tijd is het vet van den ketel. De nieuwe mogelijkheden in het gebied liggen dan niet meer voor het oprapen; men moet ze gaan zoeken. En hiermede komen de E.T.I.'s in een andere phase van hun werkzaamheid. Gaat men naar nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden zoeken, dan spreekt vanzelf, dat men dat systematisch gaat doen. Dit beteekent, dat men moet komen tot sociaal-economisch onderzoek en tevens, dat men niet meer kan volstaan met alleen aandacht te besteden aan de industrie, doch het geheele economische leven binnen de sfeer van zijn belangstelling dient te trekken.

Het zoeken naar nieuwe mogelijkheden, zelfs al begint men alleen met de industrie, leidt als vanzelf tot onderzoek van het geheele bestaande economische leven. Men dient bv. een onderzoek in te stellen naar de aanwezige of te produceeren grondstoffen en komt daarmede natuurlijk in aanraking met den landbouw, als de belangrijkste binnenlandsche producent van grondstoffen. Men komt, in verband met het vraagstuk van aanvoer en afvoer van grondstoffen, in aanraking met verkeers- en vervoersvraagstukken enz. Men komt zodoende als vanzelf van een eenzijdige industrialisatiegedachte tot een meer algemeen welvaartsstreven. Komt men tot een bewust en systematisch welvaartsstreven, dan ligt het voor de hand, dat men in de eerste plaats zijn aandacht gaat richten op die deelen van het gebied, waar verhooging van het welvaartspeil het meest noodzakelijk is. Onderzoek naar het bestaande welvaartspeil en onderzoek naar de werkloosheid -het ernstigste welvaartsmanquement- in het gebied van het betreffende Economisch-Technologisch Instituut, wordt een dwingende noodzaak. Onderzoek van de bestaande en in de toekomst te verwachten werkloosheid houdt echter weer in, dat men kennis moet nemen van het bevolkingsvraagstuk, daar de bevolkingsaanwas een der belangrijkste factoren is, die de behoefte aan werkgelegenheid beïnvloed. M.a.w., zodra de E.T.I.'s komen tot bewuste en systematische welvaartsbevordering, wordt een algemeen sociaal-economisch onderzoek van het betreffende gebied noodzakelijk.

De N.E.T.O. is het laatst opgerichte Economisch-Technologisch Instituut en het is niet toevallig, dat men bij de voorbereiding van dit instituut reeds de eenzijdige gedachte van industrialisatie, die aanvankelijk bij de oprichting van de E.T.I.'s heeft voorgezet, heeft laten vallen. Krachtens haar statuten is haar taak de bevordering van de welvaart in het algemeen; de landbouw wordt in de statuten uitdrukkelijk naast de industrie genoemd. In zekeren zin is de N.E.T.O. dus met de tweede phase begonnen en het is duidelijk, dat daardoor de stap naar het aanvatten van het algemeen sociaal-economisch onderzoek door haar gemakkelijker kon worden gemaakt dan door de meeste andere instituten.

Moot dus de natuurlijke ontwikkeling van de oorspronkelijk aan de E.T.I.'s toegedachte taak leiden tot het opvatten van een diepgaand sociaal-economisch onderzoek van het eigen gebied, er zijn ook andere redenen, die het noodzakelijk maakten. Er valt in de laatste jaren in ons land een toenemende belangstelling voor-- en een toenemende behoefte aan kennis van- en inzicht in het sociaal-economische leven te constateeren. Het steeds verder gaande ingrijpen van overheidswege in het sociale en economische leven in den ruimsten zin, de ordening in alle takken van het maatschappelijke leven, eischt dit. Het ingrijpen van de zijde der overheid eischt een grondige kennis van de materie, waarin men ingrijpt en van de gevolgen, die men van dit ingrijpen mag verwachten en meer en meer dringt het begrip door, dat aan al het ingrijpen van de overheid een grondige studie, die in feite steeds een sociaal-economische studie is, vooraf dient te gaan. Niet alleen bij de ordeningspogingen, die sedert den crisistijd zijn ontstaan, doch ook bij die vormen van ingrijpen in het maatschappelijke leven, die reeds vroeger burgerrecht hadden verkregen, ziet men deze behoefte groeien. Zoo ziet men steeds meer in, dat de vaststelling van uitbreidingsplannen en streekplannen, de ruimtelijke ordeningspogingen van het toekomstig maatschappelijke leven binnen een bepaalde gemeente of een bepaalde streek, die vroeger veelal werden opgesteld zonder eenig onderzoek of op grond van eenige algemeene beschouwingen, vooraf dienen te worden gegaan door een diepgaand sociaal-economisch onderzoek. Ook zij, die de plannen maken en uitvoeren voor de groote openbare werken, zooals de Rijkswaterstaat, Provinciale Waterstaat enz., zien steeds meer in, dat de aanleg van deze werken, die vaak voor het betreffende gebied zeer groote economische en sociale gevolgen hebben -zoowel gunstige als ongunstige- feitelijk niet meer verantwoord is, zonder dat door deskundigen is nagegaan of de aanleg van deze werken wenschelijk en noodzakelijk is en hoe deze moeten worden uitgevoerd, opdat het nut zoo groot mogelijk is en de nadeelen zoo gering mogelijk zijn.

In Nederland ontbreekt nog grootendeels het apparaat om aan deze sterk groeiende behoefte te voldoen en het ligt voor de hand, dat de E.T.I.'s, die het best uitgerust waren voor regionaal sociaal-economisch onderzoek, spoedig verzoeken tot het uitvoeren van dergelijke onderzoeken kregen. De N.E.T.O. althans kreeg spoedig opdrachten in deze richting en deze blijven aanhouden. Het spreekt vanzelf, dat hierdoor een grondige studie van de economische structuur van haar gebied nog meer noodig wordt.

Zoo ontstond al spoedig na de inwerkingtreding van de N.E.T.O. het plan voor het opzetten van een systematische studie van het sociaal-economische leven van de provincies Groningen en Drenthe. In groote

lijnen gezien bestaat dit plan uit twee deelen. In de eerste plaats is het de bedoeling een vrij diepgaand algemeen oriënteerend onderzoek te doen. Is dit algemeen oriënteerend onderzoek verricht, dan zal het ons mogelijk zijn te zeggen, welke gebieden en welke problemen in onze gewesten onze aandacht het meest noodig hebben, terwijl het verder mogelijk zal zijn een uiteindelijke verdeeling in gebieden te maken en voor deze gebieden misschien type-gemeenten vast te stellen. In tweede instantie zullen dan deze gebieden en problemen, welke bijzonder onze aandacht vragen, aan een meer gedetailleerd onderzoek worden onderworpen. Het spreekt vanzelf, dat deze opzet niet hoelemaal valt vol te houden. Ook nu al, terwijl het algemeen oriënteerend onderzoek nog geënszins is voltooid, verrichten wij op verzoek van derden allerlei detail-onderzoekingen en geven wij allerlei adviezen. +) Bij het opstellen van deze detail-rapporten en het geven van de adviezen, merken wij juist echter hoezeer het algemeen oriënteerend onderzoek noodzakelijk is. Hoe verder wij hiermede vorderen, hoe gemakkelijker en vlugger wij detailzaken af kunnen ^{doen} en hoe vollediger en gefundeerder onze rapporten en adviezen worden.

Het algemeen oriënteerend onderzoek is, zooals ik opmerkte, vrij diepgaand en zal alles tezamen jaren in beslag nemen, vooral natuurlijk, omdat er slechts een deel van den tijd aan kan worden besteed. Het valt, zooals het thans is opgezet, in drieën uiteen.

- 1e. Een onderzoek naar de sociaal-economische structuur.
- 2e. Een onderzoek naar de demographische verschijnselen.
- 3e. Een onderzoek naar de verspreiding en de oorzaken der werkloosheid.

Het zal U duidelijk zijn, dat deze volgorde niet willekeurig is. Het onderzoek naar de sociaal-economische structuur zal ons een beeld moeten geven van den aard, de grondslagen enz. van het economische leven in ons gebied; de studie der demographische verschijnselen van het aantal menschen, dat nu en in de toekomst in dit economisch leven zijn plaats moet vinden. Kennen wij eenmaal de economische structuur en de demographische verhoudingen, dan is het mogelijk het werkloosheidsvraagstuk, voorzoover het niet van direct conjunctureelen aard is, te begrijpen en zoo mogelijk de middelen voor een oplossing van dit probleem aan te geven. Het materiaal voor het onderzoek naar de economische structuur is thans vrijwel bijeen en reeds grootendeels verwerkt. Binnenkort hopen wij de uitkomsten van dit onderzoek te kunnen publiceeren. Het materiaal voor de studie van de demographische verschijnselen is eveneens grootendeels bijeen, doch nog slechts voor een deel verwerkt. Voor het onderzoek van de werkloosheid is het materiaal aanwezig, doch de verwerking hiervan is ook nog slechts ten deele gered, al ligt het geheele schema voor de verwerking klaar.

Het spreekt wel vanzelf, dat voor het onderzoek op deze drie gebieden, economische structuur, demographie en werkloosheid, in zeer sterke mate gebruik is gemaakt van het aanwezige statistische materiaal. Als de

- belangrijkste -

- +)
- Van deze rapporten en adviezen, door de N.E.T.O. uitgebracht, noem ik het rapport betreffende de wenschelijkheid van het projecteeren van een industrieterrein te Sebaldeburen in het uitbreidingsplan der gemeente Grootegast; het rapport inzake vervoersaangelegenheden in Oostelijk Groningen; nador rapport inzake het Noordelijk gedeelte van den Noord-Ooster Locaal Spoorweg; rapport over de toekomstige economische ontwikkeling van de gemeente Emmen; Advies inzake de wenschelijkheid van den bouw eener tweedo zeesluis te Farnsum; nota over de betoekenis van het geprojecteerde kanaal Zuid-

belangrijkste statistische bronnen, welke wij hebben gebruikt, :
noem ik U:

A. Voor het onderzoek naar de sociaal-economische structuur.

1e. De beroepstelling 1930, per gemeente afzonderlijk. Zooals bekend, is deze telling niet per gemeente afzonderlijk gepubliceerd, doch wel beschikbaar op het Centraal Bureau voor de Statistiek. Wij hebben daar deze telling laten overschrijven en hebben zo dus tot onzo beschikking.

2e. De inventarisatie van den landbouw 1938, eveneens per gemeente afzonderlijk. De uitkomsten van de landbouwinventarisatie worden, zooals bekend, ook niet gepubliceerd, doch zijn eveneens voor ons in Den Haag gecopieerd. Vormen deze beide statistieken voor ons den voornaamsten grondslag, daarnaast worden natuurlijk tal van gedrukte statistieken gebruikt, zooals de beroepstelling van vóór 1930, de bedrijfstelling 1930, de jaarlijksche landbouwverslagen, de tien jaarlijksche landbouwtellingen, de statistiek van inkomens en vermogens enz.

B. Voor het onderzoek naar de demographische verschijnselen.

Hiervoor zijnde belangrijkste bronnen ^{de} jaarlijksche statistiek van den loop der bevolking in Nederland, de maandelijksche overzichten van het Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek en de tienjaarlijksche volkstellingen.

C. Het onderzoek naar de werkloosheid.

Ook voor het onderzoek naar de werkloosheid beschikken wij over materiaal, dat niet algemeen toegankelijk is. Wij krijgen namelijk op ons verzoek en tegen betaling, van het Centraal Bureau voor de Statistiek iedere maand gegevens toegezonden over de werkloosheid per gemeente afzonderlijk en gerangschikt naar de beroepsgroepen 1). Deze cijfers bezitten wij vanaf 1936, zoodat het ons mogelijk is, voor zoover de statistiek dit toelaat, de ontwikkeling van de werkloosheid voor iedere gemeente afzonderlijk over de laatste vijf jaren tot in finesses te volgen. Overigens maken wij ook gebruik van de maandelijksche gegevens, welke in het Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek worden gepubliceerd.

Het is mijn bedoeling U in de eerste plaats iets mede te deelen over de wijze, waarop wij al dit statistisch materiaal verwerken. Het doel van onze bijeenkomst is in de eerste plaats het bevorderen van de coördinatie van en de uniformiteit in het door de E.T.I.'s te verrichten sociaal-economisch onderzoek, teneinde zooveel mogelijk vergelijkbare resultaten te verkrijgen. Deze coördinatie en uniformiteit zal in de eerste plaats dienen te worden gezocht in de verwerking van het statistische materiaal. Over de uitkomsten en de conclusies, waartoe ons onderzoek heeft geleid, zal ik niet in den breedte uitweiden; dit zou veel meer tijd eischen, dan mij ter beschikking

- staat -

broek-Wildorvank; nota betreffende de beteekenis van de geprojecteerde verruiming van de Pekel A tot de uitmonding van de Gockinga's Wijk; nota betreffende de wenschelijkheid van aanleg en ontsluiting van het in het uitbreidingsplan der gemeente Eelde geprojecteerde industrieterrein, uitgebracht aan het gemeentebestuur van Eelde.

1). Bij de nieuwste reorganisatie van de arbeidsbemiddeling is de samenstelling van de gegevens eenigszins gewijzigd.

staat. Wel zal ik de gelegenheid hebben bij de bespreking van de wijze van verwerking van het statistische materiaal enkele van de belangrijkste conclusies terloops te noemen.

Voor ik echter overga tot de bespreking van de verwerking van het statistische materiaal, wil ik nog enkele opmerkingen maken over de technische hulpmiddelen, die wij gebruiken. Van het begin af hebben wij ons toegelegd op een volkomen normalisatie van alle gebruikte papiersoorten en na eenige moeite zijn wij er in geslaagd alle papier: schrijfmachinepapier, cyclostylepapier, gewoon schrijfpapier, teekenaarpapier, transparantpapier, millimeterpapier, lichtdrukpapier, fotocopiepapier in één formaat, nl. din A4 (21 x 29,7 cm) of veelvouden hiervan te verkrijgen. Dit blijkt technisch ook voor het statistische werk een groot gemak. Tabellen, grafieken, kaarten enz. kunnen, zonder dat het formaat behoeft te worden gewijzigd, op stencil worden gebracht, gelichtdrukt en gefotocopieerd, terwijl getypt werk, stencilwerk, fotocopieën, lichtdrukken enz. zonder bezwaar samen in mappen kunnen worden gedaan en gebrocheerd. Genormaliseerd zijn verder ook de aanduidingen en verklaringen op teekeningen etc. Hiervoor zijn alle teekeningen, grafieken, tabellen enz. voorzien van vakverdelingen in den linkerbovenhoek, waarin alle bijzonderheden, de teekeningen betreffende, kunnen worden aangegeven. Op papier, dat daarvoor in aanmerking komt, is deze vakverdeling gedrukt, zie bijlage 2, op het overige^{mat} een keerstempel aangebracht, zie bijlage 3. Een groot gemak beteekent voor ons het veelvuldig gebruik van lichtdrukken. Wij bezitten zelf een lichtdrukapparaat en wij hebben de gewoonte om alle tabellen, teekeningen en grafieken op transparantpapier te maken en ze, zoodra ze gereed zijn, te lichtdrukken, zie bijlage 4. Dit heeft de volgende voordeelen.

1e. Het origineel van teekening, grafiek of tabel kan onmiddellijk worden opgeborgen en wordt niet door het gebruik beschadigd.

2e. Van alle tabellen, grafieken enz. is een onbepoort aantal ter beschikking tegen zeer geringe kosten, zoodat alle gegevens door meerdere personen kunnen worden gebruikt, terwijl verder alle kaarten, grafieken, teekeningen enz. zonder meer in elk rapport, waarvoor ze van belang zijn, kunnen worden opgenomen.

Zeer veel gebruiken wij het lichtdrukken verder voor het maken van blanco staatjes, kaartjes enz. In den regel zijn de aantallen van dergelijke staatjes, die wij nodig hebben, veel te gering om ze te laten drukken, terwijl het aan den anderen kant veel te veel tijd zou eischen ze voor ieder geval weer opnieuw te teekenen. De blanco staat of kaart wordt nu éénmaal geteekend en dan in het benodigde aantal afgedrukt op transparant lichtdrukpapier. Op deze dus weer transparante kaart of tabel worden daarna met Oost-Indische inkt de betreffende gegevens ingevuld, zoodat de ingevulde kaart of tabel dan opnieuw kan worden gelichtdrukt, zie bijlage 5.

Na deze kleine technische uitweiding kom ik dus tot de bespreking van de bewerking van het statistische materiaal.

1. Het onderzoek naar de sociaal-economische structuur.

Zooals ik reeds opmerkte, heeft de bewerking van het statistische materiaal voor dit onderzoek in de eerste plaats betrekking op de beroepstelling 1930 per gemeente afzonderlijk en de uitkomsten van de inventarisatie van den landbouw 1938, eveneens per gemeente afzonderlijk.

In de eerste plaats dan de beroepstelling. Men kan de gegevens van de

beroepstelling naar verschillende uitgangspunten groepeeren, bv. naar de vestigingsfactoren, die de aanwezigheid van de betreffende beroepen en bedrijven bepalen; naar de herkomst van de grondstof, waarvan de bedrijven afhankelijk zijn etc. Voor het bepalen van de economische structuur is het echter van het meeste belang te weten, in welke mate een bepaalde gemeente in de verschillende takken van bedrijf haar bestaansbasis vindt. Vanuit dit oogpunt is onze verwerking van de beroepstelling dan ook opgezocht, al wordt natuurlijk bij het samenstellen van de publicatie over de economische structuur ook van andere mogelijkheden, welke het materiaal van de beroepstelling biedt, gebruik gemaakt. In het kort gezegd, komt dus de voornaamste bewerking hierop neer, dat is nagegaan, welk percentage van de beroepsbevolking in de verschillende beroepen en bedrijven werkzaam is.

Nu kent onze beroepstelling 27 bedrijfsklassen en honderden bedrijfsgroepen en het is dus onmogelijk, van al deze onderdelen afzonderlijk percentages te gaan berekenen. De verschillende onderdelen moeten dus eerst op een bepaalde wijze worden samengevat, zoodat beroepen en bedrijven, die bepaalde overeenkomsten hebben, bijeen worden gebracht. Nu past men bij onze beroepstelling reeds tientallen jaren lang een bepaalde samenvatting toe, die ook internationaal is aanvaard, nl. de bekende onderscheiding van de in beroep werkzame bevolking in vieren en wel de werkzamen in de industrie, in den landbouw, in handel en verkeer en in de overige bedrijven en beroepen.

Oppervlakkig schijnt deze indeeling wel geschikt om, althans globaal, een inzicht te geven in de economische structuur van een bepaalde gemeente of een bepaalde streek. Zo wordt internationaal dan ook algemeen gebruikt om in hoofdzaak de economische structuur van de verschillende landen aan te geven. De aanduiding van verschillende Europeesche landen als industrielanden, landbouwlonden enz. berust op deze classificatie van de in beroep werkzame personen. Om een vergelijking mogelijk te maken met landelijk berekende percentages hebben wij deze indeeling dan ook indordend toegepast.

Wij zijn hierbij echter niet blijven staan. In de praktijk namelijk blijkt, als het er om gaat een werkelijk inzicht te krijgen in de economische structuur van een bepaalde gemeente of een bepaald gebied, tegen deze indeeling groote bezwaren te bestaan. Het grootste bezwaar is wel, dat bij de tegenwoordige indeeling bedrijven en beroepen, welke sociaal en economisch een geheel verschillende functie vervullen, in één groep bijeen worden gebracht. Het betreft hier eenzijdig bedrijven, welke geheel of grotendeels werken voor de plaatselijke markt, de plaatselijke verzorgingsbedrijven dus, anderzijds de bedrijven, die geheel of grotendeels werken voor de grootere markt, de provinciale, de nationale of de internationale markt. Het is duidelijk, dat deze beide typen van bedrijven, gezien vanuit het oogpunt van de plaatselijke gemeenschap, een geheel verschillende functie hebben. Een bedrijf, dat geheel of grotendeels voor de grootere, de niet-plaatselijke markt werkt, bv. een stroocarton- of een aardappelmeelfabriek, brengt, doordat het zijn waren elders afzet, nieuwe inkomens, "primaire" inkomens, binnen de plaatselijke gemeenschap. Neemt het aantal van dergelijke bedrijven -we zullen kortweg kunnen zeggen "primaire" bedrijven- in een dorp of gemeente toe, of breiden dergelijke bedrijven zich uit, dan beteekent dit een toename van het "primaire" inkomen van de plaats en toename van de welvaart. Geheel anders staat het met de plaatselijk verzorgende bedrijven, als bijvoorbeeld bakkerijen en slagerijen. Aantal en omvang van deze bedrijven is hoofdzakelijk afhankelijk van het

"primaire" inkomen, dat door de "primaire" bedrijven binnen de plaatselijke gemeenschap wordt gebracht. Met eenige beperking kan men zeggen, dat de uitbreiding van het aantal verzorgende bedrijven geen verhooging van de welvaart betoekent, doch enkel, dat meer personen van hetzelfde afgeloide inkomen moeten leven. 1)

Is dus, economisch, gezien vanuit plaatselijk oogpunt, de functie van de "primaire" en de plaatselijk verzorgende bedrijven geheel verschillend, daarnaast is in den regel de aard der bedrijven belangrijk anders. De "primaire" bedrijven zijn in het algemeen de groote bedrijven, die grootendeels door machinale arbeidskracht worden gedreven. De plaatselijk verzorgende bedrijven zijn in den regel de kleine bedrijven, die geheel of grootendeels worden gedreven met menselijke arbeidskracht. Zij vormen, in het algemeen gesproken, dus het ambacht, het handwerk. Onze beroepstelling maakt, zooals gezegd, dit onderscheid niet. Voor haar vallen Werkspoor en de dorpsmoderij, de Verkadefabrieken en de dorpsbakkerij in dezelfde groep.

Het ligt voor de hand, dat deze kwestie van bijzonder veel belang is, in verband met het langs statistischen weg onderzoeken van de economische structuur van een bepaalde plaats of een bepaald gebied. Immers, wanneer wij een bepaalde plaats een industrieplaats noemen, dan denken wij daarbij niet aan het aantal bakkers, slagers en andere plaatselijke verzorgers, dat we daar vinden, doch aan den omvang, welke de eigenlijke industrie, de "primaire" industrie, in die plaats heeft; de omvang dus, waarin een plaats afhankelijk is voor haar "primaire" inkomen van de industrie. Wanneer in tal van gemeenten in de afgelopen jaren zich het verlangen demonstreerde om te industrialiseeren, om door de industrie tot hogere welvaart te komen, dan heeft men daarbij nooit gedacht aan een uitbreiding van het aantal verzorgers. Integendeel, veelal heeft men getracht dit zooveel mogelijk te remmen, waarbij de centrale overheid door het uitvaardigen van de vestigingswet de behulpzame hand heeft geboden. Wat men wenschte, is uitbreiding van de "primaire" industrie. Hetzelfde geldt voor handel en verkeer. Wanneer wij Groningen een handelsstad noemen, doen wij dit niet, omdat in Groningen misschien meer kruidenierswinkels en andere plaatselijk verzorgende winkelbedrijven zijn dan in een andere plaats, doch omdat wij den handel in Groningen zien als een grondslag van het bestaan van de stad, omdat wij aannemen, dat door haar centrumfunctie in het distributieproces een belangrijk "primaire" inkomen naar de stad vloeit. Nu zou het negeren van het onderscheid tussen "primaire" en verzorgende bedrijven nog niet zoo erg zijn, als de verdeling van de verzorgende bedrijven voor het land regelmatig was. Men zou dan, als men bijvoorbeeld het percentage in de industrie werkzaam ging uitrekennen voor alle gemeenten, ongeveer dezelfde fout maken en dus toch nog tot op zekere hoogte vergelijkbare resultaten verkrijgen. Dit is echter niet het geval. Ons onderzoek in Drenthe en Groningen heeft uitgewezen, dat deze percentages zeer sterk uiteenloopen.

Om kort te gaan, om langs statistischen weg de economische structuur van een bepaald gebied te onderzoeken, kan men niet volstaan met eenvoudig de percentages van de verschillende hoofdbedrijfsklassen te nemen, zooals de beroepstelling dit doet, doch men zal dienen na te gaan, in welke mate de "primaire" bedrijven uit de verschillende hoofdbedrijfstak-

-ken-

1). Geheel juist is dit natuurlijk niet, omdat plaatselijke verzorgers, door voor elkaar te werken, hun welvaart kunnen verhoogen. Als de wagenmaker voor den schoenmaker een kruiwagen maakt en de schoenmaker maakt voor den wagenmaker schoenen, dan verhoogen zij, onafhankelijk van de niet-plaatselijk verzorgende bedrijven, elkaars welvaart en daarmee de welvaart van de plaatselijke gemeenschap als geheel. De mogelijkheden in dit opzicht vallen echter, blijkens de praktijk,

ken bijdragen tot de bestaansmogelijkheid van de betreffende plaats of het betreffende gebied, terwijl daarnaast afzonderlijk dient te worden nagegaan, welke plaats de diverse plaatselijke verzorgingsbedrijven innemen. Zooals U straks zal blijken, is dit één van de belangrijkste uitgangspunten geweest bij de bewerking van de beroepsstatistiek. Het maken van een splitsing in dezen zin gaat niet zonder moeilijkheden en om een splitsing te maken, die voor de volle honderd procent nauwkeurig is, is zelfs onmogelijk. In de eerste plaats zijn een groot aantal bedrijven tegelijkertijd werkende voor de plaatselijke markt en voor de grotere markt. In het bijzonder geldt dit voor den handel. Zoo zijn er bijvoorbeeld in Groningen tal van winkels, die hun klanten zoowel in als buiten de stad hebben, die dus aan den eenen kant "primaire" inkomens van buiten in de stad brengen en aan den anderen kant een afgeleid inkomen hebben uit de door anderen binnen de stad gebrachte "primaire" inkomens.

Bovendien is onze beroepstelling, althans zooals ze tot nu toe is, op het maken van een dergelijke splitsing niet ingesteld. Er zijn beroepsgroepen -zooals U weet, de kleinste onderafdeelingen, die de beroepstelling kent- waaronder zoowel bedrijven vallen, die in het algemeen uitgesproken verzorgende bedrijven zijn, als bedrijven, die dit in het algemeen niet zijn. Over de moeilijkheden, die zich dus bij de splitsing voordoen en de oplossingen, die wij daarvoor hebben gevonden, hoop ik straks nog nader te spreken. Ik volsta hier met te zeggen, dat de gemaakte splitsing, hoewel ze zeker niet volledig nauwkeurig is en een benadering blijft, blijkens de uitkomsten, in het algemeen juist is geweest.

Een moeilijkheid bij de bewerking van de beroepstelling vormen de in beroep werkzame vrouwen. Het begrip "in beroep werkzame vrouw" is te weinig vast omlijnd. In het bijzonder geldt dit voor het werk in den landbouw, waarin een zoo groot deel van de beroepsbevolking van Drenthe en Groningen werkzaam is. Het is vrijwel zeker, dat het aantal in den landbouw werkzame vrouwen, dat door de beroepstelling voor de verschillende gemeenten wordt opgegeven, ondanks alle voorschriften, in niet onbelangrijke mate afhankelijk is van de wijze, waarop de plaatselijke teller dit begrip interpreteert. Dit dwong ons, om bij het gebruiken van de gegevens van de beroepstelling voornamelijk rekening te houden met de mannen. Daar echter in de landelijke en internationale cijfers wel steeds de vrouwen worden meegeteld en ook wij de vrouwen niet geheel buiten beschouwing kunnen laten, waren wij hierdoor genoodzaakt meerdere verhoudingscijfers te berekenen. Wij hebben dus in de eerste plaats, zooals algemeen geschiedt, van iedere groep nagegaan hoeveel mannen en hoeveel vrouwen in procenten van het totaal aantal in beroep werkzame mannen + vrouwen in die groep werkt, doch daarnaast ook het aantal mannen in procenten van het totaal aantal in beroep werkzame mannen en tenslotte het aantal vrouwen in procenten van totaal aantal in beroep werkzame vrouwen, zoodat mannen en vrouwen afzonderlijk in beschouwing kunnen worden genomen.

- Bohalve -

binnen betrekkelijk onge grenzen. De uitkomsten van ons onderzoek bevestigen, zooals zal blijken, zelf, dat voor den omvang van de plaatselijk verzorgende bedrijven en beroepen inderdaad aard en omvang van de niet-plaatselijk verzorgende bedrijven doorslaggevend zijn. Een soortgelijk bezwaar als tegen de onderscheiding plaatselijk verzorgend en niet-plaatselijk verzorgend bedrijf kan men maken tegen de termen "primaire" en afgeleid inkomen. Zij het dan eveneens met eenige beperkingen, is deze onderscheiding in de praktijk echter zeker bruikbaar.

Behalve in percenten van de totale in beroep werkzame bevolking hebben wij het aantal in de verschillende groepen in bedrijven werkzamen uitgedrukt per 100 ha cultuurgrond. Dat dit van belang is voor de agrarische bedrijven is zonder meer duidelijk, daar hierdoor een zekere maatstaf wordt verkregen voor de intensiteit van het agrarische bedrijf. Doch ook voor andere bedrijfstakken is dit van belang. Zoo is bijvoorbeeld de dichtheid der industriebevolking een maatstaf voor de verkeersbehoefte van de industrie in een bepaalde gemeente of een bepaalde streek. Verder blijkt bijvoorbeeld het aantal van de verzorgende bevolking in de plattelandsgemeenten niet alleen samen te hangen met den omvang van de overige in beroep werkzame bevolking, doch ook in sterke mate met de oppervlakte cultuurgrond. Zoo zijn wij tenslotte dus gekomen tot het samenstellen van tabellen voor iedere door ons onderscheiden groep (zie bijlage 6).

Teneinde meer in finesses de bewerking van de beroepstelling na te gaan, wil ik nu achtereenvolgens de verschillende tabellen, waarvan U enkele gedeeltelijk cartografisch vindt weergegeven in de hieraan toegevoegde kaartjes, bespreken.

In de eerste plaats dan een tweetal algemeene tabellen. Op de eerste zijn aangegeven de totale bevolking, de totale beroepsbevolking en het aantal ha cultuurgrond per gemeente in 1930. Het laatste cijfer is ontleend aan gegevens, die welwillend door de Directie van den Landbouw zijn verstrekt. In de tweede tabel zijn de percentages uitgerekend, welke de beroepsbevolking uitmaakt van de totale bevolking en de beroepsbevolking per 100 ha cultuurgrond. In kaartje 1 en 2 vindt U de uitkomsten hiervan. U ziet, dat het percentage in beroep werkzamen nogal uiteenloopt. Dit hangt gedeeltelijk samen met de demographische verschijnselen, gedeeltelijk met de oconomische structuur. Bij een sterk dalend geboortecijfer noemt, zooals bekend - althans tijdelijk - het percentage personen in den productieven leeftijd too, doordat het percentage jeugdigen sterk afneemt, zonder dat het percentage ouderen nog sterk stijgt. De economische structuur beïnvloedt het percentage in zooverre, dat de leeftijd, waarop men voor beroepsarbeid geschikt is, in het algemeen nog sterk uiteenloopt. Zoo begint men in den landarbeid, vooral wat de landarbeiders betreft, in den regel zeer vroeg met beroepsarbeid. Zoo vindt bijvoorbeeld het hoge percentage van de gemeente Beerta zijn oorsprong 1e in het sterk dalende geboortecijfer; 2e in het uitgesproken agrarische karakter dezer gemeente; 3e in het overwegen van zeer groote bedrijven in deze gemeente, waardoor de agrarische arbeid grootendeels door landarbeiders wordt verricht. Het lage percentage in het zuidelijk Westerkwartier - de gemeenten in het Z.W. van Groningen - in Westerwolde - de gemeenten in het Z.O. van Groningen - en in de meeste Drentsche gemeenten, vindt zijn oorsprong in het belangrijk hogere geboortecijfer, dat deze gemeenten, vergeleken met het klei- en veenkoloniale gedeelte van Groningen, vertoonen. Het hoge percentage van Norg vindt zijn oorsprong in de aanwezigheid van de bedelaarskolonie Veenhuizen, het lage percentage van Zuidlaren en Termunten in de aanwezigheid van groote gestichten, resp. voor zenuwzieken en zwakzinnigen; het zeer lage percentage van Emmen dient verklaard te worden uit het zeer hoge geboortecijfer in deze veengemeente. De verschillen in dichtheid van de beroepsbevolking zullen U, althans in groote lijnen, wel zonder meer duidelijk zijn. De grootste dichtheid vindt men natuurlijk in de stedelijke en industrieel ontwikkelde gemeenten. Ik wil alleen even de aandacht vestigen op de groote dichtheid van de beroepsbevolking in de gemeente Emmen. Deze dichte beroepsbevolking rust practisch alleen op de turfgraverij, die binnen

eenige tientallen jaren tengevolge van het verdwijnen van het veen ten einde zal loopen. Allen dit kaartje is al voldoende om U te toonen, hoe zeer het noodzakelijk is, dat op korten termijn wordt ingegrepen, om deze gemeente in de toekomst voor een catastrophie te bewaren.

In de volgende tabel, die U gedeeltelijk weergegeven vindt in kaart 3, vindt U het percentage in de industrie werkzaam, volgens de internationale groepeerings, zooals het Centraal Bureau voor de Statistiek die ook toepast. U ziet, dat Groningen ook in de gebieden, welke als zuiver agrarisch gelden, bijvoorbeeld de klei in het Noorden van Groningen, een veel hoger percentage in de industrie werkzaam vertoont dan Drenthe.

In de volgende tabellen (in kaart 4, 5 en 6) is deze industrie nader ontleed. In tabel 4, kaart 4, is het percentage in de niet plaatselijk verzorgende, de eigenlijke industrie, aangegeven. U ziet op de kaart, hoe de verspreiding hiervan een geheel ander beeld geeft dan die van de totale industrie, volgens de indeeling van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Weliswaar blijkt de eigenlijke industrie in Groningen een sterkere ontwikkeling te vertoonen dan in Drenthe -vooral de Groninger Veenkoloniën komen als typisch industriegebied naar voren- doch de agrarische gedeelten van Groningen, in het bijzonder de kleigebieden in het Noorden, blijken in feite niet sterker industrieel te zijn dan Drenthe. Opvallend is de sterke ontwikkeling van de eigenlijke industrie in Hoogkerk, waar twee suikerfabrieken -de eenigste die men in geheel Noord-Nederland vindt- en een stroocartonfabriek staan en Oude Pekela, waar een groot deel van de stroocartonindustrie is geconcentreerd.

In de volgende tabel zijn de cijfers van de plaatselijk verzorgende industrie verzameld (zie kaart 5). Deze geeft een uiterst merkwaardig beeld. In de eerste plaats ziet U, dat de plaatselijk verzorgende industrie in het algemeen verreweg het grootste gedeelte van de totale industrie uitmaakt; in de tweede plaats, dat het percentage in de verzorgende industrie werkzaam zeer sterk uitloopt en in het algemeen in Groningen, vooral in de agrarische gebieden, zeer veel grooter is dan in Drenthe. De schijnbaar zooveel sterkere ontwikkeling van de industrie in Groningen is voor een groot deel toe te schrijven aan den zooveel grooteren omvang van de plaatselijk verzorgende industrie in Groningen.

Zooals ik reeds opmerkte, gaat het splitsen van de bedrijven in plaatselijk verzorgende en "primaire" bedrijven met moeilijkheden gepaard. Het gemakkelijkste gaat het feitelijk nog voor de industrie, doch ook hier heeft het veel wikkelen en wegen gekost voor was bepaald, welke beroepsgroepen als plaatselijk verzorgend zouden worden beschouwd. U vindt ze aangegeven in bijlage 1. Zooals U onmiddellijk zult zien, zijn er verschillende bij, waarin zeker ook niet plaatselijk verzorgende bedrijven zijn begrepen. Zoo bijvoorbeeld de kleermakerij en de confectieindustrie. De confectieindustrie is in de stad Groningen van groote beteekenis en zou men alle arbeiders uit de confectieindustrie onder de plaatselijke verzorgers rekenen, dan zou men een geheel verkeerd beeld krijgen. Om dit te voorkomen zijn zooveel mogelijk deze cijfers gecorrigeerd, door vergelijking met de uitkomsten van de bedrijfstelling 1930, die wel een splitsing mogelijk maken, daar daar de belangrijkste industriele bedrijven afzonderlijk worden genoemd. Hetzelfde is bijvoorbeeld ook geschied met de exportlagerijen, die in dezelfde groep vallen als de slagorijen. Op deze wijze hebben wij getracht een beeld te krijgen, dat

de werkelijkheid zooveel mogelijk benadert.

Behalve de plaatselijk verzorgende industrie en de niet plaatselijk verzorgende industrie, zijn verder nog twee groepen uit het geheel, dat in de klassieke in-deeling industrie heet, los gemaakt, nl. de graandorscherijen en de groep oer, steenkolen en turf. Het dorschen van granen geschiedt in den regel door landarbeiders en het is geheel van het toeval afhankelijk of zij in den tijd van de beroepstelling - 31 December- toevallig bij het graandorschen werken en als zoodanig to boek worden gesteld. Practisch nooit vindt men arbeider in de graandorscherij zijn hoofdbestaan en verreweg de meeste arbeiders, die een gedeelte van het jaar zich bezig houden met graan dorschen, staan als landarbeiders te boek. Daar toevallig in sommige gemeenten in Groningen betrekkelijk veel arbeiders als graandorschers zijn opgegeven, zou hierdoor een geheel verkeerd beeld ontstaan en het was daarom juistor deze groep van de industrie los te maken en bij de uiteindelijke groepeerling naar den landbouw c.a. over te brengen.

De groep oer, steenkolen en turf, dus de productie van delfstoffen, vormt zoozeer een tak van bedrijf op zich zelf, dat men deze moeilijk tot de industrie kan rekenen. Daar komt nog bij, dat in het bijzonder in het Noorden, waar de tot dezen bedrijfstak behorende bedrijven vrijwel zonder uitzondering veenderijen zijn, de aard van het bedrijf, de sociale positie van den arbeider enz. in dezen bedrijfstak van dien van de industrie geheel afwijken en in sommige opzichten zelfs dichter bij den landbouw staan. Een overzicht van de verspreiding van de in deze groep werkzamen, geeft kaart 6. Hieruit blijkt, dat men deze practisch alleen nog in Z.O.-Drenthe vindt. In Groningen is het aantal zoo gering, dat het niet de moeite waard was om van deze provincie nog een kaart te maken.

In de volgende tabel zijn de gegevens verzameld over de landbouwbedrijven als geheel. Zooals uit de hooge cijfers voor de industrie in totaal te voorzien was, vinden we in de Drentsche gemeenten belangrijk hogere percentages voor het totaal aantal in de landbouwbedrijven werkzamen dan in Groningen (zie kaart 7). Teneinde een zuiverder beeld te krijgen van de structuur en de intensiteit van de agrarische bedrijven, zijn deze in de volgende tabellen nog weer onderverdeeld in de groepen akkerbouw en veeteelt, de groep groenten- en ooftteelt en de overige agrarische bedrijven. Van de dichtheid van de in den akkerbouw en veeteelt werkzame bevolking geeft kaart 8 een overzicht. Hierin valt in de eerste plaats op, dat het aantal in den akkerbouw en in de veeteelt werkzamen per 100 ha cultuurgrond in Groningen belangrijk lager is dan in Drenthe. De arme zandgrond schijnt dus meer menschen te voeden dan de vruchtbare klei! Op de oorzaken hiervan kom ik nog wel even terug bij de bespreking van de gegevens betreffende den landbouw.

Dan volgt de onbelangrijke groep visscherij en jacht, waarover ik verder niet behoef uit te weiden.

Veel moeite bezorgde ons de groep handel. In de eerste plaats is een tabel samengesteld, waarin de gegevens over den handel als geheel zijn opgenomen. De uitkomsten vindt U gedeeltelijk in kaart 9. Hier valt weer op, dat, evenals voor de industrie, de percentages voor de als agrarisch geldende deelen van Groningen zeer veel hoger zijn, dan voor Drenthe. Om een beter inzicht te krijgen in de structuur van den handel, hebben wij deze in verschillende groepen gesplitst. In de eerste plaats hebben wij afzonderlijk genomen de eenigszins zonderlinge verzamelgroep "groot-, tusschen- en detailhandel (geen winkels)". Verder hebben wij afzonderlijk percentages berekend van

de groep vonters en opkooers. Zoowel de groep groot-, tusschen- en detailhandel als de groep vonters en opkooers, bestaat ten deele uit plaatselijke verzorgers en godoeltelijk uit personen, die niet voor de plaatselijke markt werken, zonder dat het feitelijk mogelijk is deze te scheiden. De rest van den handel, voornamelijk de winkels, zijn daarna gescheiden in bedrijven, welke voornamelijk werken voor de plaatselijke markt en bedrijven, welke voornamelijk werken voor de grootere markt. De wijze, waarop de splitsing heeft plaats gevonden, vindt U weer aangegeven in bijlage 1. De uitkomsten van deze splitsing wezen, evenals bij de industrie, uit, dat ook wat den handel betreft, de plaatselijke verzorging in Groningen zeer veel sterker is ontwikkeld dan in Drenthe.

Ook voor het verkeer zijn eerst de gegevens van de bedrijfsklassen in hun geheel verwerkt (zie kaart 10). Daarna is ook deze klasse gescheiden in een groep plaatselijk verzorgend verkeer en een groep niet of niet in de eerste plaats plaatselijk verzorgend verkeer. Op kaart 10 ziet men, dat het verkeer in totaal in Groningen, ook op het platteland weer veel meer menschen werk geeft dan in Drenthe. Ook hier bleek de plaatselijke verzorging in Groningen een veel grootere plaats in te nemen dan in Drenthe. Buiten de indeeling in plaatselijk verzorgend verkeer en niet plaatselijk verzorgend verkeer werd voorloopig de binnenscheepvaart gehouden, niet zoozeer, omdat deze moeilijk viel te klassificeeren -vooral sedert de kleine beurtvaart grootendeels op vrachtauto's is overgegaan, mag men de binnenscheepvaart in het algemeen als werkende voor de grootere markt beschouwen- doch omdat deze tak van bedrijf in sommige deelen van ons gebied een zoo groote plaats inneemt, dat het gewenscht is deze apart in beschouwing te nemen, terwijl, indien ze zonder meer met de rest werd samengevoegd, een dikwijls min of meer onbegrijpelijk beeld zou ontstaan.

Afzonderlijk zijn daarna genomen het verzekeringswezen en ook het crediet- en bankwezen. Hoewel ook uit de gegevens over deze bedrijven interessante conclusies vallen te trekken, zal ik hierover, om niet te uitvoerig te worden, niet in details treden.

De daarna volgende groep, overige bedrijven en vrije beroepen is ook eerst in haar geheel bewerkt (zie kaart 11). Daarna is ze weer gesplitst en hier blijkt eveneens het hogere percentage voor Groningen weer voornamelijk voort te vloeien uit een sterkere ontwikkeling van de plaatselijke verzorging.

Van de volgende groep, het onderwijs, zijn ook eerst de verhoudingscijfers voor de totale groep berekend, waarna deze eveneens is gesplitst in plaatselijk verzorgend en niet of niet in de eerste plaats plaatselijk verzorgend. De wijze, waarop de splitsing plaats vond, ziet U in bijlage 1.

De dan volgende groep, de huiselijke diensten, is niet gesplitst, daar deze groep als geheel een uitgesproken verzorgend karakter draagt. Daar Groningen en Drenthe in dit opzicht zeer frappante en karakteristieke verschillen vertoonen, is het aantal vrouwen, in huiselijke diensten werkzaam, weergegeven op kaart 12. U ziet, dat in Groningen het aantal werkzamen in deze verzorgende groep ook weer veel en veel hoger is dan in Drenthe.

Er volgt dan de groep losse werklieden, die niet is gesplitst,

daar er geen aanwijzingen zijn om na te gaan welk deel voor de plaatselijke verzorging en welk deel voor andere bedrijven en beroepen werkzaam is. Gezien de verdeeling van deze losse werklieden over de provincie -men vindt ze vrij veel in industrieplaatsen en practisch niet in agrarische gemeenten- mag men wel aannemen, dat het overgrootste deel behoort tot de arbeiders in de niet plaatselijk verzorgende industrie.

De groep godsdienst is niet gesplitst, daar men deze groep vrijwel in haar geheel tot de plaatselijke verzorging moet rekenen.

Tenslotte volgen degenen, waarvan beroep of bedrijf onbekend is. Daar het aantal hiervan uitermate gering is -6 in de provincie Groningen bijvoorbeeld- kunnen we deze verder buiten beschouwing laten.

Om nu tenslotte tot een overzicht te komen van de verhouding van de plaatselijk verzorgende en de niet plaatselijk verzorgende, de "primaire", beroepsbevolking en vooral ook van de onderlinge verhouding van de groepen, waarin de "primaire" beroepsbevolking uiteenvalt, zijn nu de verschillende groepen samengevat.

In de primaire bedrijven en beroepen zijn uiteindelijk de volgende groepen onderscheiden 1e. de industrie, d.i. dus de "primaire" industrie; 2e. oer, steenkolen en turf, dus de productie van delfstoffen; 3e. landbouw, waaronder begrepen alle agrarische bedrijven + de graandorschers; 4e. visscherij en jacht; 5e. handel. Voor deze groep was het het moeilijkste een uiteindelijke scheiding te maken, daar, zoals wij opmerkten, de groep groot-, tussen- en detailhandel en de groep vrenters en opkoopters zoowel plaatselijke verzorgers als werkenden voor de grootere markt bevatten. Vergelijking van de cijfers leerde ons echter, dat, althans voor onze provincies, kan worden aangenomen, dat wanneer in een bepaalde gemeente minder dan 3,5% van de totale beroepsbevolking werkt in de groot-, tussen- en detailhandel, deze vrijwel zonder uitzondering werken voor de plaatselijke verzorging. Slechts in die gemeenten, waar meer dan 3,5% in deze groep werkt, hebben wij het totaal, vermindert met 3,5%, als werkende voor de grootere markt beschouwd. Op dezelfde wijze en om dezelfde redenen hebben wij bij de vrenters en opkoopters de grens gelegd bij 2,5%. De groep niet plaatselijk verzorgende handel bestaat dus in de uiteindelijke samenvatting uit degenen, die reeds bij de eerste indeeling als zoodanig zijn aangemerkt + een deel van de groot-, tussen- en detailhandel en een deel van de vrenters en opkoopters; 6e. het verkeer, bestaande uit het reeds bij de eerste indeeling als niet plaatselijk verzorgend aangemerkt, vermeerderd met de binnenscheepvaart; 7e. het crediet- en bankwezen in zijn geheel; 8e. het verzekeringswezen, ook in zijn geheel; 9e. de overige ^{vrije} bedrijven en beroepen, voor zoover niet plaatselijk verzorgend; 10e. de losse werklieden, daar deze, zoals wij reeds opmerkten, voor het overgrootste gedeelte in de eigenlijke industrie werkzaam zijn; 11e. het onderwijs, voor zoover niet plaatselijk verzorgend. Het totaal van de in de primaire bedrijven en beroepen werkzamen, dat op deze wijze werd bepaald, vindt U aangegeven in kaart 13; het percentage, werkzaam in de plaatselijk verzorgende bedrijven en beroepen, dat uit den aard der zaak het omgekeerde beeld geeft, in kaart 14. U ziet uit deze kaarten welk een verschil er in dit opzicht tussen Drenthe en Groningen bestaat, hoeveel grooter de plaats is, die de plaatselijke verzorging in Groningen inneemt. Duidelijk blijkt hieruit m.i. hoe noodzakelijk het is het onderscheid tussen deze beide soorten van bedrijven te maken. Over de oorzaken van de verschillen wil ik niet lang uitweiden. De grondoorzaak

is het veel lager gemiddelde inkomen, dat, vergeloken met Groningen, de "primaire" bedrijven en beroepen in Drenthe opleveren, waardoor de laag van verzorgende bevolking, die de primaire bedrijven en beroepen in Drenthe kunnen dragen, veel dunner is dan in Groningen. Drenthe heeft typisch de structuur van een naar Nederlandsche verhoudingen arme provincie, Groningen die van een relatief rijke provincie.

Om nu een beeld te krijgen van de eigenlijke grondslagen van het bestaan van onze beide provincies en de diverse gemeenten, d.w.z. om te weten in welke mate de diverse bronnen aan het "primaire" inkomen bijdragen, is tenslotte nagegaan welk percentage de verschillende groepen van "primaire" bedrijven en beroepen van het totaal aantal in deze "primaire" bedrijven en beroepen werkzaam innemen. Voor de voornaamste groepen, de industrie en den landbouw, vindt U dit weergegeven in kaart 15 en 16. De belangrijkste conclusie, die hieruit valt te trekken, is wel deze, dat hoewel in Groningen de industrie als primaire bestaansbasis meer betekent dan in Drenthe, duidelijk naar voren komt dat, in tegenstelling met den indruk, die men uit de rangschikking van bedrijven en beroepen, zooals de beroepstelling die kent, zou krijgen, de landbouw nog steeds de belangrijkste wortel is, waarop het economische leven van Groningen stoelt en dat het platteland van Groningen in het algemeen nog even agrarisch is als dat van Drenthe.

Mijn beschouwing over onze bewerking van de beroepstelling heb ik hiermee beëindigd. Ik ben hierbij bijzonder lang blijven stilstaan; in de eerste plaats, omdat de beroepstelling nog steeds het belangrijkste hulpmiddel is voor de studie van de economische structuur en in de tweede plaats om U, door U enkele van de belangrijkste uitkomsten te laten zien, duidelijk te maken, waarom wij deze wijze van bewerking hebben gekozen. Vooral echter heb ik hieraan veel aandacht besteed, omdat de beroepstelling ons verreweg de meeste moeilijkheden heeft opgeleverd. Daar wij hier in de eerste plaats bijeen zijn om de moeilijkheden en mogelijkheden, welke zich bij ons sociaal-economisch werk voordoen, te leeren kennen en te bespreken, loek het mij gewenscht, de bewerking van de beroepstelling uitvoerig te bespreken.

Ik kom nu aan het tweede groote stuk statistisch werk, dat wij in het kader van ons onderzoek naar de sociaal-economische structuur hebben uitgevoerd, nl. de verwerking van de gegevens van de inventarisatie van den landbouw 1938. Deze gegevens laten zich in drieën verdeelen. In de eerste plaats bezitten wij een overzicht van het aantal landbouwers per gemeente - gesplitst naar de grootteklasse van het bedrijf - en van de totale oppervlakte cultuurgrond, door de landbouwers van een bepaalde grootteklasse gebruikt. Uit deze gegevens hebben wij een tabel samengesteld, waarin in de eerste plaats het aantal bedrijven van iedere grootteklasse en het percentage, dat dit uitmaakt in het totaal aantal bedrijven, is aangegeven. Verder de totale uitgestrektheid, die door alle bedrijven in beslag wordt genomen en de gemiddelde grootte van alle bedrijven. Tenslotte zijn de bedrijven nog weer gescheiden in bedrijven, grooter en kleiner dan 20 ha en is van elk van deze groepen bekend, het percentage, dat ze uitmaken van het totale aantal, de gezamenlijke oppervlakte en het percentage, dat deze oppervlakte uitmaakt van de totale oppervlakte en tenslotte de gemiddelde grootte van de bedrijven in elk der groepen. Van deze gegevens vindt U de gemiddelde grootte der landbouwbedrijven per gemeente voorgesteld in kaart 17. Duidelijk blijkt hieruit de voor Nederlandsche verhou-

dingen opvallend groote gemiddelde oppervlakte van de landbouwbedrijven in Noord-Groningen, al komt van den anderen kant duidelijk naar voren, dat niet, zooals men vaak meent, in Groningen overal groote bedrijven voorkomen. Met name in het zuidelijk Westerkwartier is de gemiddelde grootte van de bedrijven gering, zelfs beneden het Nederlandsche gemiddelde.

Ik wil er hier echter even op wijzen, dat de uitkomsten van de inventarisatie van den landbouw 1938 in dit opzicht niet geheel vergelijkbaar zijn met de uitkomsten van de tienjaarlijksche landbouwtelling 1930. In de eerste plaats vroeg men bij de landbouwtelling naar de zgn. kadastrale maat en bij de inventarisatie naar het zgn. behouden land. Dit maakt een verschil van eenige percenten, waardoor in 1938 een vrij groot aantal bedrijven in een lagere grootteklasse is gekomen. In de tweede plaats is een zeer groot aantal landgebruikers, dat in 1930 zich heeft opgegeven als landarbeider, tengevolge van de toenemende agrarische werkloosheid gedwongen geweest zich geheel op eigen bedrijfje terug te trekken. Hierdoor en mede om in aanmerking te komen voor den kleinen boerensteun, hebben zij zich in 1938 opgegeven als kleinen boer, met als gevolg, dat tusschen 1930 en 1938, volgens de statistiek, in Groningen het aantal kleine landbouwers met \pm 1000 is gestegen en daardoor de gemiddelde grootte van de bedrijven schijnbaar sterk is gedaald, zonder dat in feite van vergrooting van het aantal bedrijven door splitsing van bestaande bedrijven sprake was.

In de tweede plaats geven de uitkomsten van de inventarisatie uitvoerige gegevens voor het gebruik van den cultuurgrond. De cultuurgrond wordt in de eerste plaats onderscheiden in bouwland, grasland en tuingrond, terwijl verder van het bouwland en den tuingrond in onderdeelen wordt opgegeven met welke gewassen ze zijn beplant. Om te beginnen hebben wij berekend, welk percentage van de totale oppervlakte cultuurgrond in iedere gemeente wordt ingenomen door bouwland, grasland en tuingrond en verder eveneens het percentage dat door de verschillende akkerbouwgewassen van de totale oppervlakte cultuurgrond wordt ingenomen, terwijl daarna de akkerbouwgewassen telkens weer zijn vereenigd tot groepen van gewassen, zooals ook de jaarlijksch landbouwverslagen die onderscheiden, d.w.z. de graangewassen, de peulvruchten, de handelsgewassen, de knol-, bol- en wortelgewassen (de hakvruchten), de groenvoedergewassen en het braakland.

Moeilijkheden van statistischen aard deden zich bij de bewerking van deze gegevens niet voor. Alleen wil ik er even op wijzen, dat men bij het berekenen van de verhoudingscijfers voor de oppervlakten, ingenomen door de akkerbouwgewassen, twee wegen kan volgen. Men kan, zooals wij gedaan hebben, het percentage berekenen van de totale oppervlakte cultuurgrond, doch ook, zooals wel niet voor de gemeenten, doch voor de landbouwgebieden een enkele keer -nl. in de uitkomsten van de landbouwtelling 1910- is gedaan, door de Directie van den Landbouw, van de totale oppervlakte bouwland. Beide wijzen hebben hun voordeelen en hun nadeelen. Wij hebben echter aan de door ons gevolgde wijze de voorkeur gegeven, omdat op die wijze het best tot uitdrukking komt wat de verbouw van een bepaald gewas in het geheel van het agrarische bedrijf in een bepaalde gemeente beteekent.

Een overzicht van de oppervlakte, ingenomen door het grasland, den tuingrond, de belangrijkste akkerbouwgewassen, vindt U weergegeven in de bijgaande kaartjes. Het zou mij te ver voeren om lang stil te staan bij de uitkomsten van dit statistisch onderzoek van het gebruik van den cultuurgrond. Ik wil U slechts wijzen op de geringe beteekenis van

den verbouw van hakvruchten (knol-, bol- en wortelgewassen) op de klei in Groningen (zie kaart 30, 31, 32 en 33), een der oorzaken van het relatief geringe aantal mensen, dat op de klei in den landbouw een bestaan vindt. Vooral de verbouw van consumptieaardappelen is op de klei in Groningen, vergeleken met Friesland en Zeeland, uitermate gering al is ook de verbouw van suikerbieten hier, vooral in het oostelijk deel van het kleigebied, van veel minder beteekenis, dan in de meeste andere kleigebieden in ons land. Ongetwijfeld zal U opvallen de enorme beteekenis van den verbouw van fabrieksaardappelen, de grondstof voor onze aardappelmeelfabrieken, in de Veenkoloniën.

Uit kaart 18 springt duidelijk naar voren de geringe plaats, die op de klei in het Oosten van de provincie Groningen en in de Veenkoloniën, het grasland inneemt. Dit, gepaard met de uiterst geringe beteekenis van den verbouw van hakvruchten in het oostelijk gedeelte van het kleigebied en van de handelsgewassen in de Veenkoloniën, heeft geleid tot een enormen omvang van den verbouw van graangewassen in deze streken. Juist ook weer door den geringen omvang van de veestapel, wist men aan het eind van de 19de eeuw met het stroo in deze gebieden geen weg; het was waardeloos en werd veelal verbrand, totdat de ontwikkeling van de cartonindustrie uitkomst bracht. Het is dus geen toeval, dat vrijwel de geheele stroocartonindustrie in Nederland samengedrongen zit langs den rand van het oostelijk gedeelte van de klei en de veenkoloniën in de provincie Groningen.

In het oostelijk kleigedeelte heeft het ontbreken van de veeteelt en de zeer geringe beteekenis van den verbouw van hakvruchten, het noodzakelijk gemaakt -teneinde een al te eenzijdige ontwikkeling in de richting van den graanbouw te verhinderen- naar andere producten uit te zien. Dit heeft er toe geleid, dat zich in dit gebied, zooals uit kaartjes 25, 26, 27 en 28 blijkt, zeer sterk de verbouw van allerlei zaden, in de eerste plaats karwij en verder vooral landbouwzaden, met name spinaziezaad, radijszaad en suikerbietenzaad, heeft ontwikkeld.

Tenslotte geeft de inventarisatie van den landbouw ook nog uitvoerige gegevens over den veestapel. Uit deze gegevens hebben wij berekend het aantal paarden, schapen, varkens en kippen per 100 ha cultuurgrond en het aantal koeien per 100 ha grasland, terwijl verder is nagegaan, welk percentage van de koeien bestaat uit melkvee, jongvee, mestvee en stieren. Van het aantal koeien, varkens en kippen en van het percentage melkvee, vindt U een weergave in de kaartjes 37, 39 en 40. Zeer interessant is het kaartje van de varkens. Bij vergelijking met het kaartje van de dichtheid van de bevolking, werkende in akkerbouw en veeteelt, (kaart 8) en het kaartje van de gemiddelde grootte der boerderijen (kaartje 17), valt duidelijk op, dat er tusschen deze drie een nauw verband bestaat. Hoe kleiner de bedrijven, hoe dichter de agrarische bevolking, hoe meer men gedwongen wordt het bedrijf te intensiveren o.a. door de akkerbouwproducten, die men op de boerderij voortbrengt, zooveel mogelijk zelf verder te verwerken en in veredelde vorm, als varkensvleesch aan de markt te brengen.

Interessant is verder kaart no. 37 van de dichtheid van de rundveestapel per 100 ha grasland. Als U deze vergelijkt met het kaartje van het percentage grasland, dan zal U blijken, dat in het algemeen de dichtheid afneemt, naarmate het percentage grasland toeneemt. Dit valt te verklaren uit het feit, dat in gemengde bedrijven het vee voor een groot deel wordt gevoederd met afvallen uit het akkerbouwbedrijf

en dat deze hoeveelheid akkerbouwafvallen natuurlijk naar verhouding toeneemt, naarmate het percentage grasland afneemt. Opvallend is ook, dat in Drenthe de dichtheid van de rundveestapel aanzienlijk geringer is dan in Groningen, hetgeen verklaard dient te worden uit de geringere grasopbrengst van de graslanden op zandgrond. Merkwaardig is ook het beeld, dat kaart 38 geeft van het percentage melkvee. In de eerste plaats blijkt duidelijk, dat om centra met een hoog gebruik aan consumptiemelk, tengevolge van den hoogen prijs, die hier voor de consumptiemelk betaald wordt, de neiging ontstaat, om een zoo hoog mogelijk percentage melkvee te houden, waarbij men dan den aanfok van jongvee veelal verwaarloosd. Het duidelijkste komt dit uit in het melkwinningsgebied om de stad Groningen. Verder vindt men veelal een hooger percentage melkvee in weidegebieden met veel kleine bedrijven, waar het opvoeren van het percentage melkvee een middel is om de bedrijven te intensiveren.

Tenslotte vestig ik nog Uw aandacht op kaartje no. 41, dat het percentage ^{van} grond, gebruikt in eigen bezit, de totale oppervlakte cultuurgrond aangeeft. Commentaar hierop te geven zou mij te ver voeren. De statistische gegevens, die aan deze kaart ten grondslag liggen, zijn welwillend ter beschikking gesteld door de Directie van den Landbouw, uit het grondmateriaal van de landbouwtelling 1930.

2. Het onderzoek naar de demographische verschijnselen.

Kon ik U het belangrijkste statistische materiaal voor de studie van de economische structuur, zoowel in volledig uitgewerkten vorm, als in kaarten weergegeven, laten zien en kon ik terloops tevens reeds enkele conclusies uit dit materiaal mededeelen, het onderzoek naar de demographische verschijnselen staat gedeeltelijk nog in de grondverf. Het onderzoek houdt zich bezig met 1e. de geboorte; 2e. de sterfte; 3e. vestiging; 4e. vertrek; 5e. de bevolkingsdichtheid; 6e. den tegenwoordigen en den in de toekomst te verwachten bevolkingsopbouw, meer in het bijzonder de bezetting van de productieve leeftijden in de toekomst.

Het grondmateriaal wordt, zooals ik reeds opmerkte, in hoofdzaak geleverd door de jaarlijksche mededeelingen van het Centraal Bureau voor de Statistiek over den loop der bevolking. Met behulp van deze gegevens zijn wij thans bezig een grondstaat op te bouwen voor iedere gemeente, waarin de absolute cijfers, die het C.B.S. geeft, zijn opgenomen, doch tevens de verhoudingscijfers, zooals die door ons zijn berekend. U vindt daarin dus het totaal aantal inwoners, het verhoudingscijfer voor deze totale bevolking, waarbij de bevolking op 31 December 1920, dus bij de volkstelling, als maatstaf is genomen, het absolute aantal geborenen en het sterftecijfer, het absolute aantal gestorvenen en het sterftecijfer, het aantal vestigingen en het vestigingscijfer, het aantal vertrokkenen en het vertrekcijfer en tenslotte het vestigings- of vertrekoverschot,

(zie bijlage 7). Deze grondstaten zijn thans grootendeels voltooid.

Uit deze cijfers zullen o.m. vijfjaarlijksche gemiddelden van geboorte, sterfte, vestiging en vertrek en het totaal overschot of verlies worden berekend voor alle vier vijfjaarlijksche perioden tusschen 1920 en 1940. Deze kaarten zullen zoo worden gemaakt, dat ze vergelijkbaar zijn met de kaarten van Boerendonk en De Vooys. Verder zullen van alle gemeenten grafieken worden geteekend van den loop der bevolking over de laatste 20 jaar, vergeleken met het

land als geheel en andere geschikte vergelijkingsobjecten. Van een groot aantal gemeenten in Groningen zijn deze grafieken al geteekend (zie bijlage 8). Zij leiden tot de conclusie dat, zooals trouwens wel bekend was, Groningen een emigratiegebied is, doch tevens, dat deze emigratie zeer sterk onder invloed staat van de algemeene conjunctuur. Tusschen 1921 en 1925, toen de economische toestand weinig rooskleurig was, was de emigratie van het platteland van Groningen betrekkelijk gering en steeg daar de bevolking vrij sterk. Na 1925, toen geleidelijk de hoogconjunctuur zich begon te ontwikkelen, nam de emigratie sterk toe en begon de bevolking van het platteland van Groningen zelfs af te nemen. Na het intreden van de crisis kwam de emigratie tot staan en begon de bevolkingslijn van het platteland betrekkelijk steil op te loopen. Dit duurde tot 1937, toen zich, zooals bekend, duidelijk symptomen van verbetering voordeden. Onmiddellijk begon weer de migratie en de bevolkingscurve van het platteland van Groningen werd weer vlak. Een conclusie, die hieruit valt te trekken is, dat de werkloosheid in Groningen niet alleen en misschien niet in de eerste plaats een gevolg is van den invloed, welke de laagconjunctuur op het bedrijfsleven in Groningen zelf uitoefende, maar vooral ook van de opstuwung op het Groninger platteland, van personen in den productieven leeftijd, die in normale tijden elders werk gevonden zouden hebben.

Voor de studie van den bevolkingsopbouw en de ontwikkeling hiervan, is de voornaamste bron de volkstelling. Voor 1930 hebben wij voor alle gemeenten het percentage, behorende tot de verschillende leeftijdsklassen uitgerekend en een bevolkingspyramide geteekend. De leeftijdsopbouw zal ook nog voor enkele vroegere volkstellingen worden nagegaan, terwijl de ontwikkeling van de percentages in de hoofdleeftijdsgroepen cartografisch zal worden vastgelegd. Het voornaamste statistische werk, dat voor het demographische onderzoek is gedaan en nog zal worden gedaan, heb ik U hiermee geschetst.

III. Het onderzoek naar de verspreiding en de oorzaken der werkloosheid.

Aan het statistische werk voor het onderzoek naar de werkloosheid is bij verschillende gelegenheden, min of meer incidenteel, al het een en ander gedaan en de hoofdlijnen, waarnaar het materiaal zal worden uitgewerkt, zijn vastgesteld. Tabellen zijn hiervoor ontworpen en ten deele reeds ingevuld.

1e. Tabellen (zie bijlage 9) waarin voor elke provincie van maand tot maand de totale aantallen werklozen worden vermeld, alsmede het percentage, dat dit aantal werklozen uitmaakt van het totaal aantal inwoners van de provincie. Dit verhoudingscijfer is niet ideaal. Beter zou het zijn te weten welk percentage het aantal werklozen uitmaakte van de totale beroepsbevolking. Daar de beroepsbevolking echter slechts éénmaal in de tien jaren bij de beroepstelling wordt geteld, is dit jammer genoeg niet mogelijk.

2e. Tabellen (zie bijlage 10), waarin voor iedere provincie en voor iedere bedrijfsklasse van maand tot maand het aantal werklozen wordt aangegeven en tevens weer welk percentage dit uitmaakt van de totale bevolking van de provincie. De werkloosheid in den landbouw wordt, behalve in percentages van de totale bevolking, ook uitgedrukt per 100 ha cultuurgrond, wat natuurlijk voor dezen bedrijfstak een meer bruikbare maatstaf is.

3e. Tabellen (zie bijlage 11) waarin voor iedere gemeente het absolute aantal werklozen per beroepsklasse is opgegeven.

4e. Tabellen (zie bijlage 12) waarin voor iedere gemeente voor de belangrijkste beroepsklassen de absolute aantallen werklozen zijn opgegeven, doch tevens deze aantallen, uitgedrukt in percenten van de totale beroepsbevolking en voor den landbouw per 100 ha cultuurgrond.

Van de werkloosheid in de belangrijkste bedrijfstakken zullen grafieken worden samengesteld voor elke gemeente, waarin deze werkloosheid wordt vergeleken met die van de provincie en het Rijk als geheel. Een aantal grafieken, betreffende de agrarische werkloosheid, zijn reeds gereed (zie bijlage 13). Eén der conclusies, die nu reeds uit deze grafieken kan worden getrokken is, dat de seizoensschommelingen in de agrarische werkloosheid in Groningen abnormaal hoog is en de agrarische winterwerkloosheid het meest essentiële werkloosheidsprobleem in de provincie Groningen vormt.

Tenslotte zullen de belangrijkste gegevens, de werkloosheid betreffende, ook cartografisch worden voorgesteld. Voor een bepaalde gelegenheid (de Groninger Dag 1939) is dit met enkele gegevens reeds gebeurd, doch voltooid is het werk, ook in dit opzicht, nog geenszins.

Ik ben hiermee zoo ongeveer gekomen aan het einde van mijn uiteenzetting. Ik hoop U een beeld te hebben gegeven van het algemeen sociaal-economisch onderzoek, dat de N.S.T.O. heeft verricht en hoopt te verrichten, in het bijzonder van de statistische grondslagen van dit werk. Het spreekt vanzelf, dat behalve hetgeen ik nu heb besproken, er nog heel wat klein statistisch werk gedaan is en nog zal gebeuren, te veel om zelfs maar op te noemen. Alles tezamen is het een enorm werk, dat niet alleen mij, maar ook een groot deel van ons personeel, dat in het cijferwerk een permanente vulling van vrije oogenblikken vindt, zeer veel tijd heeft gekost. U kunt hieruit opmaken, hoezeer wij een grondig statistisch onderzoek als basis voor ons sociaal-economisch werk, noodzakelijk achten.

Nu ben ik mij er volkomen van bewust, dat de statistiek allerminst het begin en het einde der wijsheid is, ook niet op het sociaal-economisch terrein. Hoe meer men met statistiek omgaat, hoe beter men weet, welke haar feilen, haar onvolkomenheden en haar grenzen zijn. De statistiek kan nooit meer geven dan een geraamte. Eerst wanneer zij op de juiste wijze wordt geïnterpreteerd en haar uitkomsten in verband worden gebracht met tal van andere verschijnselen, die voor statistische waarneming niet toegankelijk zijn, kan zij meewerken om een beeld te geven van de sociale werkelijkheid. Maar op het terrein waar zij thuis hoort, dient de statistiek te worden toegepast, dient men zooveel mogelijk de algemeene beschouwing en de vage bewering te vervangen door het exacte cijfer. Om dit voor ons werk te bereiken, hebben wij ons, zooals gezegd, heel wat moeite getroost. Het zal U wel duidelijk zijn, dat alles niet zoo vlot gegaan is, als uit mijn uiteenzetting oppervlakkig misschien viel te concludeeren. Het heeft heel wat hoofdbreken gekost en er zijn heel wat teleurstellingen en mislukkingen geweest, voor wij voor alles de methode van verwerking enz. gevonden hadden, die tenslotte, naar onze meening, de meest juiste was.

Juist de groote moeite, die het ons gekost heeft, om voor dit alles den weg te vinden, die ons juist loek en het enorme werk, dat daarna is gedaan om langs dien weg voortgaande, de bewerking tot stand te brengen heeft bij mij steeds meer het verlangen doen

groeien om te komen tot coördinatie van het sociaal-wetenschappelijk werk, dat in deze richting geschiedt, in het bijzonder wat de statistische grondslagen betreft. Wat voor de natuurwetenschappen het experiment is, is voor de sociale wetenschappen de vergelijking. Slechts door vergelijking is het mogelijk tot conclusies te komen, daar voor de sociale wetenschappen geen absolute maatstaven bestaan. Doen anderen op een andere plaats hetzelfde werk als wij, doch weten zij van ons werk niet, dan zullen zij bij het bewerken van het statistische materiaal andere wijzen van berekeningen van verhoudingsgetallen, andere combinaties van groepen, andere cartografische voorstellingen enz. toepassen, die misschien slechts in op zichzelf onbelangrijke onderdeelen van de onze zullen verschillen, doch die de uitkomsten onvergelykbaar maken, waardoor de beide onderzoekingen voor elkaar grootendeels waardeloos worden. Aan de noodzakelijke coördinatie in dit opzicht ontbreekt op het oogenblik in Nederland nog vrijwel alles. Iedereen werkt op zijn eigen houtje en volgt ook, waar dit anders kon, zonder de wetenschappelijke vrijheid en de eigen individualiteit van het onderzoek ook maar eenigszins aan te tasten, zijn eigen weg.

Ik heb in de laatste jaren, zooveel mij dit mogelijk was, getracht, deze coördinatie te bevorderen. Om deze reden heb ik nu, reeds weer ongeveer anderhalf jaar geleden ons sociaal-economisch werk ter sprake gebracht op de vergadering der Economisch-Technologische Instituten te Maastricht, waaruit deze bijeenkomst tenslotte is voortgevloeid. Verder heb ik de gelegenheid gehad om in de voorbereidingsvergaderingen voor de oprichting van het Instituut voor Sociaal Onderzoek van het Nederlandsche Volk de wenschelijkheid van coördinatie ter sprake te brengen en tot mijn groote vromde heeft nu dit instituut een permanente coördinatiecommissie benoemd, onder voorzitterschap van Dr. Ph.J. Idenburg, de Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Ik hoop en verwacht dat dit een groote stap vooruit zal betoekenen. In het bijzonder ook om deze redenen verheugt het mij zeer, dat de Heer Bakker Schut met zijn medewerker hier aanwezig is. Waarschijnlijk zal het hem mogelijk zijn, daar zijn werk in zoo sterke mate het stempel van coördinatie draagt en hij met het concrete sociaal-economisch onderzoek in zoo nauw contact zal komen, in dit opzicht goed werk te doen. Vooral hoop ik echter, dat deze bijeenkomst tot resultaat mag hebben, dat, althans tusschen de E.T.I.'s onderling, de samenwerking op dit gebied zoo groot mogelijk zal worden en door onderling overleg zooveel mogelijk eenheid in hun werk zal komen.

GRONINGEN, September 1941.

Bijlage 1.

Overzicht van de splitsing van de bedrijven en beroepen in plaatselijk verzorgende en niet plaatselijk verzorgende.

I. Industrie.

Als plaatselijk verzorgende bedrijven zijn beschouwd:

Bedrijfsklasse IV

- bedrijfsgroep no. 2 openbare werken (niet afz. genoemd);
" 3 bouw en onderhoud van gebouwen;
" 7 grondwerken en waterbouwkundige werken, heiers- en baggerbedrijven;
" 10 aanleg van macadam-, asphaltwegen e.d. en onderhoud van wegen;
" 11 stucadoors- en wittersbedrijven;
" 12 schildersbedrijven en glazenmakerijen;
" 14 dekdakkersbedrijven;
" 15 vloerleggersbedrijven;
" 16 behangerijen, stoffeerderijen;
" 17 glazen- en puiwasschorijen, schoonmaakinrichtingen;
" 18 schoorsteenvegersbedrijven;
" 20 openbare reinigings- en ontsmettingsdiensten.

Bedrijfsklasse V

- bedrijfsgroep no. 29 apothekersbedrijven;

Bedrijfsklasse VII

- bedrijfsgroep no. 1 kleermakerijen en confectiefabrieken (bovenkleeding);
" 6 dameshoedenfabrieken, modisterijen;
" 15 kapperszakken en haarbewerkingsinrichtingen;
" 18 bad- en zweminrichtingen.

Bedrijfsklasse IX

- bedrijfsgroep no. 4 schoenfabrieken en schoenmakerijen.

Bedrijfsklasse XI tot en met XIII

- bedrijfsgroep no. 12 koper- en blikslagerijen;
" 14 radioinstallatie-inrichtingen;
" 15 loodgieterijen, zinkwerkerijen, aanleg van gas en waterleiding, sanitaire installaties, centrale verwarming;
" 16 smederijen, kettingfabrieken, bankwerkerijen, draaierijen, plaatwellerijen;
" 43 rijwiolfabr. en herstelplaatsen van automobielen, motorrijwielen en rijwielen;
" 47 wagenmakerijen;
" 50 electrotechnische fabrieken en -installatie-inrichtingen;
" 54 klokken- en uurwerkenfabr. en horlogemakerijen.

Bedrijfsklasse XVI

- bedrijfsgroep no. 1 gasfabrieken;
" 2 electriciteitsbedrijven,

- Bedrijfsklasse XVII-

Bedrijfsklasse XVII

- bedrijfsgroep no. 4 meelfabrieken, graanmalerijen en veevoederfabrieken;
" 5 brood- en beschuifabrieken en broodbakkerijen;
" 6 banketbakkerijen;
" 28 waterleidingen;
" 29 abattoirs;
" 30 slachterijen en vleeschwarenfabrieken;
" 46 koksbedrijven en kokerijen,

De overige bedrijven zijn tot de niet plaatselijk verzorgende gerekend. Buiten deze indeeling zijn echter gehouden de bedrijfsklasse X oer, steenkolen en turf, welke ook in de uiteindelijke groepeerings als een zelfstandige vorm van oerproductie afzonderlijk is gehouden en de bedrijfsgroep graandorscheringen (bedrijfsklasse XVII) welke bij de uiteindelijke groepeerings tot de landbouwbedrijven is gerekend.

Met behulp van de bedrijfstelling is zooveel mogelijk voorkomen, dat groote niet plaatselijk verzorgende bedrijven welke onder de als plaatselijk verzorgende aangeduide bedrijfsgroepen vallen, als zoodanig zijn opgenomen.

2. Landbouw. Deze is in zijn geheel tot de niet plaatselijk verzorgende bedrijven gerekend.

3. Visscherij en Jacht idem.

4. Handel.

Tot de plaatselijk verzorgende handel zijn gerekend:

Bedrijfsklasse XX

- bedrijfsgroep no. 3 warenhuizen, bazars en toko's;
" 14 huishoudelijke- en sanitaireartikelen (winkels);
" 21 ijzerwaren en gereedschappen (scheepsbenodigdheden);
" 23 drogerijen, genees- en verbandartikelen;
" 24 galanterieën, kramerijen, spoolgoed;
" 25 dames-, heeren-, kinder- boven- en onderkleeding en modeartikelen, manufacturen;
" 27 schoenen- en schoenmakersfournituren;
" 28 brandstoffen;
" 30 rijwielen, motorrijwielen en automobielen;
" 33 brood (bakkerswinkels al of niet verbonden aan banketbakkerswinkels);
" 34 kruidonierswaren (inclusief koffie, thee enz.);
" 35 visch;
" 36 snoeperijen;
" 37 melk, boter, kaas;
" 38 groenten, aardappelen en fruit;
" 39 vleesch en vleeschwaren;
" 40 wijn en gedistilleerd;
" 41 tabak en sigaren (inclusief pijpen);
" 47 radiotoestellen en grammophoons;
" 49 banket (inclusief chocolade, suikerwerken enz.).

Buiten de indeeling zijn gehouden de bedrijfsgroep no. 2 groot-, tussen- en detailhandel (geen winkels) en venters en opkoopters (bedrijfsgroep no. 9).

Bij de uiteindelijke groepeerings zijn de werkzamen in de groot- tussen- en detailhandel, voor zoover ze meer dan $3\frac{1}{2}\%$ van de totale beroepsbevolking uitmaken, beschouwd als niet plaatselijk verzorgend, voor het overige plaatselijk verzorgend. Voor de venters en opkopers is hetzelfde geschied, doch hier is de grens gelegd bij $2\frac{1}{2}\%$.

5. Verkeer.

Als plaatselijk verzorgend verkeer zijn beschouwd:

Bedrijfsklasse XXI

bedrijfsgroep no.	3	autobusondernemingen;
"	4	autoverhuurinrichtingen en autogarages;
"	6	rijwielbewaarplaatsen;
"	8	stalhouderijen;
"	12	veerdiensten;
"	18	bestel- en bodediensten;
"	19	overige transportondernemingen;
"	22	begraveniswezen;
"	23	p.t.t.
"	24	radiozend- en -ontvanginrichtingen;
"	25	hotels en restaurants;
"	27	café's, tapperijen, theeschenkerijen, enz.

De overige zijn als niet plaatselijk verzorgend beschouwd.

Buiten de indeeling is voorloopig de binnonscheepvaart gehouden, die bij de uiteindelijke groepeerings tot het niet plaatselijk verzorgend verkeer is gerekend.

6. Vorzekeringswezen.

Dit is in zijn geheel tot de niet plaatselijk verzorgende bedrijven gerekend.

7. Crediet en Bankwezen idem.

8. Overige bedrijven en vrije beroepen.

Als plaatselijk verzorgende bedrijven en beroepen zijn beschouwd:

Bedrijfsklasse XXIV

bedrijfsgroep no.	1	Hoogo Colleges van Staat, departementen van algemeen bestuur en daaronder ressorteerende instellingen, voor zoover niet elders genoemd, provinciaal-, gemeente-, waterschaps- en polderbestuur;
"	4	tollen;
"	8	bemalingswezen;
"	9	brandweer;
"	11	bibliotheken en leeszaalen;
"	13	notariskantoren;
"	20	dokterspractijken;
"	23	verpleging van armen, behoeftigen enz.;
"	24	kinderbewaarplaatsen;
"	30	sportinrichtingen;
"	31	niet te rangschikken bedrijven en beroepen;
"	32	veeartspractijken;
"	33	vroedvrouwen;
"	35	verplegers en verpleegsters voor eigen rekening.

De overige zijn als niet plaatselijk verzorgend beschouwd.

9. Onderwijs.

Als plaatselijk verzorgend onderwijs zijn beschouwd:

Bedrijfsklasse XXV

bedrijfsgroep no. 3 lager onderwijs;

" 13 bewaarscholen;

De overige zijn als niet plaatselijk verzorgend beschouwd.

10. Huiselijke diensten.

Deze zijn in hun geheel als plaatselijk verzorgend beschouwd.

11. Losse werklieden.

Deze zijn in hun geheel als niet plaatselijk verzorgend beschouwd.

12. Godsdienst.

Deze groep is in haar geheel als plaatselijk verzorgend beschouwd.

13. Beroep onbekend.

Van geen betekenis.

Bijlage 2.

MATERIAAL :	\sim = OPGEWERKT ∇ = VOORBEWERKT $\nabla\nabla$ = NABEWERKT $\nabla\nabla\nabla$ = GLADBEWERKT	25 25,0 25,0 25,00 25,00 25 + 0,2	\sim \sim \sim \sim \sim \sim	\equiv \equiv \equiv \equiv \equiv \equiv	\pm \pm \pm \pm \pm \pm	0,5 0,2 0,05 0,02 0,005 0,2 0,0	AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN
BEHANDELING :							
OMSCHRIJVING :	SCHAAL :	DATUM :					
	GET :	N ^o					
NOORDELIJKE ECONOMISCH-TECHNOLOGISCHE ORGANISATIE							

OMSCHRIJVING:		VERKLARING:		AUTEURSRECHT VERBODEN
DATUM:	TEEK.NR:	BIJL. N ^o . 3.		
NOORDELIJKE ECONOMISCH-TECHNOLOGISCHE ORGANISATIE				

Indenijfers betreffende de prijzen der landbouwproducten,
vergelijken met de gemiddelde prijzen gedurende 1910-1914

Producten	1910-1914	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Tarwe	100	253	150	129	126	153	151	156	133	122	116	116	113	119	119	110	100	97	99	107		
Rogge	100	284	179	135	128	161	129	156	163	138	94	94	66	71	56	83	100	97	114	98	102	
Gerst	100	226	147	116	120	154	124	131	143	120	94	94	63	72	57	83	99	86	96	85	88	
Haver	100	216	151	139	124	142	132	127	156	127	83	83	76	77	58	68	82	81	94	81	84	
Nelbbonen	100	197	154	134	135	137	132	140	139	141	110	110	84	77	63	-	-	63	48	100	100	
Erwten	100	135	157	139	147	117	110	149	186	124	82	82	66	80	94	62	68	62	62	67	69	
Vlas	100	280	169	177	168	208	131	114	161	140	111	111	69	58	53	53	58	62	73	76	78	
Boter	100	223	196	-	149	172	177	157	152	178	184	184	98	86	97	100	70	62	80	92	73	
Korwij	100	86	133	379	369	132	90	135	137	138	130	130	44	71	71	93	63	73	77	78	83	
Geel mosterd	100	108	132	169	146	160	239	134	125	141	122	122	106	76	94	66	96	62	73	84	84	
Lijn	100	109	131	97	132	112	70	87	99	92	88	88	52	41	-	37	37	36	43	46	45	
Stamboom	100	136	210	162	174	137	94	91	175	240	100	100	57	50	55	57	75	71	69	75	152	
Consumptie aardappelen	100	-	315	76	239	190	128	165	237	120	85	85	157	107	46	130	122	89	101	120	77	
Factische aardappelen	100	178	148	68	127	133	123	117	139	108	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Stroo	100	201	57	152	150	196	116	126	113	119	139	139	60	47	39	39	37	27	40	63	39	
Suikerbieten	100	259	186	121	176	162	156	123	147	147	129	129	113	83	79	89	81	81	81	83	83	
Indenijfers landbouwproducten	100	227	203	116	174	166	134	144	175	129	94	94	111	89	64	98	96	82	91	96	90	

OMSCHRIJVING: Indenijfers betreffende de prijzen der landbouwproducten, vergeleken met de gemiddelde prijzen gedurende het tijdvak 1910-1914		VERKLARING:		AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN
DATUM:	TEEK. N ^o . 14.860	BIJL. N ^o . 4		
NOORDELIJKE ECONOMISCH-TECHNOLOGISCHE ORGANISATIE				

Jaar	Aboluit aantal	Person. ken	Jaar	Aboluit aantal	Person. ken	Jaar	Aboluit aantal	Person. ken	Jaar	Aboluit aantal	Person. ken	Jaar	Aboluit aantal	Person. ken
1936			1937			1938			1939			1940		
Januari			Januari			Januari			Januari			Januari		
Februari			Februari			Februari			Februari			Februari		
Mars			Mars			Mars			Mars			Mars		
April			April			April			April			April		
Mai			Mai			Mai			Mai			Mai		
Juni			Juni			Juni			Juni			Juni		
Juli			Juli			Juli			Juli			Juli		
Augustus			Augustus			Augustus			Augustus			Augustus		
September			September			September			September			September		
Oktober			Oktober			Oktober			Oktober			Oktober		
November			November			November			November			November		
December			December			December			December			December		
Gemiddeld			Gemiddeld			Gemiddeld			Gemiddeld			Gemiddeld		

OMSCHRIJVING:		VERKLARING:	
DATUM:		TEK. N°:	
NOORDELIJKE ECONOMISCH-TECHNOLOGISCHE ORGANISATI			

ADRESRECHT

BIJL. N° 5°

Jaar	Absoluut aantal	Per eenheid	Jaar	Absoluut aantal	Per eenheid	Jaar	Absoluut aantal	Per eenheid	Jaar	Absoluut aantal	Per eenheid	Jaar	Absoluut aantal	Per eenheid	Jaar	Absoluut aantal	Per eenheid
1936			1937			1938			1939			1940					
Januari	1.1.9.4.8	2.90	Januari	1.3.6.2.8	3.2.7	Januari	1.2.4.2.6	2.9.6	Januari	1.1.6.8.3	2.7.7	Januari					
Februari	1.1.1.0.9	2.6.8	Februari	1.1.4.8.1	2.7.5	Februari	1.1.5.7.5	2.7.4	Februari	1.0.3.5.9	2.4.6	Februari					
Mars	9.7.5.6	2.3.6	Mars	1.0.1.1.3	2.4.3	Mars	9.7.8.8	2.3.3	Mars	9.1.1.2.2	2.1.8	Mars					
April	9.8.6.7	2.3.9	April	8.8.8.8	2.1.3	April	9.6.3.9	2.3.0	April	7.7.3.6	1.8.3	April					
Mei	9.7.2.3	2.3.6	Mei	8.0.2.8	1.9.3	Mei	8.8.6.4	2.1.1	Mei			Mei					
Juni	9.4.1.2	2.0.3	Juni	7.0.9.9	1.7.1	Juni	8.7.0.7	2.0.7	Juni			Juni					
Juli	8.6.1.8	2.0.7	Juli	7.6.2.6	1.8.3	Juli	8.5.0.1	2.0.2	Juli			Juli					
Augustus	8.9.8.6	2.1.7	Augustus	7.2.3.4	1.7.3	Augustus	7.6.8.9	1.8.2	Augustus			Augustus					
September	9.0.1.5	2.1.7	September	7.3.5.5	1.7.6	September	7.4.3.9	2.7.7	September			September					
Oktober	9.6.7.5	2.3.2	Oktober	7.9.6.7	1.9.9	Oktober	7.6.1.2	1.8.0	Oktober			Oktober					
November	1.0.9.6.8	1.6.4	November	1.0.5.4.1	2.3.3	November	9.8.6.8	2.3.5	November			November					
December	1.1.7.6.1	3.0.6	December	1.2.5.2.8	2.9.9	December	1.4.0.3.0	2.3.3	December			December					
Geschiedt	1.0.1.5.3	2.4.5	Geschiedt	9.3.7.2	2.2.4	Geschiedt	9.6.7.6	2.3.0	Geschiedt			Geschiedt					

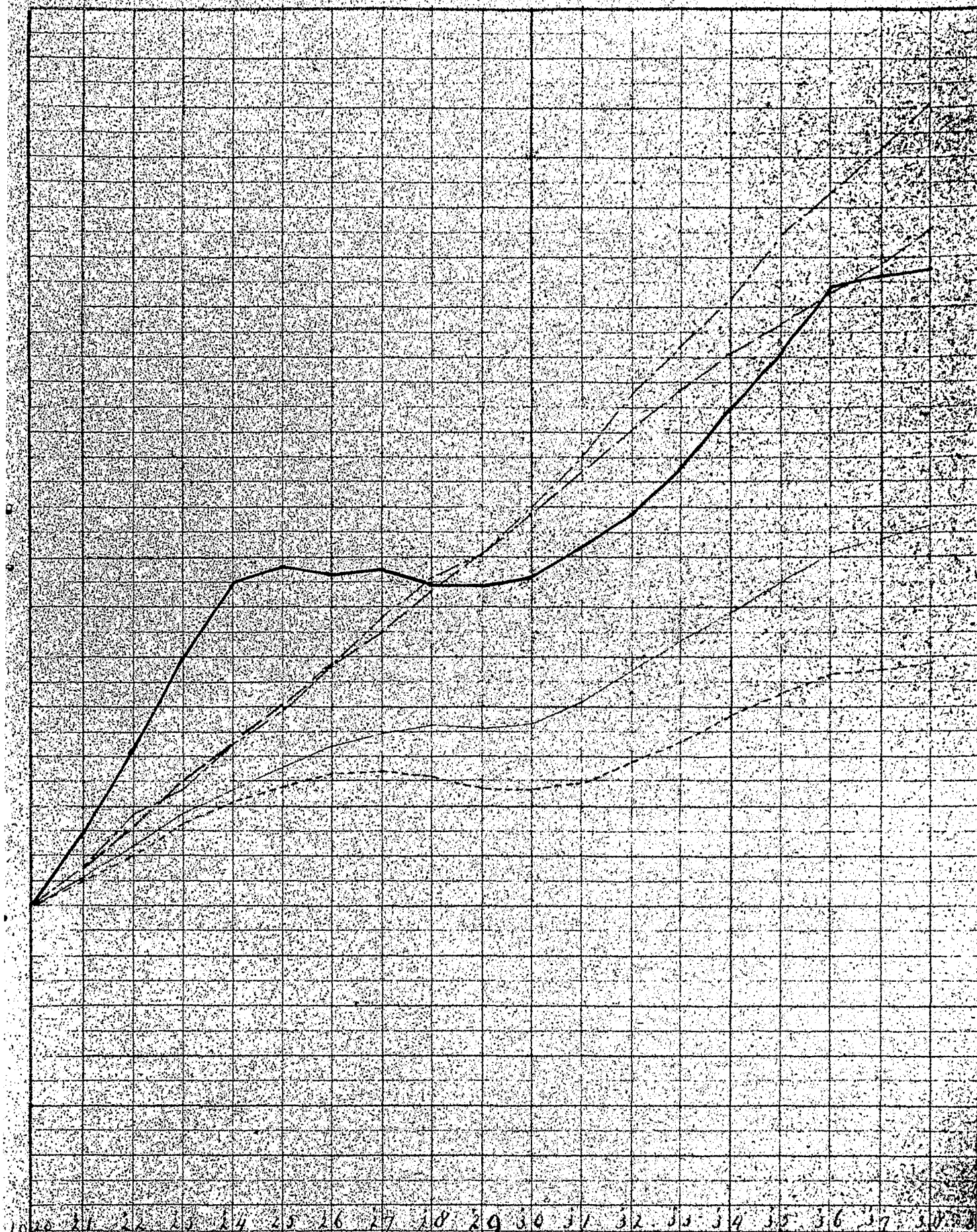
OMSCHRIJVING:		VERKLARING:	
<i>Werkloosheid in alle bedrijfsklassen, uitgezonderd de landbouw- bedrijven, in de provincie Groningen.</i>			
DATUM: <i>Juni 1939</i>		TECH. NO. <i>8.0.5.0</i>	
NOORDELIJKE ECONOMISCH-TECHNOLOGISCHE ORGANISATIE		BIJL. NO. <i>5.2</i>	

Gemeente	Aantal in de handel (afzet) verbruiken			In procenten van de totale groep levering			Aantal in de handel (afzet) verbruiken			In procenten van de totale groep levering			Aantal in de handel (afzet) verbruiken			In procenten van de totale groep levering		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Amsterdam	2.17	0.0	2.97	8.1	3.6	1.9	2.97	1.6	9.6	3.5	1.2							
Amst.	5.1	2.1	8.6	5.2	2.6	1.6	6.4	1.2	1.2									
Rotterdam	1.74	4.0	2.17	4.5	2.3	1.0	1.0	1.0	1.0	3.6	1.1	4.1						
Breda	5.0	1.3	5.3	3.1	0.8	1.0	3.1	5.1		0.2								
Brillnablu	1.0.6	3.5	1.4.1	4.5	1.5	6.1	5.1	0.3	1.1	0.6								
Breda	7.8	2.5	1.0.3	4.7	1.5	6.1	5.1	0.3	1.1	0.6								
Breda	3.0.4	6.3	3.6.9	8.5	1.8	1.0.3	6.3	1.1.3	4.5	1.5	9.1							
Breda	1.1.5	1.3	5.8	4.4	1.3	5.7	5.6	6.1	1.8	0.5	1.1							
Breda	4.5	2.7	7.1	3.7	2.2	5.7	4.4	1.2	1.5	0.4	1.1							
Breda	0.9	2.0	1.0.4	6.7	1.6	6.5	8.5	3.1	3.1	0.4	0.5							
Breda	1.1.2	2.4	4.6	3.4	1.6	5.1	3.1	1.1.3	9.0	0.8	1.6							
Breda	3.9	1.6	5.3	5.1	2.1	7.1	6.1	1.1.1	1.1	0.6	1.1							
Breda	8.2	2.5	1.1.4	5.0	1.6	7.4	7.1	7.4	2.5	0.7	3.1							
Breda	8.1	1.9	1.0.3	6.5	1.5	8.1	8.1	1.3	3.5	0.8	4.1							
Breda	2.4	1.1	3.3	3.6	1.3	4.9	4.5	1.7	1.5	0.5	1.1							
Breda	5.1	2.7	8.3	5.6	2.7	8.3	7.1	1.1.9	2.1	1.1	3.1							
Breda	5.5	5.0	1.2.3	3.7	3.3	7.1	4.6	1.7.6	1.0	1.6	3.1							
Breda	4.9	7.1	5.6	7.1	1.1	8.1	8.1	1.7.5	7.2	1.1	8.1							
Breda	4.1	1.0	5.0	5.6	7.2	6.8	6.8	6.4	6.3	1.1	6.3							
Breda	6.0	2.4	8.4	7.1	2.9	1.0.1	9.2	1.3.3	6.7	1.1	1.1							
Breda	2.5	2.4	4.9	2.7	1.0	3.3	3.3	2.4.2	0.6	0.4								
Breda	1.4.1	4.7	1.0.4	5.4	7.8	7.2	6.6	1.0.1	5.6	1.2	1.1							
Breda	4.5	6.1	5.1	5.7	0.8	6.5	6.4	7.1	1.1	0.3	1.1							
Breda	1.0.8	3.8	1.4.6	5.4	7.9	7.3	6.4	9.9	6.1	0.7	1.1							
Breda	4.7	3.2	7.9	3.6	1.5	6.1	4.4	1.5.7	1.3	2.9	1.1							
Breda	1.3.4	3.3	1.6.4	8.7	2.1	1.0.1	1.0.1	1.0.1	4.9	1.2	1.1							
Breda	9.1	2.0	1.1.1	5.1	1.1	6.2	6.4	5.9	3.1	0.5	1.1							
Breda	0.9	1.8	1.0.7	6.4	1.3	7.7	7.5	8.1	3.1	0.6	1.1							
Breda	3.5	2.1	3.6	4.2	2.5	6.7	5.9	8.6	1.4	0.8	1.1							
Breda	5.8	2.6	8.4	6.3	2.8	9.1	8.3	6.1.6	2.8	1.3	1.1							
Breda	8.6	3.3	1.1.9	8.1	1.3	8.3	7.6	1.1.3	2.2	0.8	1.1							
Breda	7.6.1	1.0.3	0.5.4	1.4.5	3.7	1.8.2	1.8.2	1.5.8	4.6	1.0.1	5.0							
Breda	8.0	2.5	1.0.5	7.4	2.3	9.7	9.1	1.1.1	3.1	1.1	1.1							
Breda	5.4	1.3	6.7	6.3	1.1	5.3	5.2	5.7	1.4	0.3	1.1							
Breda	6.1	3.4	9.5	5.7	3.2	8.9	7.1	1.6.5	3.7	2.1	1.1							
Breda	8.6	2.9	1.1.5	6.7	2.2	8.9	8.6	1.0.1	6.9	1.1	1.1							
Breda	1.7.1	4.0	3.6.9	6.1	2.8	8.3	1.5	1.3.4	6.1	2.2	1.1							
Breda	1.4.6	3.7	1.4.0	1.1.8	1.7	1.3.5	1.4.1	1.0.8	9.6	1.5	1.0							
Breda	1.4.5	4.1	1.8.6	7.5	1.1	9.6	7.7	1.0.4	4.4	1.4	1.1							
Breda	1.1.0	9.0	1.0.0	1.0.1	1.5	1.4.2	1.4.2	1.0.2	8.1	1.2	1.1							
Breda	1.4.7	7.3	2.7.0	7.5	2.8	1.0.3	8.2	1.8.8	1.1.9	4.4	1.1							
Breda	1.2.4	0.0	3.1.4	8.7	3.1	1.1.8	1.0.1	1.4.1	1.0.7	6.1	1.1							
Breda	1.5.7	5.9	3.1.6	5.7	1.2	6.3	6.1	8.1	2.1.9	0.9	1.1							
Breda	4.4.4	1.5.7	5.9.0	8.4	3.1	1.1.4	1.0.7	1.3.2	9.9	3.5	1.1							
Breda	3.3.0	1.2.6	4.5.6	6.7	2.5	9.2	8.1	1.5.3	3.6	1.2	1.1							
Breda	3.5.7	1.1.4	4.7.1	9.5	3.1	1.2.3	1.1.6	1.5.1	8.7	2.8	1.1							
Breda	4.5	1.6	6.1	7.6	2.7	1.0.3	9.7	1.1.9	2.5	0.9	1.1							
Breda	4.7	1.1	5.8	5.9	1.4	7.3	7.1	8.0	1.6	0.9	1.1							
Breda	2.2	0.8	3.0	3.4	1.2	4.6	4.1	8.1	1.1	0.4	1.1							
Breda	1.8.8	1.6	2.1.4	7.9	2.4	8.4	8.4	8.6	3.2	2.6	1.1							
Breda	1.4.8	9.1	5.6.9	7.6	1.3	8.8	8.2	4.6	5.7	0.9	1.1							
Breda	1.2.0	2.9	1.4.9	9.6	1.0	9.5	9.2	1.0.9	6.4	1.7	1.1							
Breda	2.2.5	9.2	3.1.7	6.9	2.8	9.7	9.3	1.1.3	3.9	1.6	1.1							
Breda	1.5.0	1.0	1.6.8	6.6	0.8	7.7	7.8	5.3	2.8	0.3	1.1							
Breda	8.4	2.1	1.0.5	9.1	2.3	1.1.4	1.1.4	1.1.3	3.8	0.9	1.1							
Breda	3.8	0.8	4.6	6.3	1.3	7.6	7.1	1.2.5	3.8	0.4	1.1							
Breda	6.8.5.6	1.0.8.9	8.9.4.5	1.5.6	4.7	1.0.3	2.2	1.6.3	3.5.4	0.3.1	3.0							
Breda	14.8.7.5	4.3.8.4	1.8.9.5.9	9.6	2.9	1.2.5	1.2.2	1.3.3	7.2	1.2	9.1							

OMSCHRIJVING		VERMIDDEL	
Aantal verbruiken in de handel (afzet)		Aantal verbruiken volgens berekening 1950	
		Opgesloten rekening en rekening	
		Aantal verbruiken 1950	
DATUM		REKENING	BUI N° 6
1 september 1950		9340	
NOORDELIJKE ECONOMISCH-TECHNOLOGISCHE ORGANISATIE			

Jaar	Bevolking op 1 Jan	Verhuizingen afgetrokken	Bevolking aanvang	Geboorte cijfer	Bevolking aanvang	Stijfte cijfer	Wekking	Overblijfsel	Bevolking op 1 Jan
1920	6578	100	394	31	71	108	385	499	1144
1921	6650	101	213	32	74	112	337	404	6710
1922	6721	102	189	28	68	102	328	378	50015
1923	6793	103	173	28	89	07	300	362	62092
1924	6781	103	155	28	45	66	289	411	122180
1925	6733	103	152	21	51	75	322	471	14921
1926	6687	101	170	25	58	86	211	369	158235
1927	6635	100	147	22	56	84	284	427	143215
1928	6522	99	134	20	40	61	306	513	209315
1929	6304	95	100	18	62	97	316	589	2273426
1930	6142	93	136	21	89	63	397	631	234376
1931	6093	92	137	22	35	91	284	415	1131214
1932	6226	94	109	14	56	91	453	373	80130
1933	6322	96	138	22	65	104	321	298	23037
1934	6299	95	136	21	57	91	240	342	102162
1935	6353	96	126	19	53	84	301	320	190310
1936	6375	96	105	16	46	72	232	269	37058
1937	6341	96	109	17	58	91	263	328	65102
1938	6349	96	112	17	45	71	234	313	149

OMSCHRIJVING		VERKLARING	
BEVOLKINGSGEGEVENS OVER DE GEMEENTE Bellingwolde VAN 1920 - 1939		GEBORTE CIJFER - PER 1000 INW. STERFTE CIJFER - PER 1000 INW.	
DATUM	TEKST	530	BIJL. N° 7
NOORDELIJKE ECONOMISCH-TECHNOLOGISCHE ORGANISATIE			

OMSCHRIJVING

Loop van de bevolking van
31 December 1920—
1 December 1939
in de gemeente:

Vluchtweide

DATUM

Jan 1940

TEEK N°

4200

BUL N° 8

VERKLARING

— Rijk
— Provincie Groningen
— Stad Groningen
— Provincie zonder stad
— Gemeente

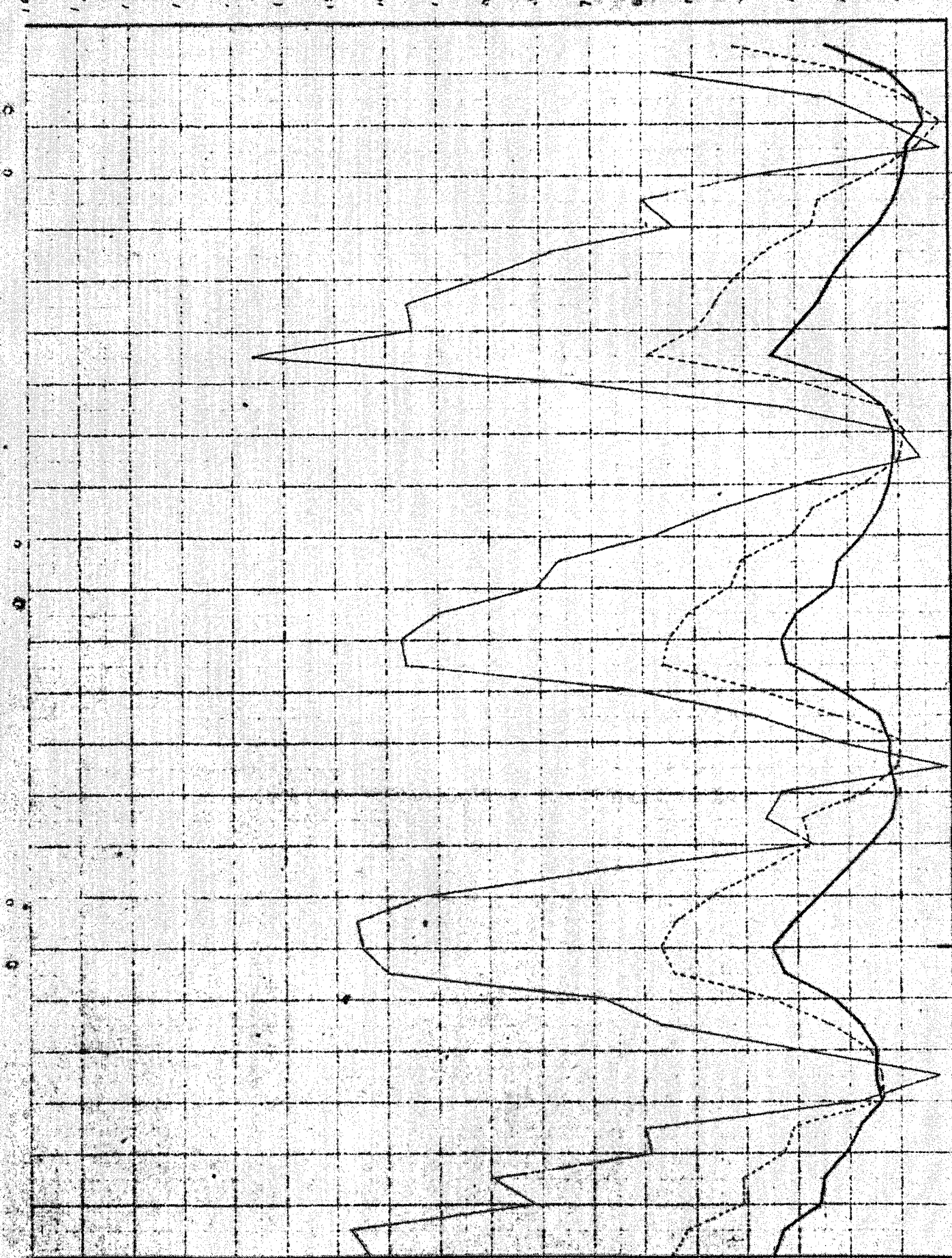
AUTOGRAF
VOORGRONINGEN

	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Januari { Absoluut aantallen { Procenten		7975 2.03	15241 3.04	22247 5.54	20146 4.96	21804 5.34	23083 5.56	25438 6.09	23670 5.64	21997 5.22
Februari { Absoluut aantallen { Procenten		9674 2.46	15544 3.93	20379 5.08	17061 4.20	20301 4.95	21795 5.25	22609 5.41	21935 5.21	19061 4.71
Mart { Absoluut aantallen { Procenten		6430 1.64	12370 3.12	15860 3.95	15434 3.80	15901 3.88	18162 4.38	19054 4.75	18563 4.42	17654 4.18
April { Absoluut aantallen { Procenten	3036 0.75	4721 1.20	11667 2.94	13652 3.38	13913 3.43	15375 3.75	18151 4.38	16595 3.97	17919 4.27	15212 3.81
Mai { Absoluut aantallen { Procenten	1528 0.39	2003 0.71	9682 2.44	12943 3.22	12669 3.12	14106 3.46	16477 3.97	13693 3.28	15112 3.68	
Juni { Absoluut aantallen { Procenten	1173 0.3	3374 0.86	9453 2.38	12165 3.03	12707 3.15	12769 3.11	15775 3.88	13080 3.13	14274 3.48	
Juli { Absoluut aantallen { Procenten	1367 0.35	3524 0.9	8405 2.14	10202 2.54	9504 2.34	9009 2.39	11510 2.77	11147 2.67	12060 2.87	
Augustus { Absoluut aantallen { Procenten	1145 0.29	3155 0.8	7511 1.89	8163 2.03	8052 2.18	11037 2.69	11029 2.85	9478 2.27	9649 2.29	
September { Absoluut aantallen { Procenten	1199 0.31	4064 1.03	7407 1.87	8525 2.12	9351 2.33	10563 2.58	12428 3.08	10329 2.47	9344 2.22	
Oktober { Absoluut aantallen { Procenten	2327 0.59	5735 1.46	8908 2.24	10554 2.63	11333 2.79	12504 3.07	14577 3.51	12787 3.06	11216 2.66	
November { Absoluut aantallen { Procenten	4952 1.27	10030 2.55	12237 3.08	14038 3.50	14516 3.57	16350 3.98	18139 4.37	18226 4.36	16245 3.86	
December { Absoluut aantallen { Procenten	8361 2.14	15151 3.86	18618 4.69	22109 5.51	21625 5.33	22819 5.50	23798 5.74	24119 5.80	25975 6.16	

OMSCHRIJVING:		VERKLARING:		AUTEURSRECHT
Totaal aantal werklozen in de provincie Groningen, in absolute aantallen en in procenten van de totale bevolking 1930-1939.				
DATUM: Juni 1939.	TEKEN: 8200	BIJL. N ^o . 9.		
NOORDELIJKE ECONOMISCH-TECHNOLOGISCHE ORGANISATIE				

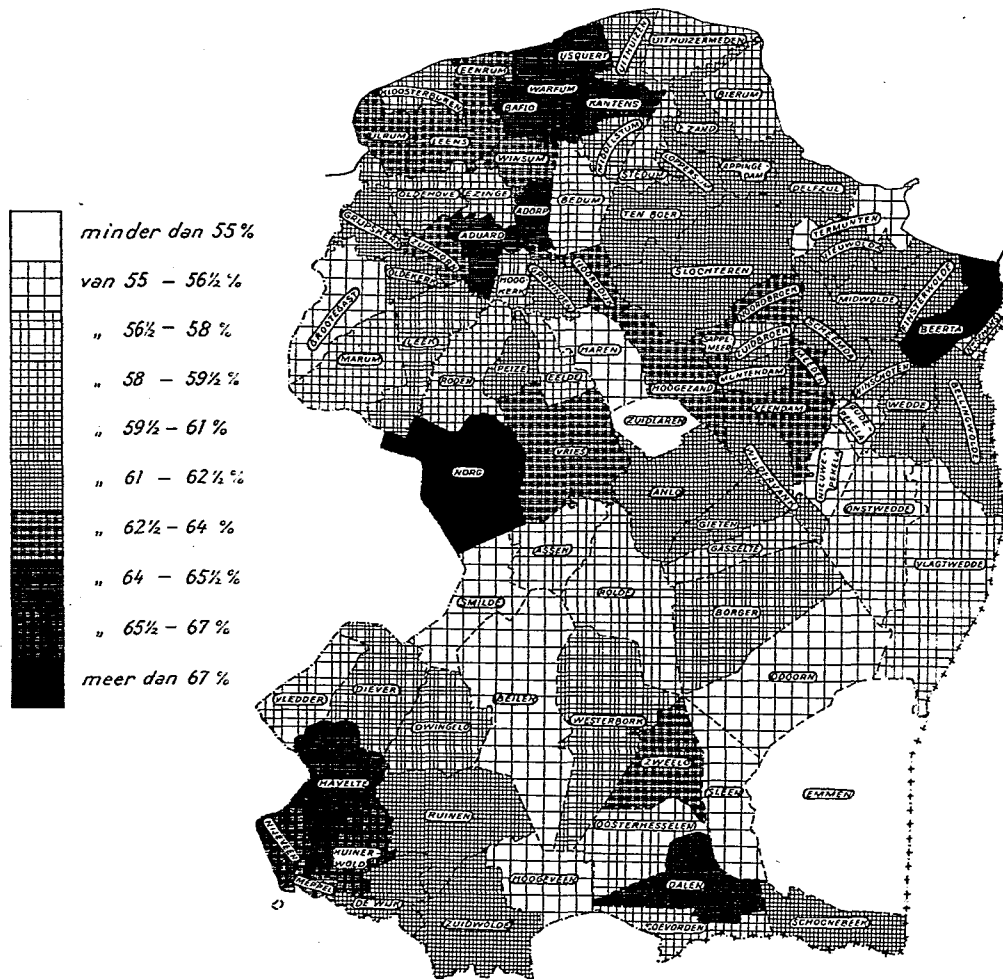
Plantsoort	Januari	Februari	Mart	April	Mai	Juni	Juli	Augustus	September	Oktober	November	December	Totaal	gem. winst
Landbouw	1436													
Landbouw A	57	85	76	07	58	52	57	33	45	55	65	84		
Landbouw B	0.69	0.60	0.53	0.47	0.40	0.36	0.40	0.22	0.31	0.38	0.45	0.59		
Landbouw C	5.3	4.6	4.1	3.8	3.1	2.8	3.1	1.8	2.4	3.0	3.5	4.6		
Totaal A	57	597	612	555	638	521	524	205	655	713	681	117		
Landbouw B	4.78	4.21	4.11	3.92	4.50	4.10	3.70	4.00	4.62	5.03	4.81	5.07		
Landbouw C	124	80	60	60	75	61	40	40	48	128	136	142		
Landbouw D	0.87	0.56	0.42	0.42	0.52	0.43	0.49	0.39	0.55	0.60	0.66	1.00		
Landbouw E	1.02	0.97	0.85	0.75	0.95	0.84	0.94	0.84	1.10	1.14	1.10	1.14		
Landbouw F	0.72	0.69	0.60	0.55	0.67	0.66	0.69	0.62	0.84	0.80	0.77	0.80		
Landbouw G	1.25	1.15	0.99	1.13	0.95	0.94	0.91	0.81	0.81	0.93	1.08	1.10		
Landbouw H	0.88	0.81	0.70	0.79	0.77	0.66	0.66	0.57	0.57	0.65	0.76	0.71		
Landbouw I	3.26	3.05	3.68	3.04	3.73	3.32	2.63	3.24	3.44	3.78	3.20	3.54		
Landbouw J	2.30	2.15	2.60	2.14	2.63	2.34	1.85	2.29	2.79	2.79	2.30	2.46		
Landbouw K	7.74	6.82	6.88	6.22	6.96	6.33	5.81	5.91	7.00	7.68	7.47	7.01		
Totaal	5.46	4.86	4.86	4.39	4.91	4.47	4.10	4.22	4.94	5.42	5.27	5.65		
Landbouw	1957													
Landbouw A	42	80	43	57	52	45	39	27	42	45	57	91		
Landbouw B	0.75	0.60	0.50	0.39	0.36	0.31	0.25	0.18	0.29	0.31	0.39	0.63		
Landbouw C	4.4	4.8	4.0	3.1	2.9	2.5	2.0	1.5	2.3	2.5	3.7	5.0		
Totaal A	42	73	59	55	53	50	51	53	54	60	66	74		
Landbouw B	3.12	4.69	4.17	3.87	3.71	3.35	3.81	3.73	3.78	4.20	4.82	5.37		
Landbouw C	1.63	0.95	0.70	0.79	0.63	0.55	0.82	0.90	0.96	1.10	1.32	1.65		
Landbouw D	1.13	0.66	0.48	0.53	0.43	0.53	0.57	0.67	0.67	0.76	0.92	1.15		
Landbouw E	1.14	1.14	0.94	0.95	0.88	0.73	0.71	0.69	0.83	0.96	1.08	1.14		
Landbouw F	0.79	0.81	0.68	0.66	0.61	0.50	0.49	0.47	0.57	0.67	0.75	0.79		
Landbouw G	1.11	1.06	1.00	0.99	0.92	0.93	0.90	0.80	0.87	0.99	1.04	1.24		
Landbouw H	0.77	0.73	0.72	0.69	0.64	0.64	0.62	0.60	0.61	0.69	0.72	0.86		
Landbouw I	3.44	2.85	3.25	2.84	2.89	2.60	2.76	2.85	2.77	2.92	3.23	3.67		
Landbouw J	2.42	2.47	2.26	1.98	2.01	1.86	1.92	1.98	1.93	2.07	2.24	2.52		
Landbouw K	8.14	7.19	6.71	6.12	5.84	5.54	5.36	5.62	5.85	6.48	7.24	8.01		
Totaal	5.67	5.22	4.68	4.26	4.07	3.86	3.87	3.91	4.08	4.57	5.05	6.00		
Landbouw	1958													
Landbouw A	100	94	58	48	46	20	39	18	26	34	44	102		
Landbouw B	0.69	0.65	0.40	0.33	0.32	0.20	0.27	0.12	0.17	0.23	0.31	0.70		
Landbouw C	5.5	5.2	3.2	2.6	2.5	1.6	2.1	1	1.4	1.8	2.4	5.6		
Totaal A	750	693	595	532	503	465	408	386	409	520	583	763		
Landbouw B	5.11	4.79	4.11	3.67	3.47	3.41	2.82	2.67	2.83	3.65	4.03	5.27		
Landbouw C	130	130	85	74	70	63	36	47	60	100	122	142		
Landbouw D	0.95	0.86	0.78	0.57	0.48	0.43	0.24	0.33	0.45	0.69	0.84	1.18		
Landbouw E	0.8	0.6	0.6	0.4	0.3	0.4	0.6	0.1	0.5	0.9	0.8	0.9		
Landbouw F	0.88	0.66	0.59	0.53	0.57	0.58	0.52	0.41	0.44	0.61	0.61	0.64		
Landbouw G	1.22	1.21	1.04	0.99	0.89	0.84	0.79	0.65	0.70	0.94	0.99	1.14		
Landbouw H	0.84	0.83	0.71	0.66	0.61	0.58	0.54	0.44	0.48	0.67	0.69	0.78		
Landbouw I	3.92	3.34	3.20	2.81	2.61	2.34	2.14	2.13	2.00	2.42	2.73	3.84		
Landbouw J	2.71	2.35	2.21	1.94	1.80	1.61	1.50	1.48	1.43	1.67	1.88	2.65		
Landbouw K	8.50	7.84	6.53	5.80	5.49	4.94	4.47	4.04	4.35	5.62	6.24	8.65		
Totaal	5.87	5.44	4.51	4.00	3.79	3.41	3.09	2.79	3.00	3.88	4.33	5.98		

VERZICHT	VERKLARING
A. absolute aantallen	
B. in procenten van de totale productie	
C. per hectare cultuurgrond	
munt: Winstkosten.	
Jaar 1940	7770
BULN 12	
NOORDELIJKE ECONOMISCH-TECHNOLOGISCHE ORGANISATIE	

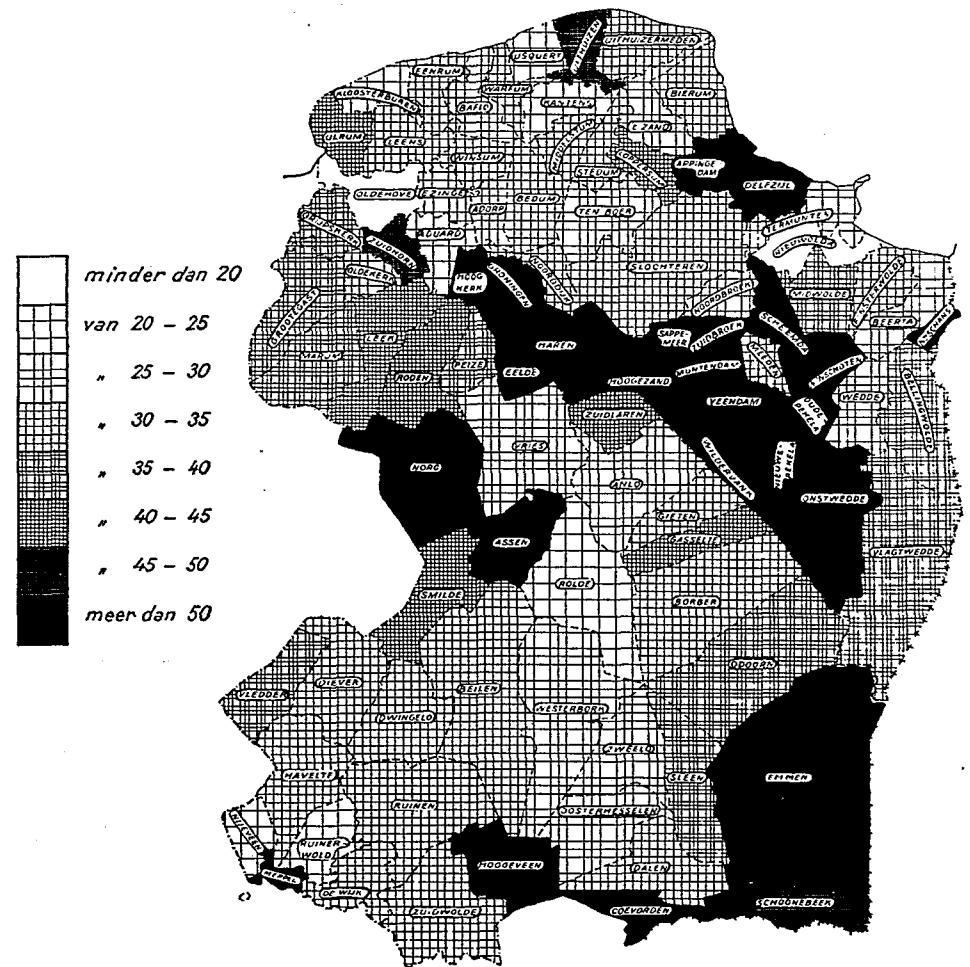

1936 1937 1938 1939

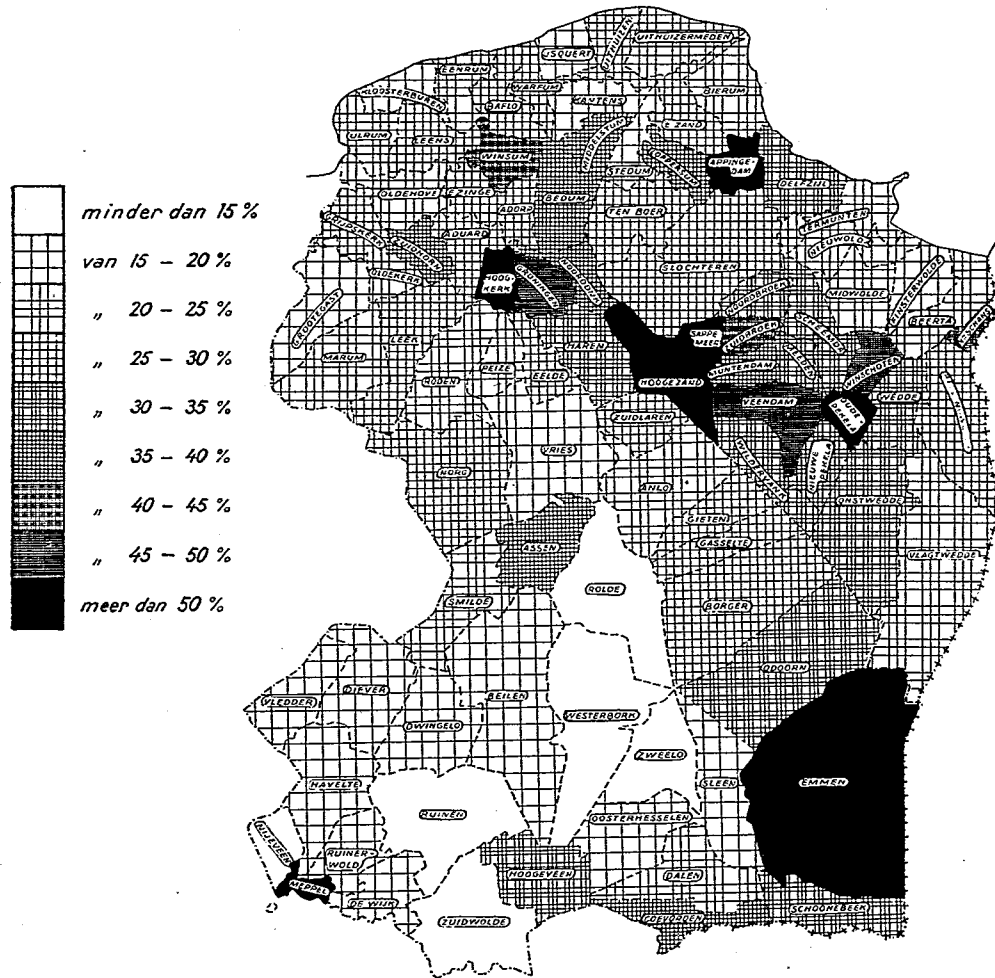
OMSCHRIJVING: AGRARISCHE VERMOEDEN PER 100 HA. CULTUURGROND IN DE GEMEENTE PHANOLDA VERGELEKEN MET DE AGR. WERK. IN DE PROV. GRONINGEN EN HET RIJK		VERKLARING: Rijk --- Provincie Groningen Gemeente		AUTEURS RECHT VOORBEHOUDEN
DATUM: <i>Januari 1940</i>		TEKEN N ^o : <i>7570</i>		
NOORDELIJKE ECONOMISCH-TECHNOLOGISCHE ORGANISATIE				

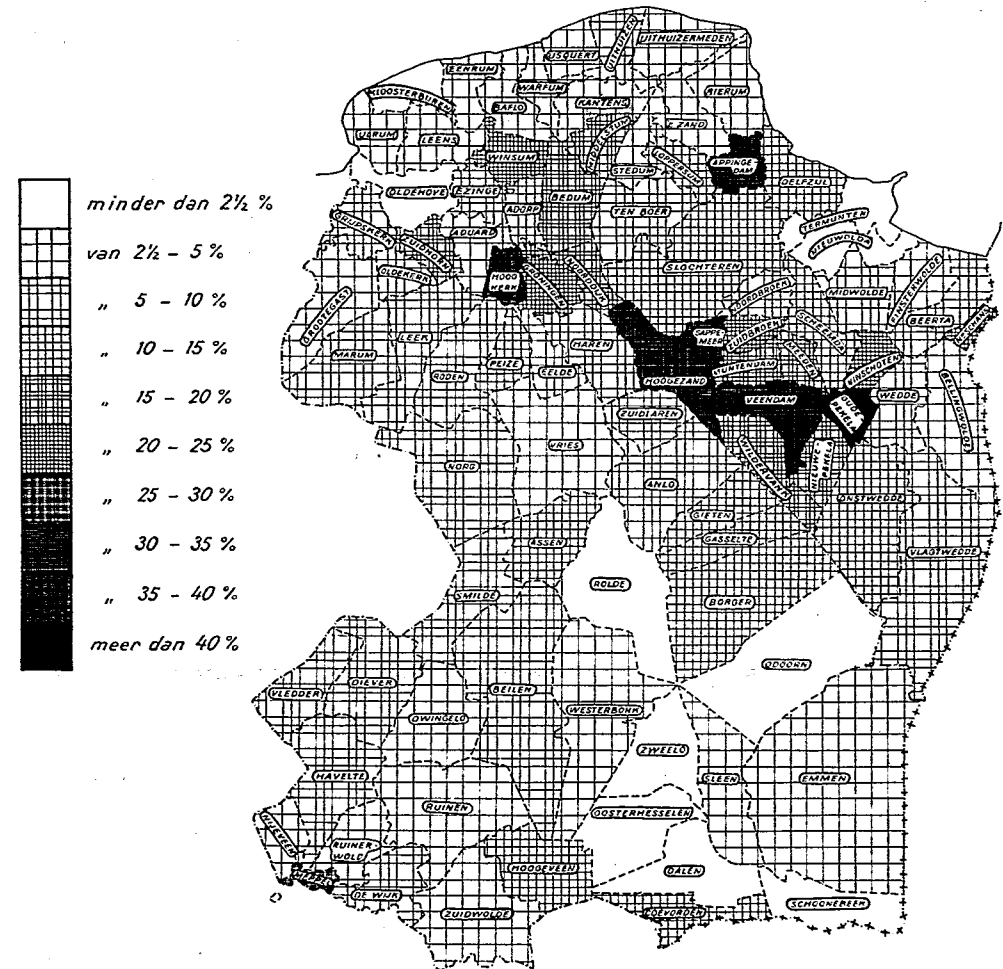
Mannelijke beroepsbevolking in percenten van de totale bevolking in de Groninger en Drentsche gemeenten (naar de beroepstelling 1930).

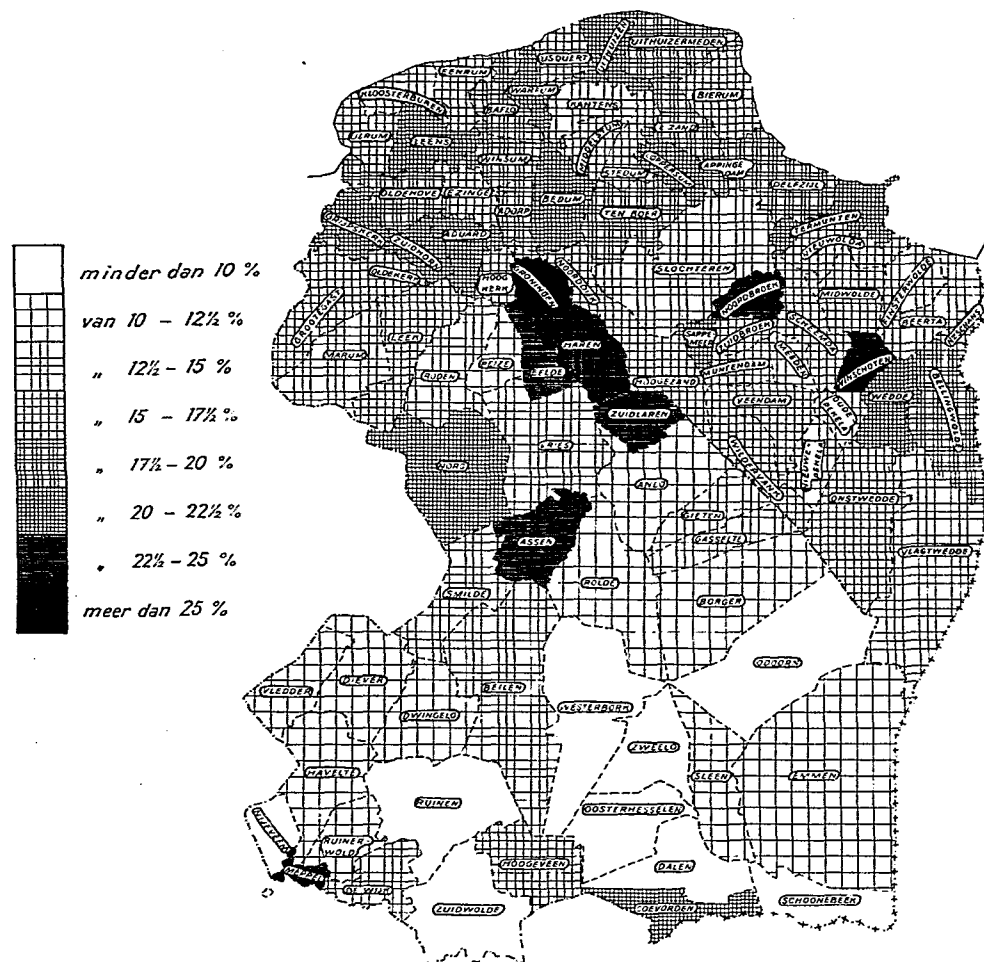
Mannelijke beroepsbevolking per 100 ha cultuurgrond in de Groninger en Drentsche gemeenten (naar de beroepstelling 1930).

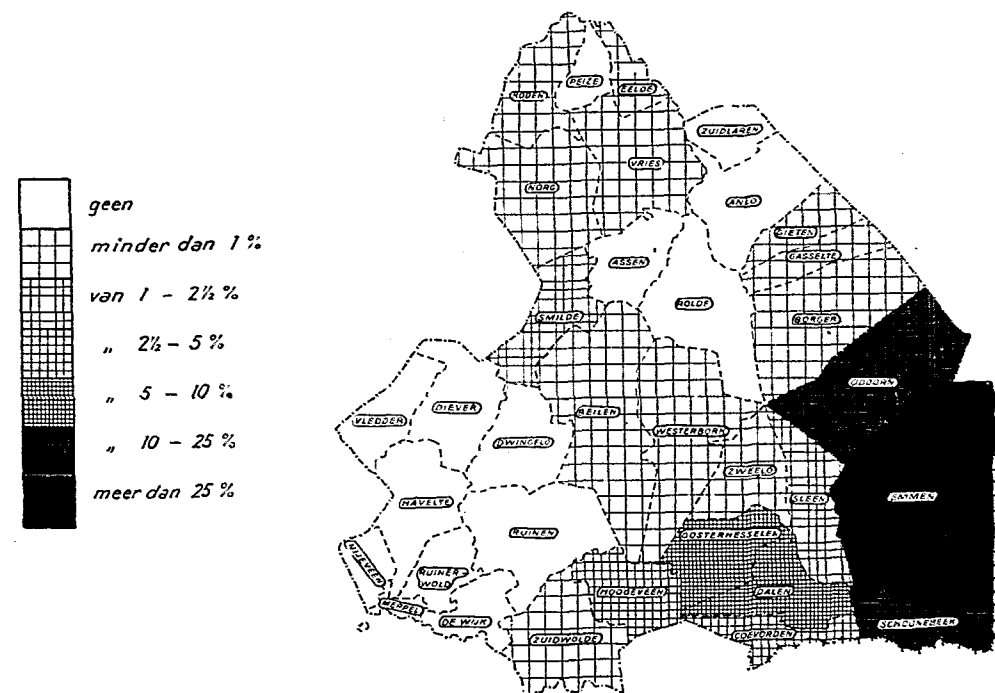
Aantal in de industrie (totaal) werkzame mannen in percenten van de totale mannelijke beroepsbevolking in de Groninger en Drentse gemeenten (naar de beroepstelling 1930).

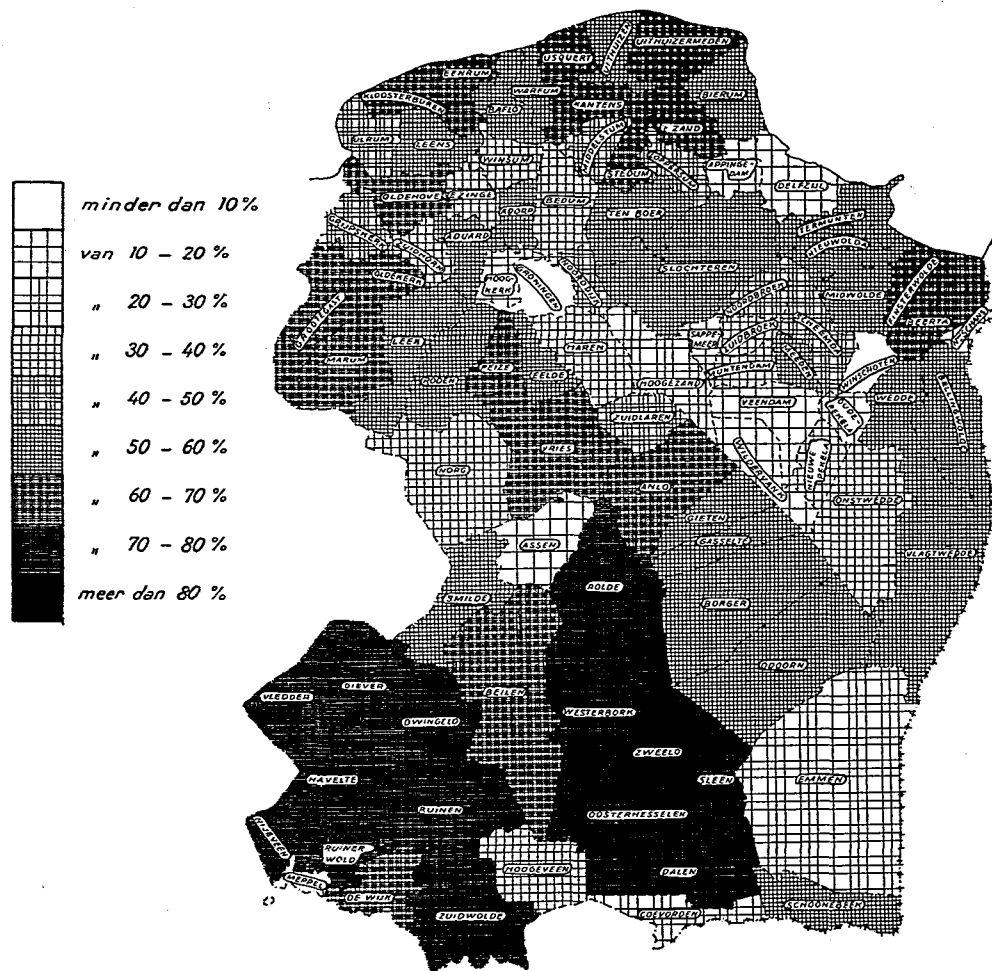
Aantal in de niet plaatselijk verzorgende industrie werkzame mannen in percenten van de totale mannelijke beroepsbevolking in de Groninger en Drentse gemeenten (naar de beroepstelling 1930).

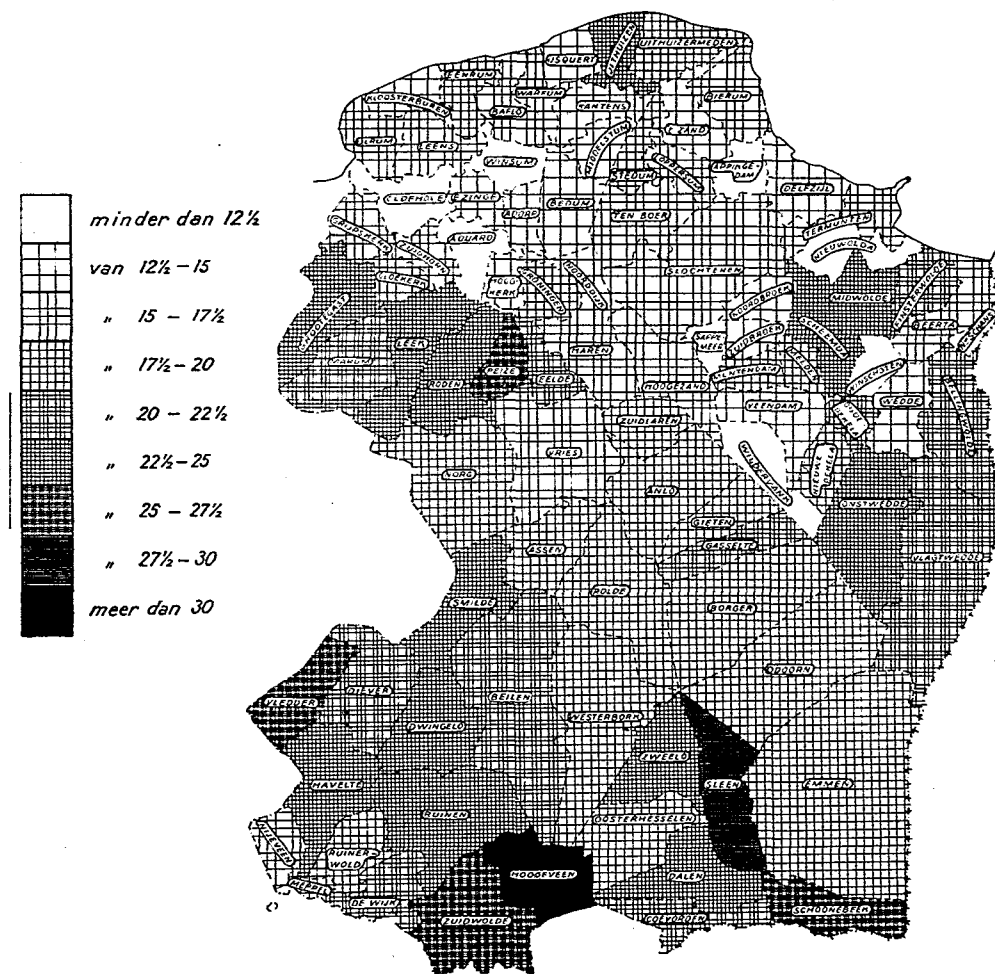
Aantal in de plaatselijk verzorgende industrie werkzame mannen in percenten van de totale mannelijke beroepsbevolking in de Groninger en Drentsche gemeenten (naar de beroepstelling 1930).

Aantal in de bedrijfsklasse oer, steenkolen en turf werkzame mannen in percenten van de totale mannelijke beroepsbevolking in de Drentsche gemeenten (naar de beroepstelling 1930).

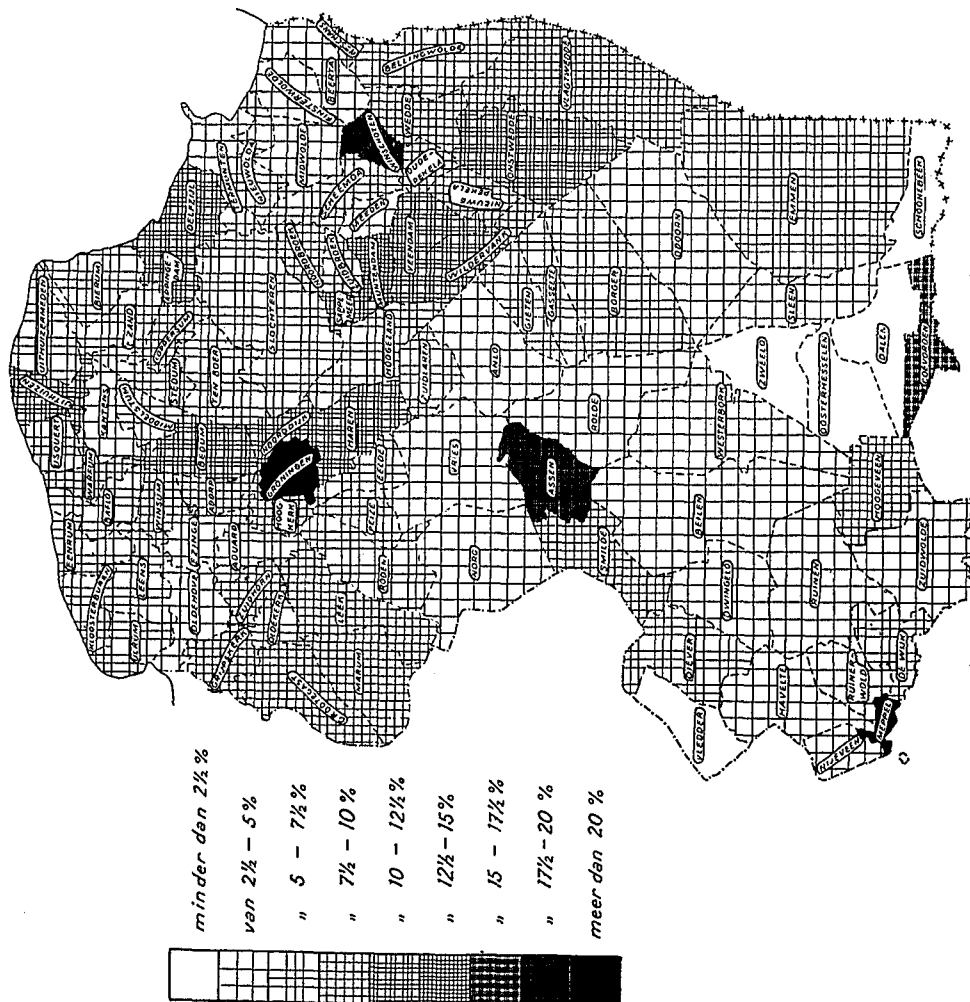

Aantal in de landbouwbedrijven (totaal) werkzame mannen in percenten van de totale mannelijke beroepsbevolking in de Groninger en Drentsche gemeenten (naar de beroepstelling 1930).

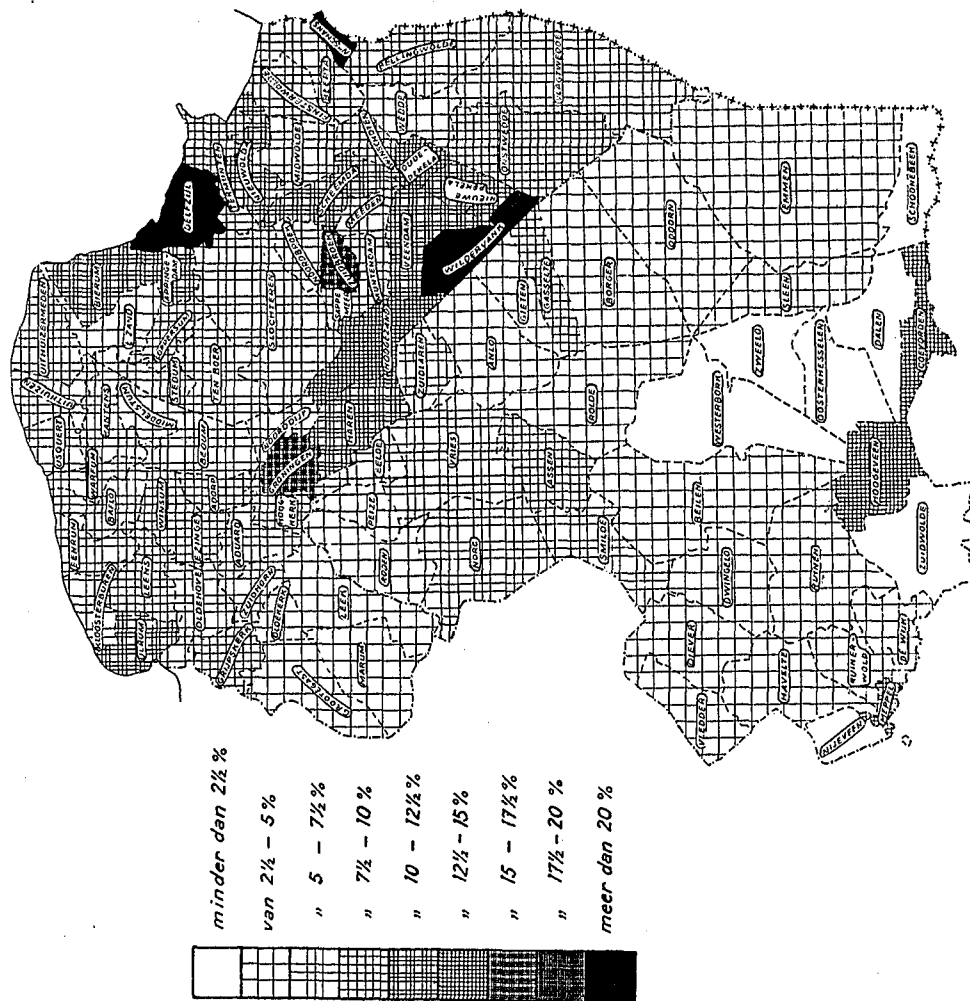
Aantal in de akkerbouw en veeteelt werkzame mannen per 100 ha cultuurgrond in de Groninger en Drentsche gemeenten (naar de beroepstelling 1930).

KAART No. 9

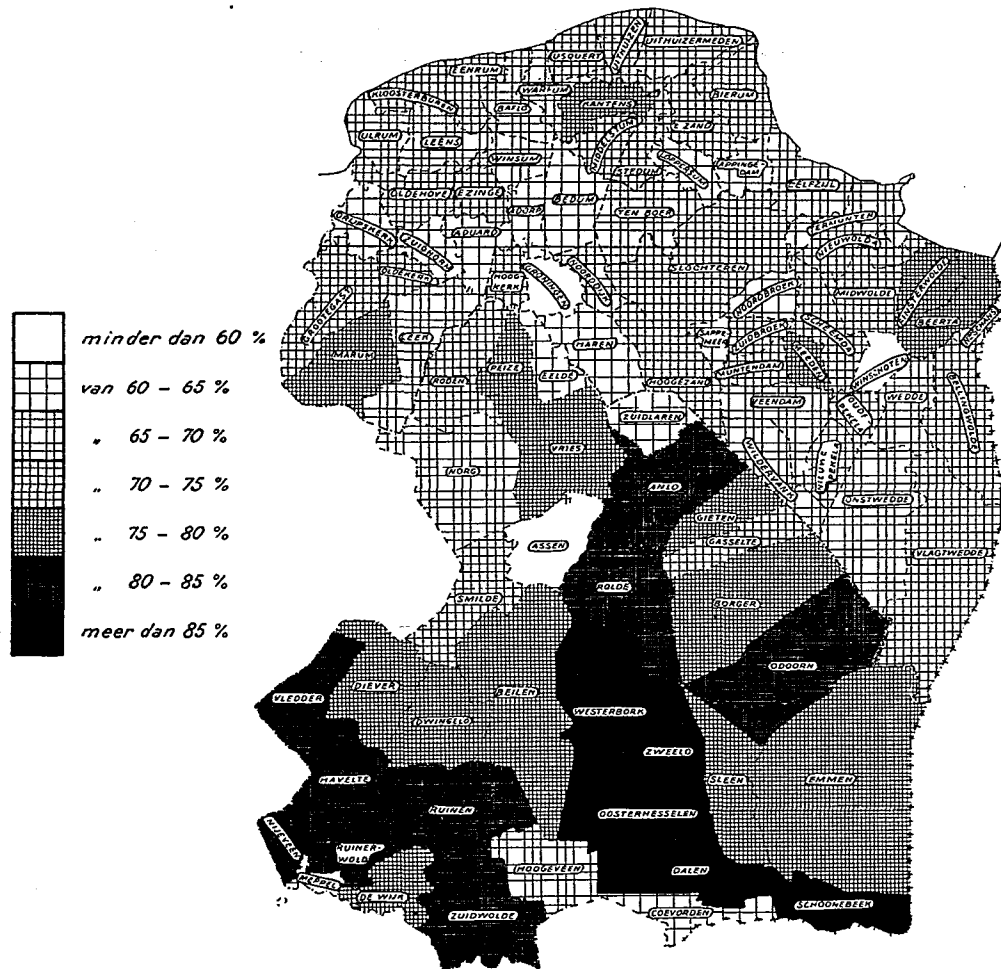

Aantal in den handel (totaal) werkzame mannen in percenten van de totale mannelijke beroepsbevolking in de Groninger en Drentsche gemeenten (naar de beroepstelling 1930).

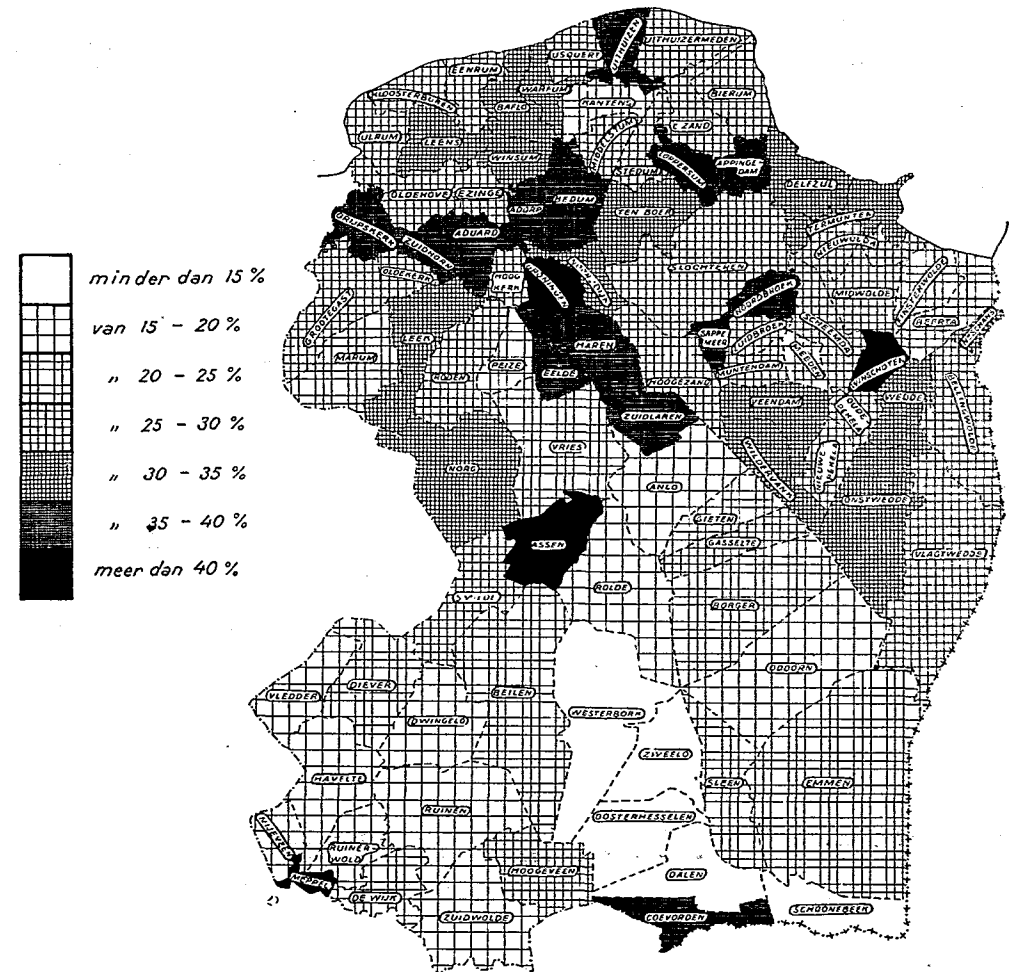
KAART No. 10

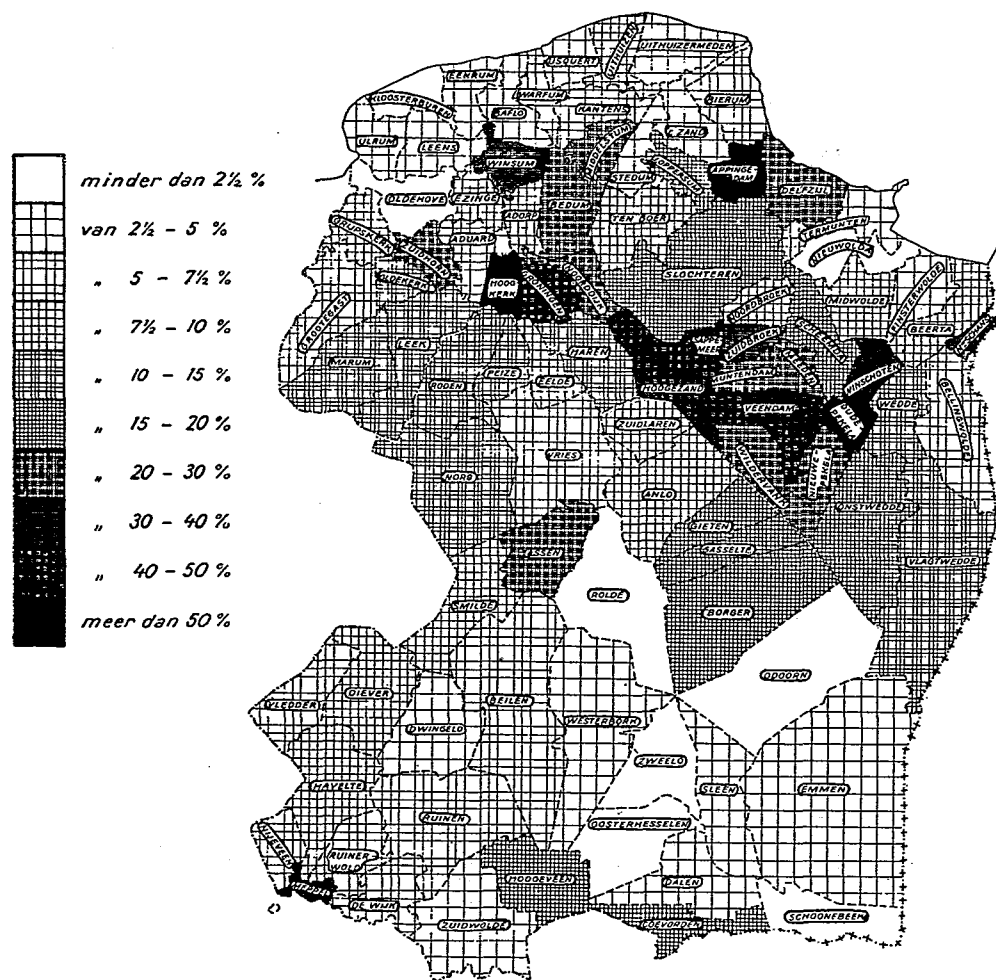
Aantal in het verkeer (totaal) werkzame mannen in percenten van de totale mannelijke beroepsbevolking in de Groninger en Drentsche gemeenten (naar de beroepstelling 1930).

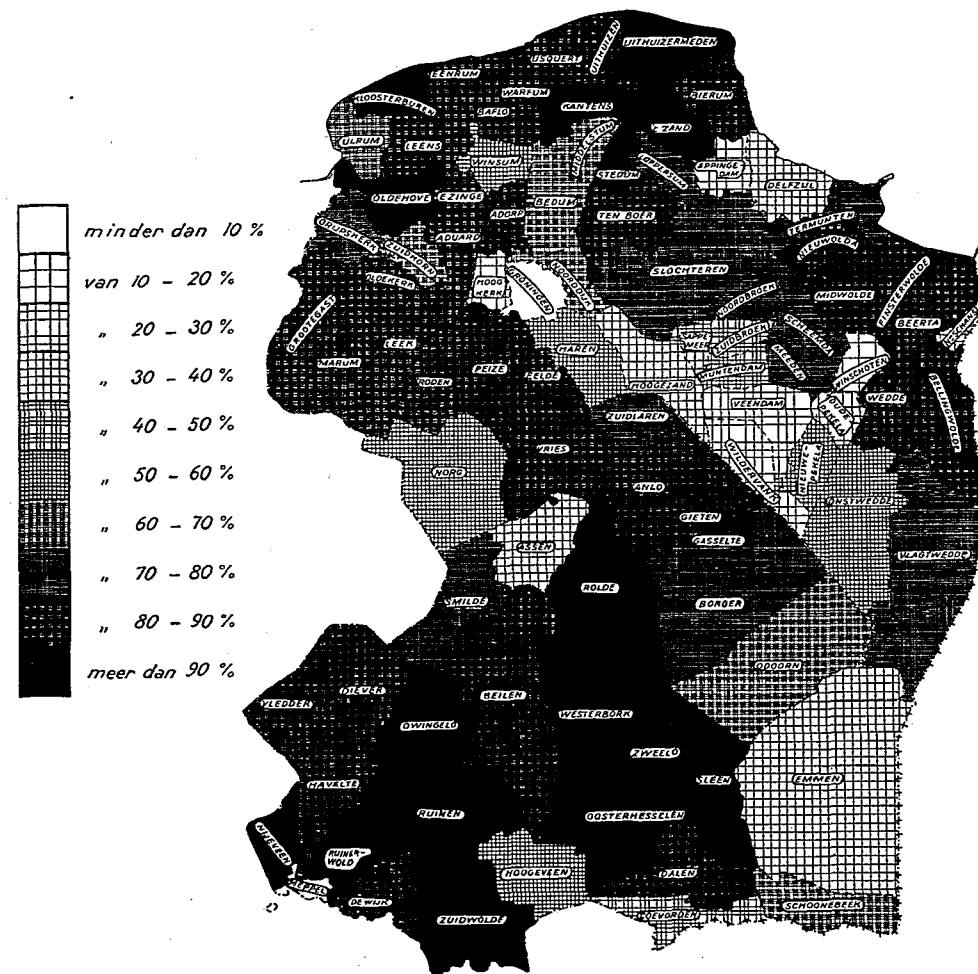
Aantal in de gezamenlijke „primaire” (niet of niet in de eerste plaats voor de plaatselijke „markt” werkende) bedrijven of beroepen werkzame mannen, in percenten van de totale mannelijke beroepsbevolking in de Groninger en Drentsche gemeenten (naar de beroepstelling 1930).

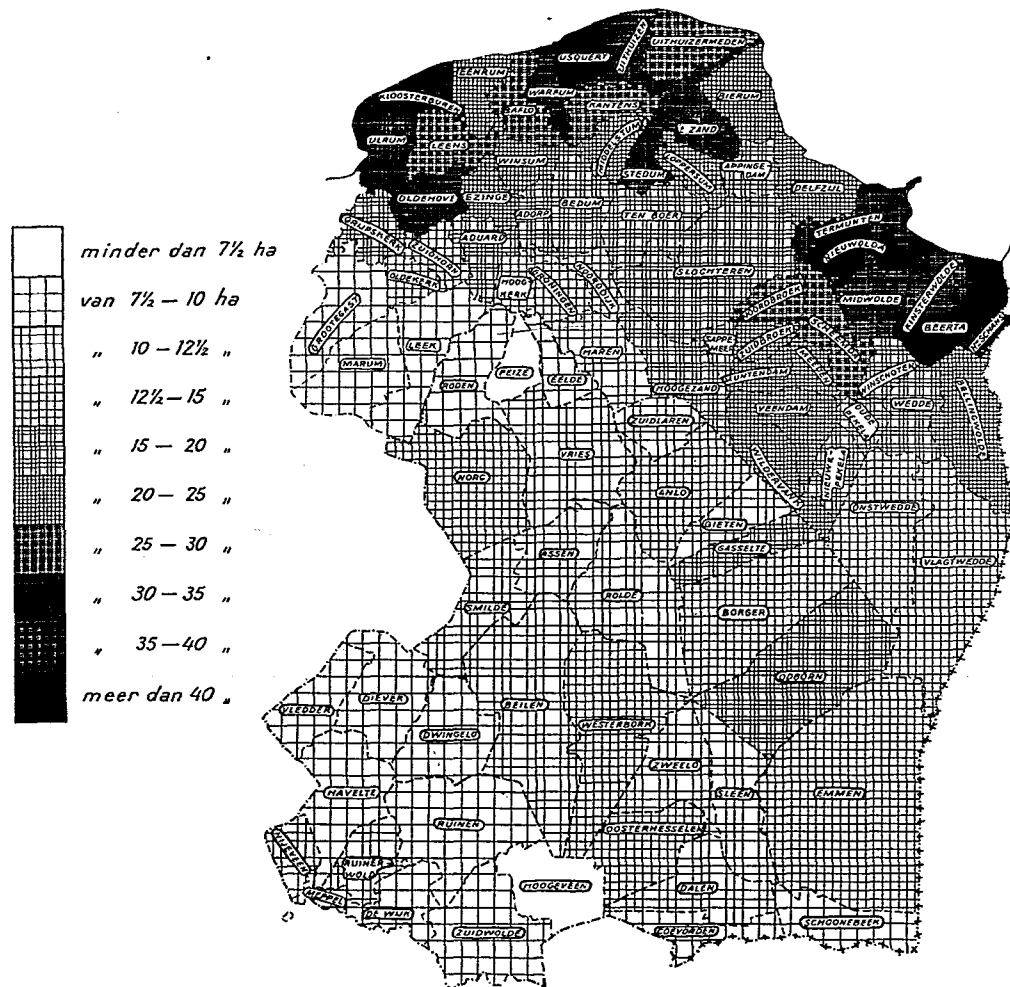
Aantal in de gezamenlijke plaatselijk verzorgende bedrijven en beroepen werkzame mannen in percenten van de totale mannelijke beroepsbevolking in de Groninger en Drentsche gemeenten.

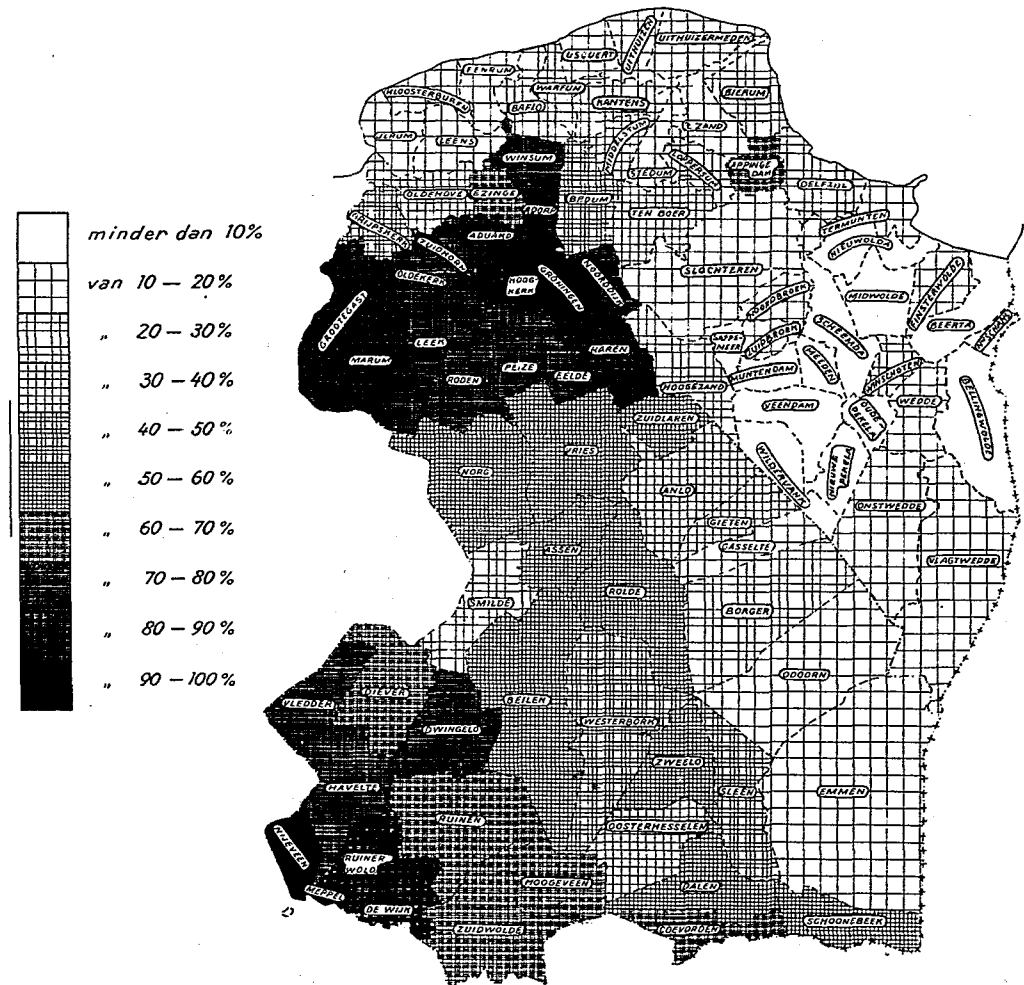
Aantal in de niet plaatselijk verzorgende industrie werkzame mannen in percenten van de totale mannelijke, in de „primaire” bedrijven en beroepen werkzame, beroepsbevolking in de Groninger en Drentsche gemeenten (naar de beroepstelling 1930).

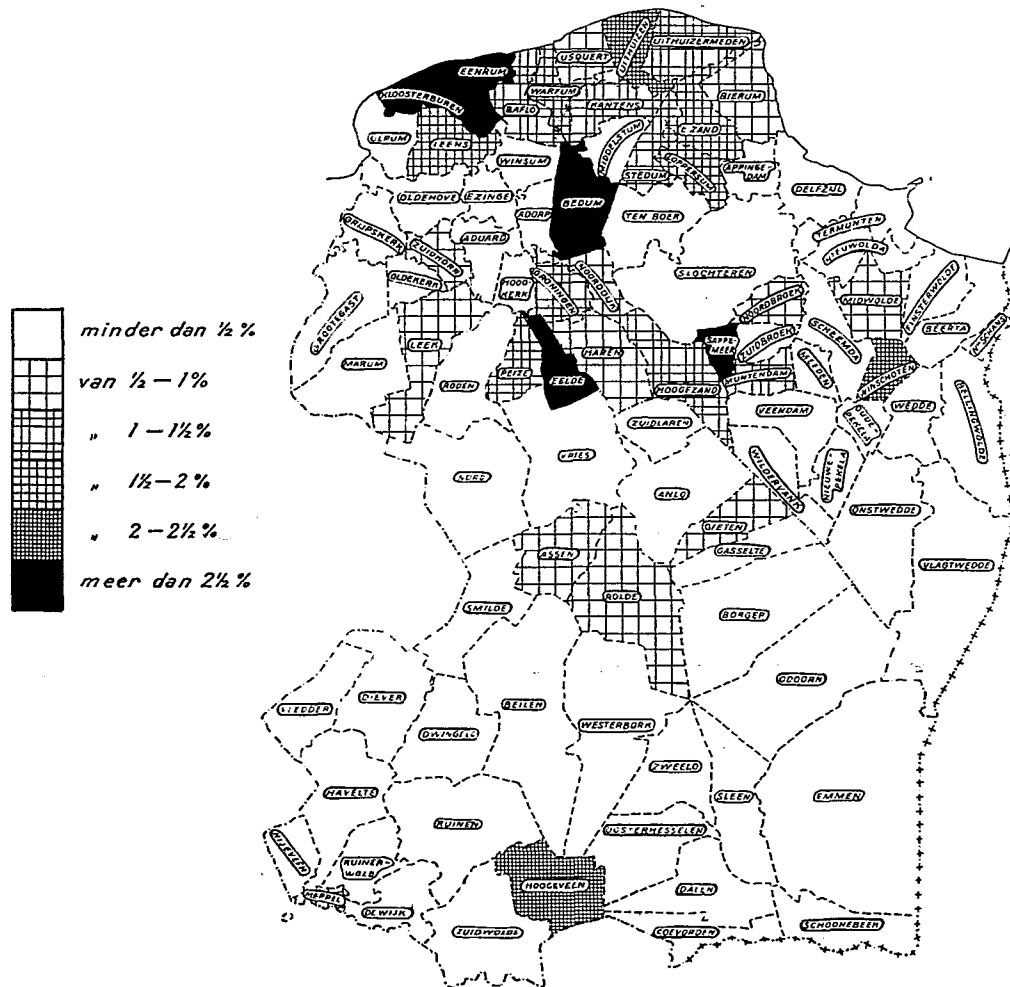
Aantal in de landbouwbedrijven c. a. (totaal) werkzame mannen in percenten van de totale mannelijke in de „primaire” bedrijven en beroepen werkzame beroepsbevolking in de Groninger en Drentsche gemeenten (naar de beroepstelling 1930).

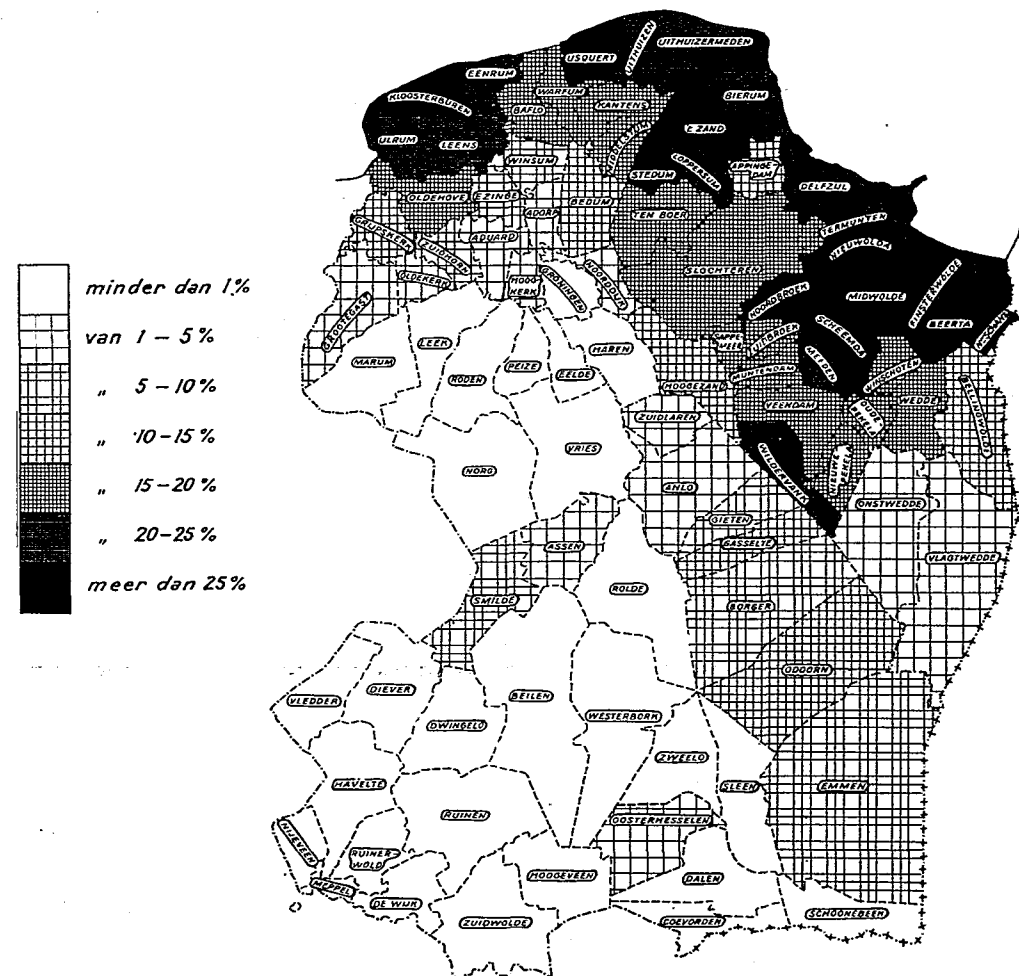
Gemiddelde grootte der landbouwbedrijven in de Groninger en Drentsche gemeenten (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

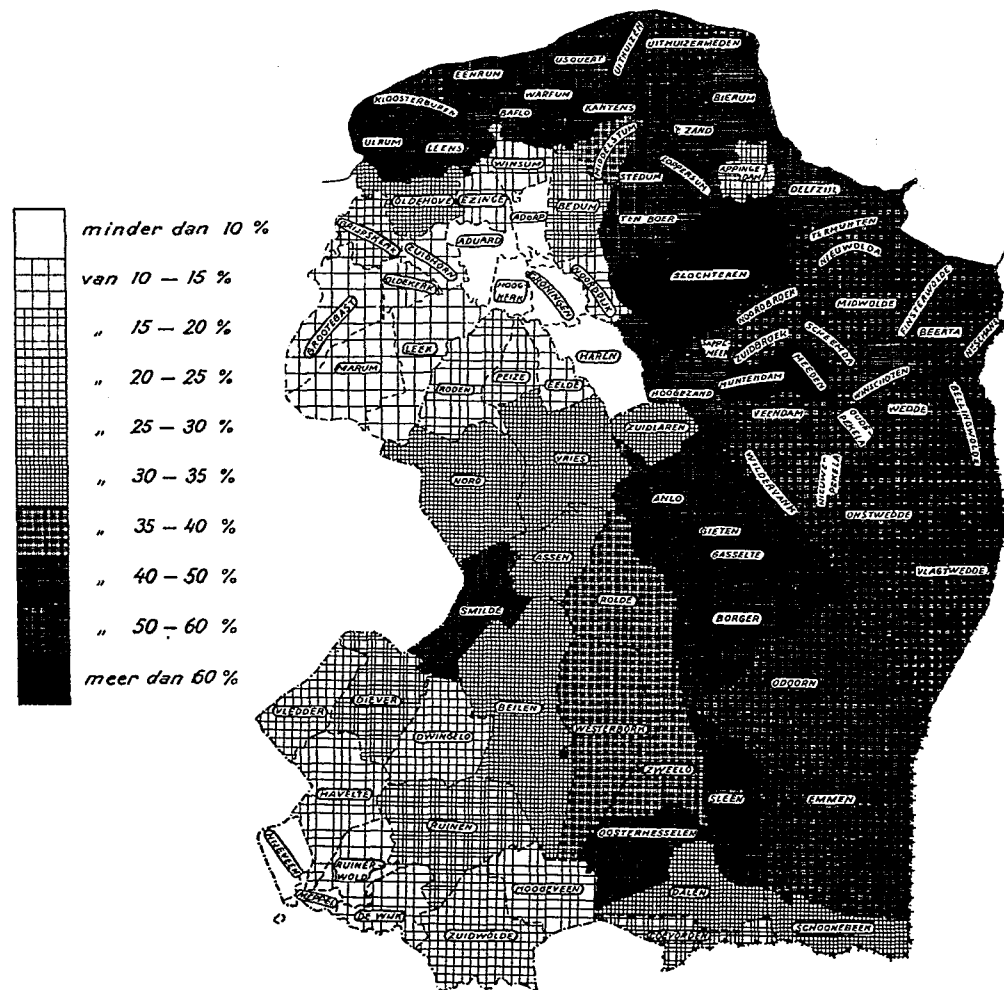
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger en Drentsche gemeenten in gebruik voor blijvend grasland (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

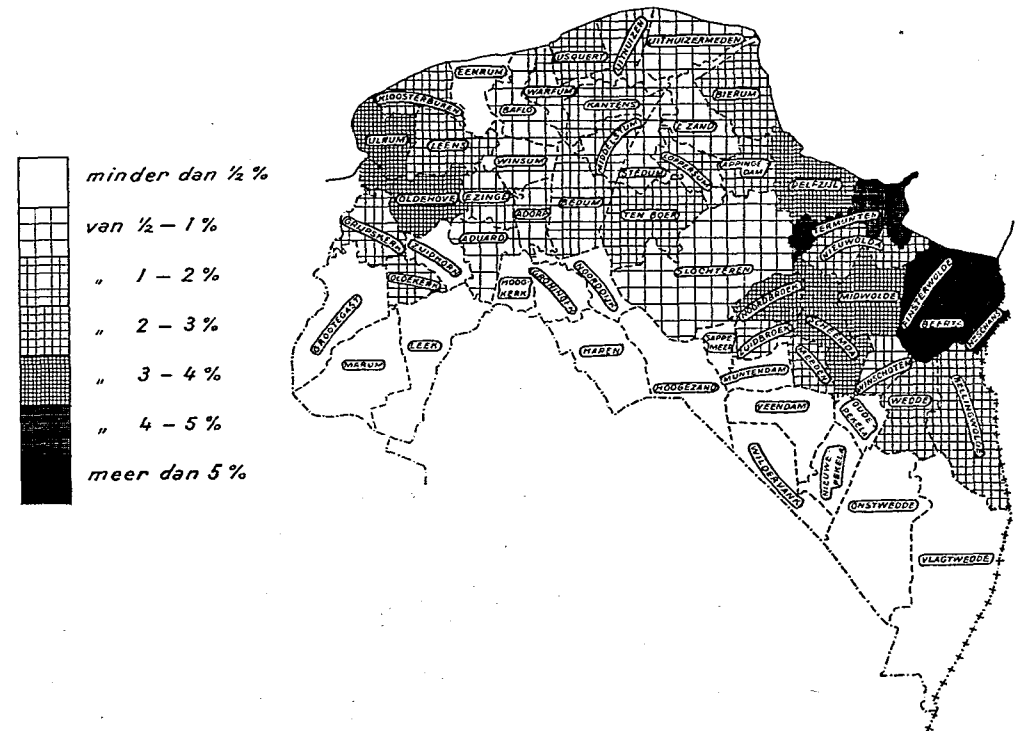
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger en Drentsche gemeenten in gebruik voor groenten- en oofsteelt (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

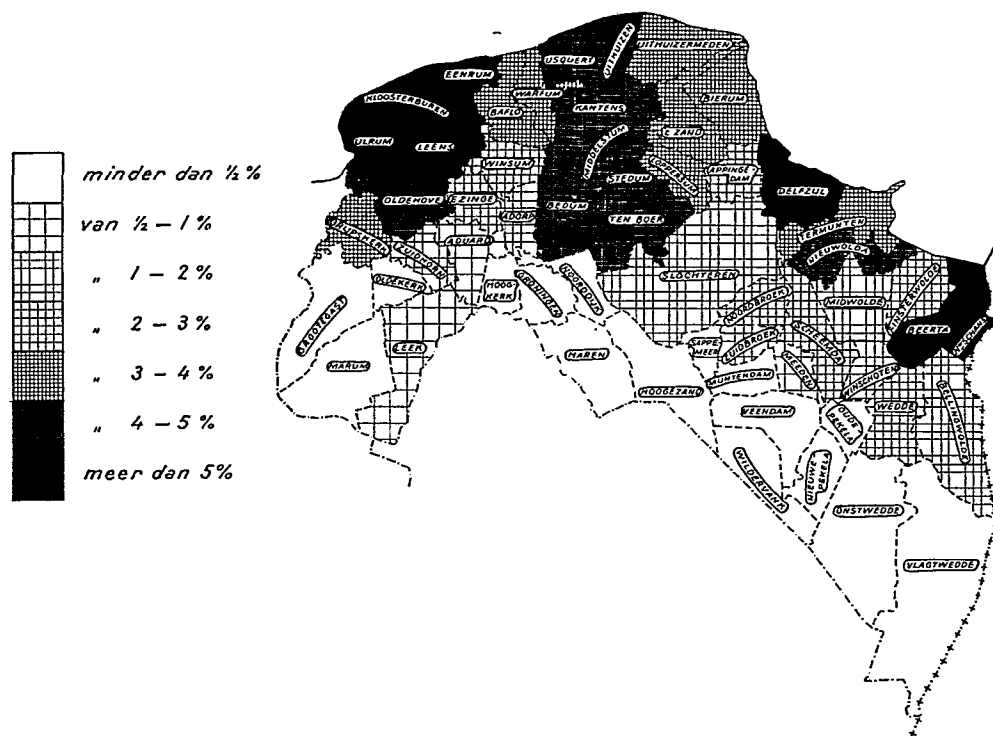
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger en Drentsche gemeenten in gebruik voor den verbouw van tarwe (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

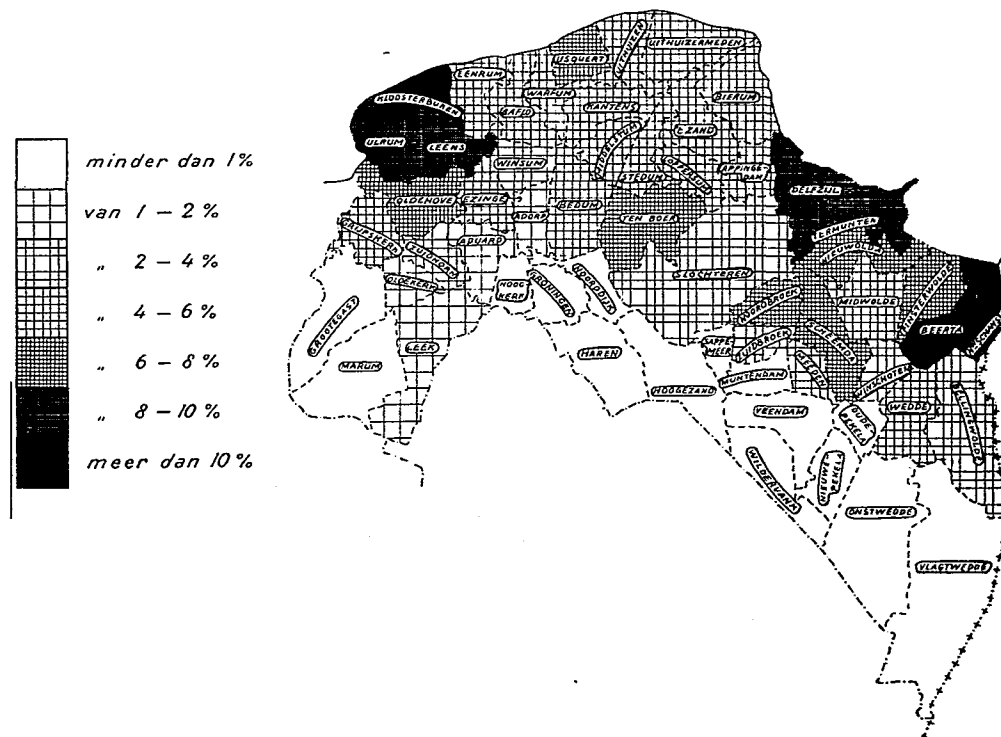
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger en Drentsche gemeenten in gebruik voor den verbouw van *graangewassen* (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

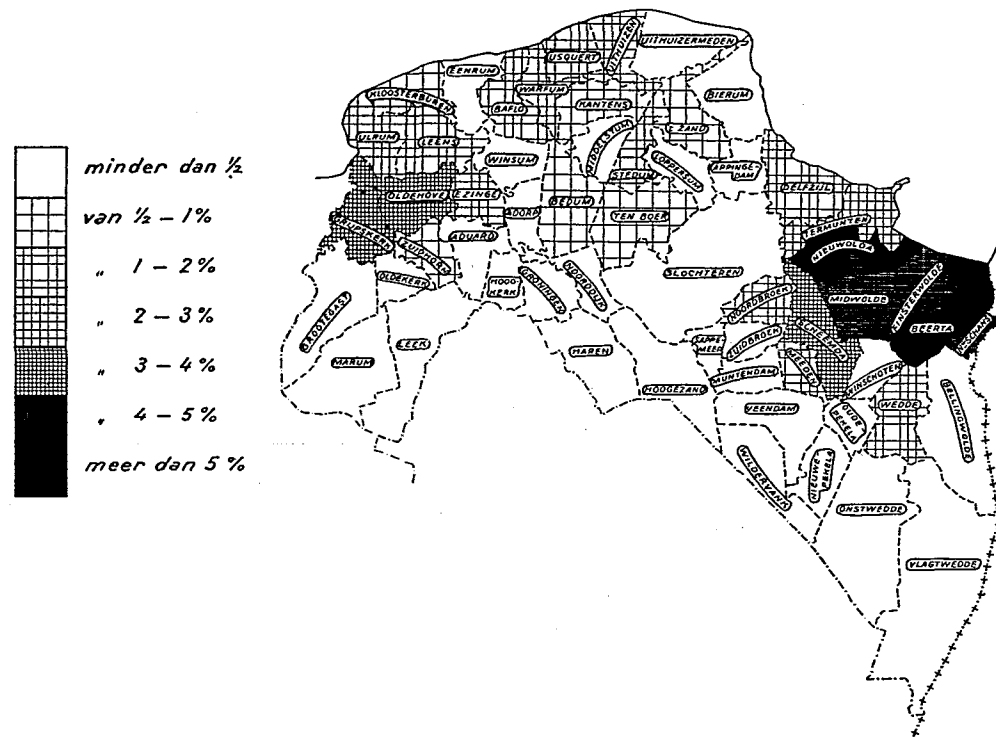
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger gemeenten in gebruik voor den verbouw van *veldboonen* (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

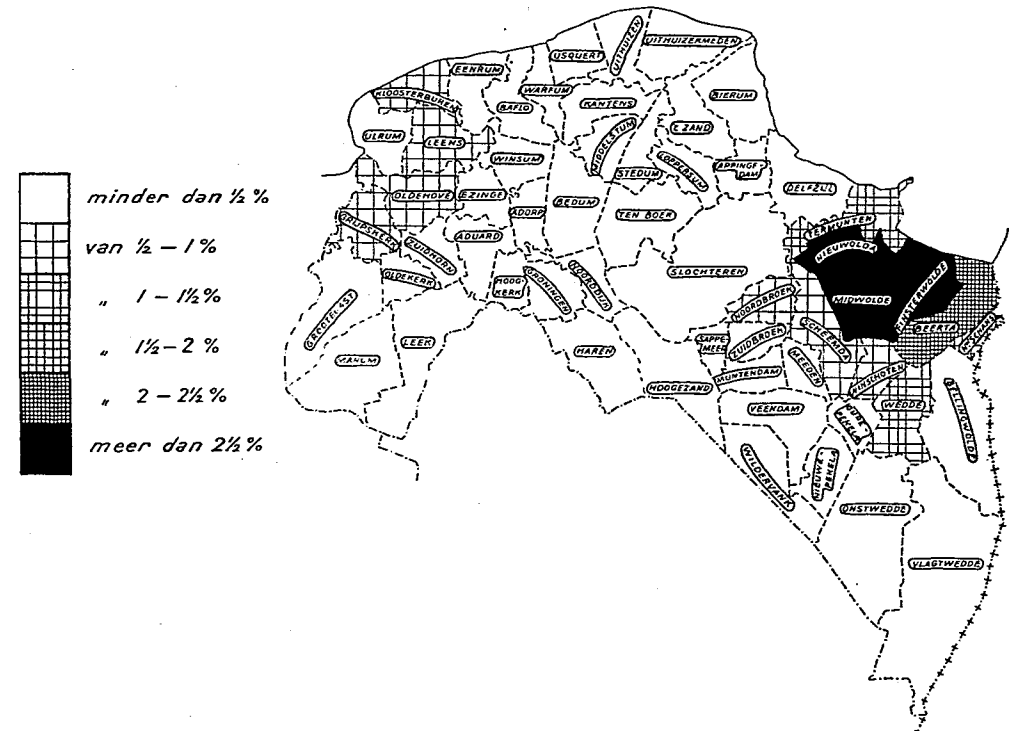
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger gemeenten in gebruik voor den verbouw van erwten (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

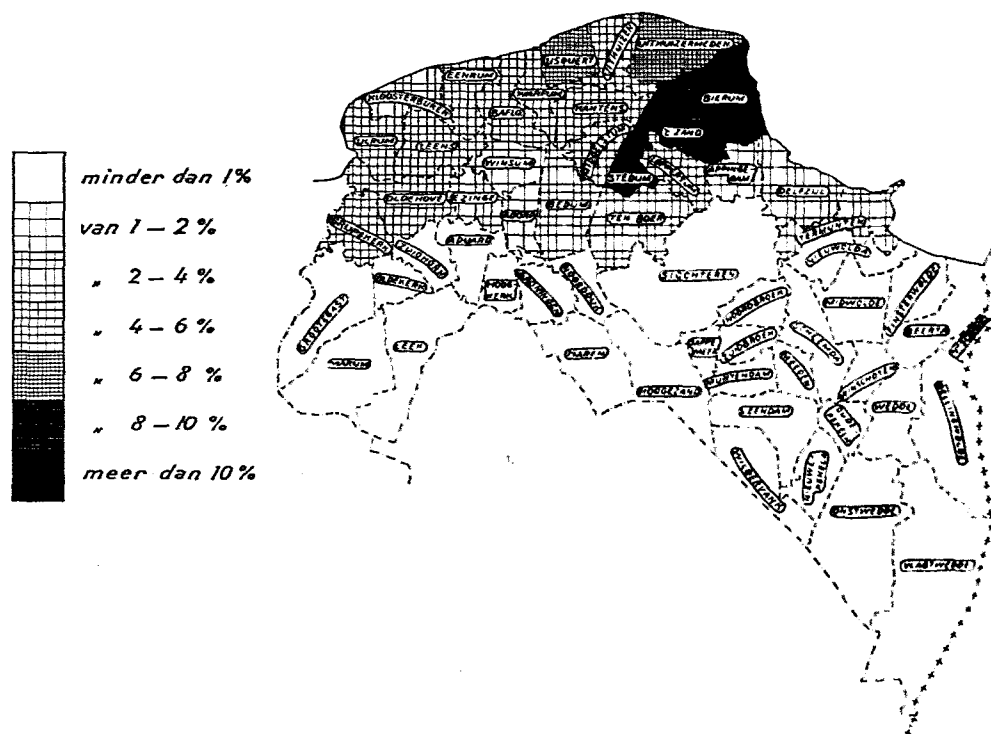
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger gemeenten in gebruik voor den verbouw van peulvruchten (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

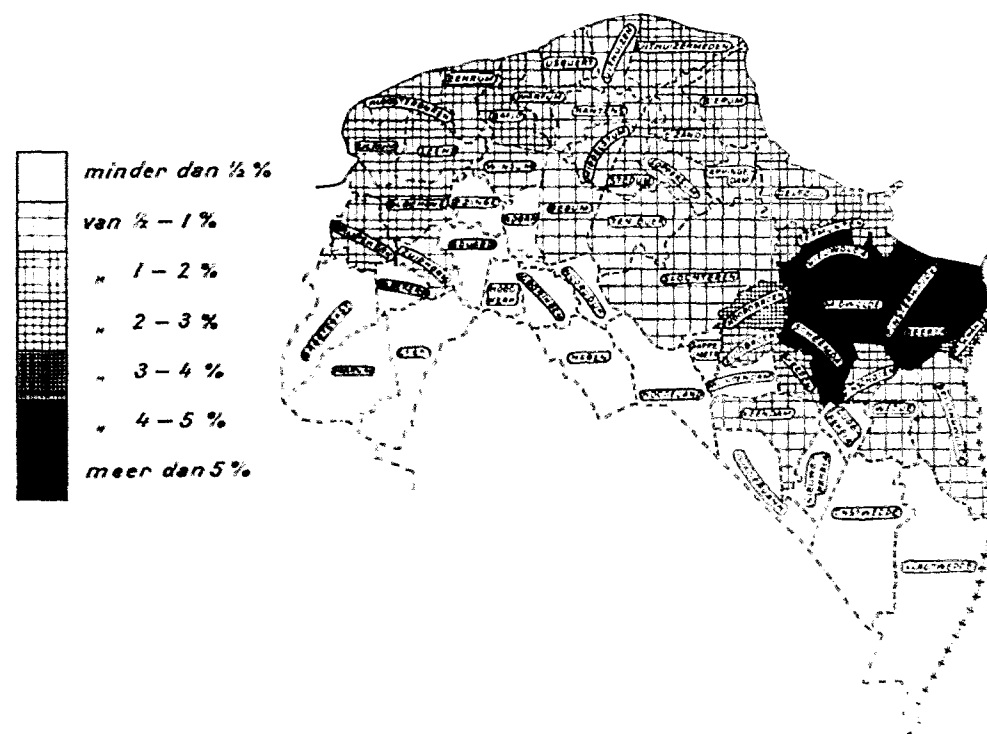
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger gemeenten in gebruik voor den verbouw van *karwijzaad* (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

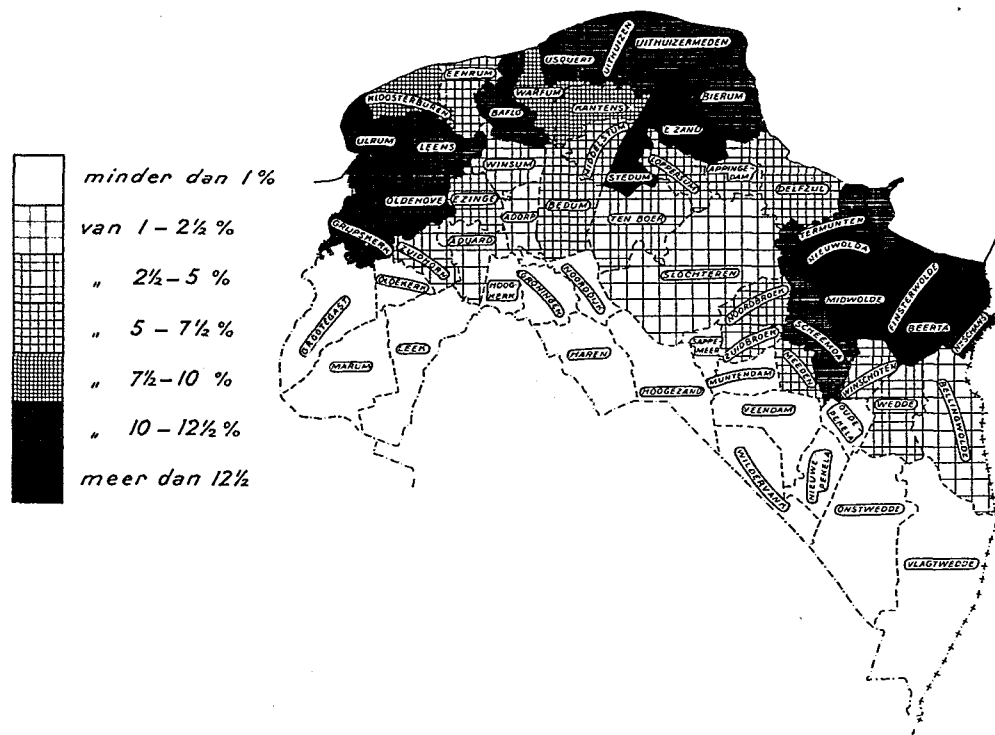
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger gemeenten in gebruik voor den verbouw van *kanariezaad* (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

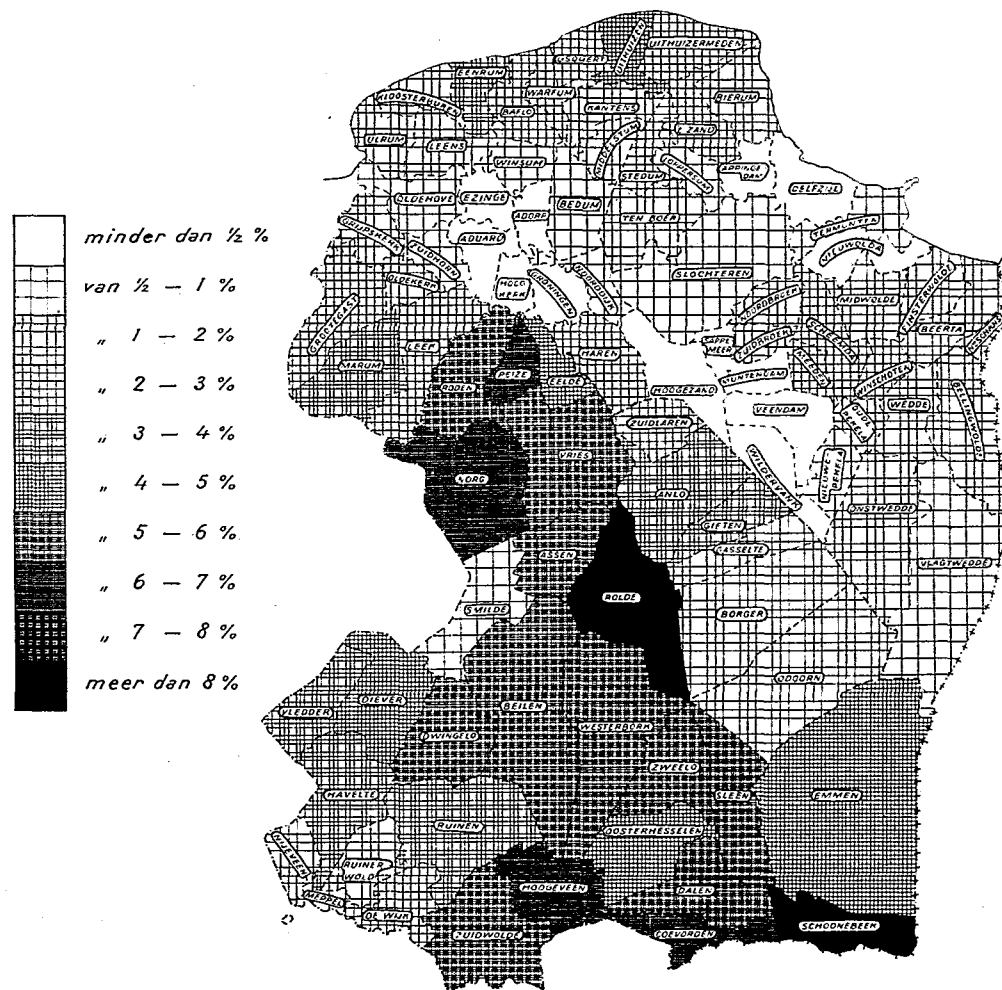
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger gemeenten in gebruik voor den verbouw van *glas* (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

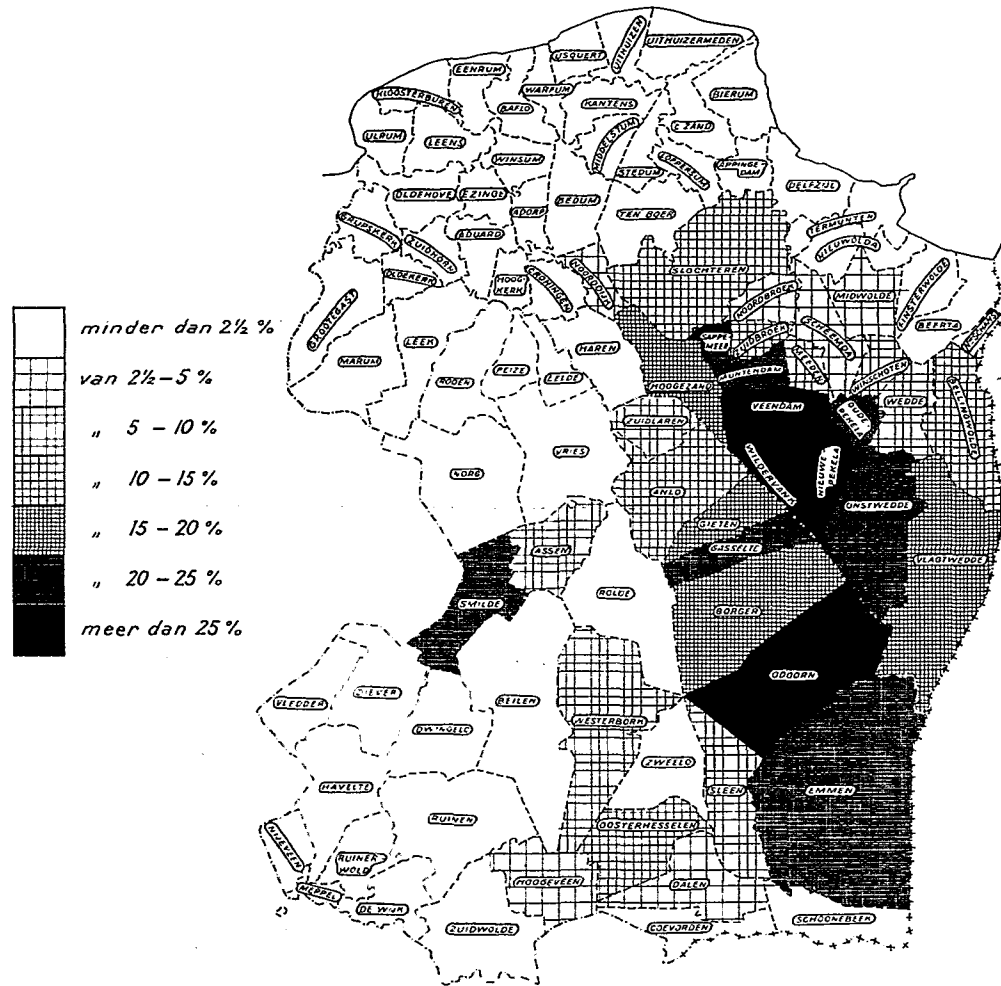
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger gemeenten in gebruik voor den verbouw van *land- en tuinbouwvelden* (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

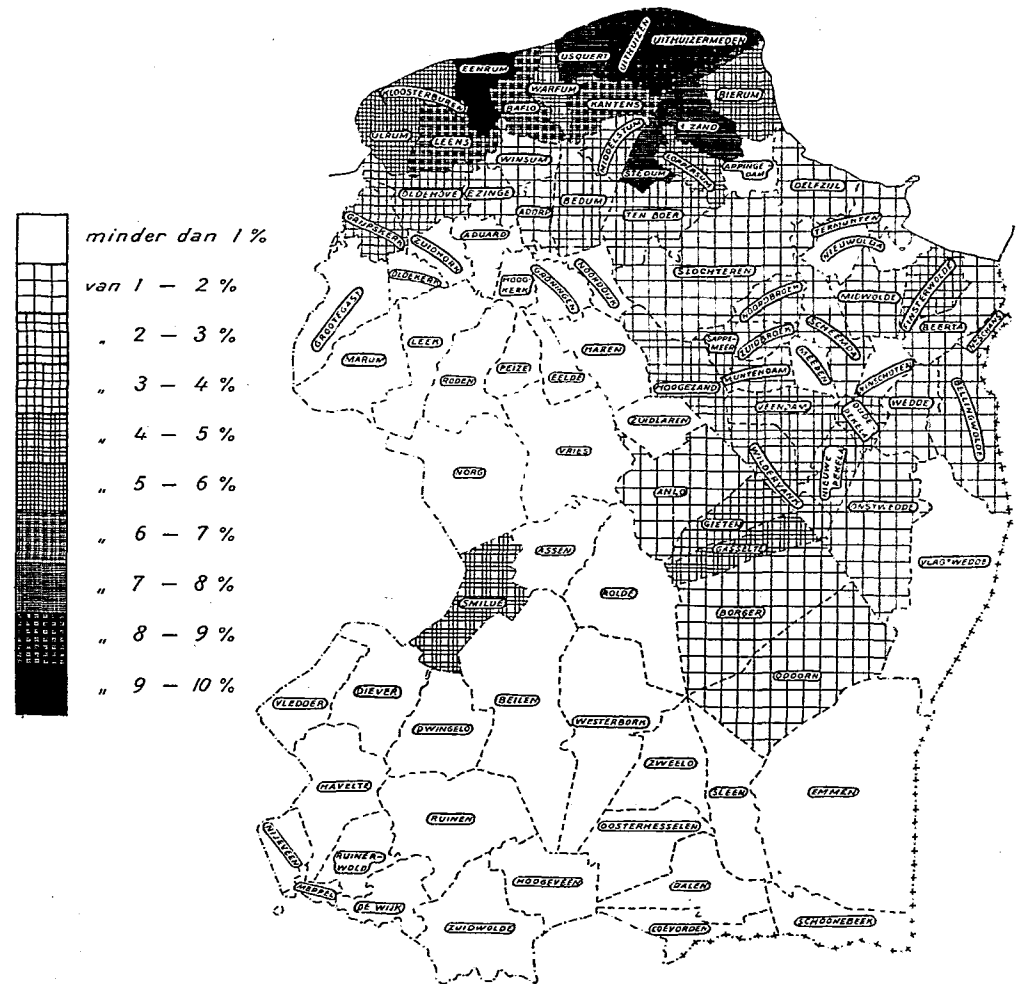
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger gemeenten in gebruik voor den verbouw van *handelsgewassen* (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

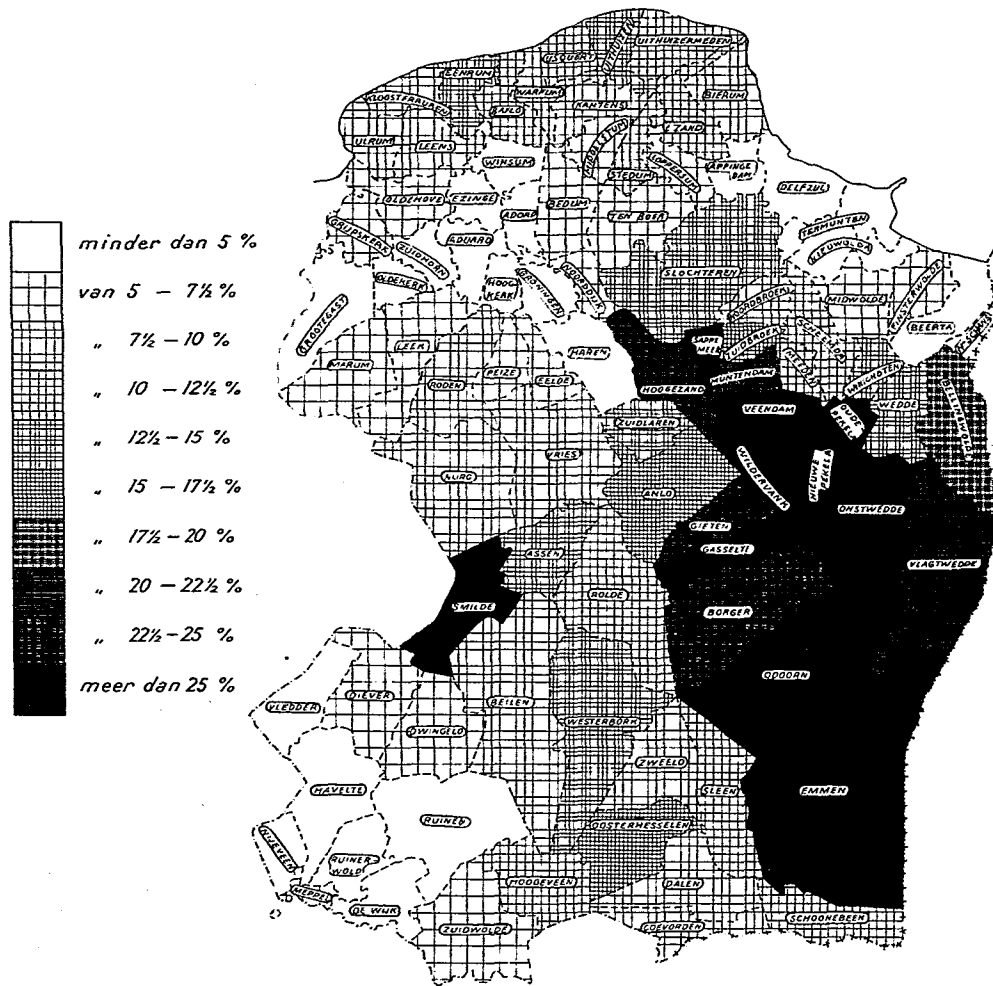
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger en Drentsche gemeenten in gebruik voor den verbouw van *consumptieaardappelen* (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

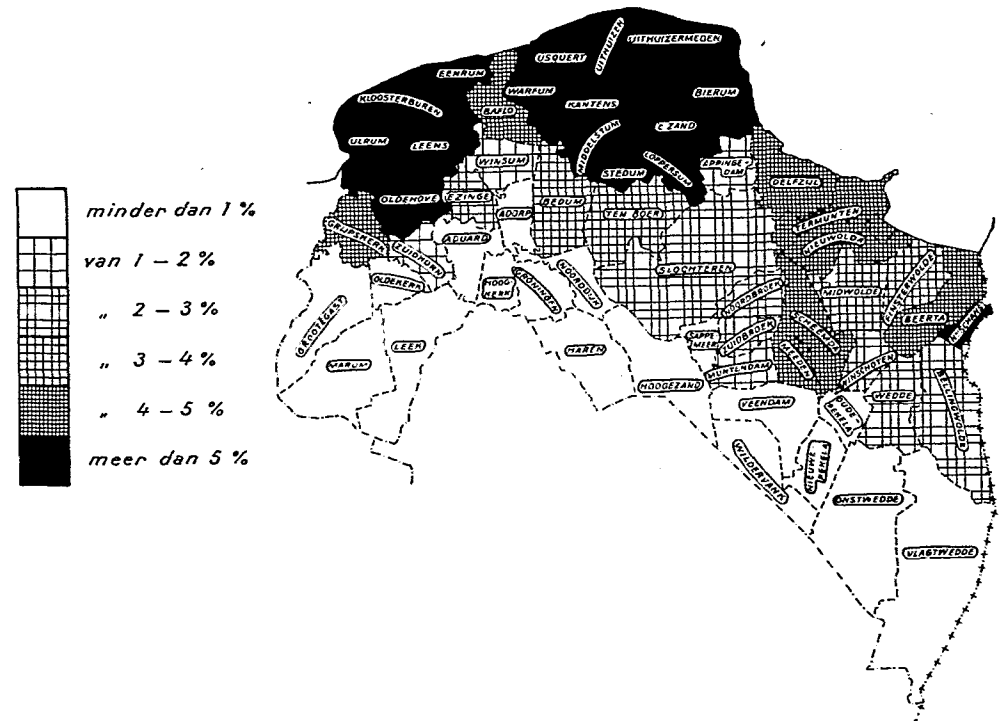
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger en Drentsche gemeenten in gebruik voor den verbouw van fabriksaardappelen (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

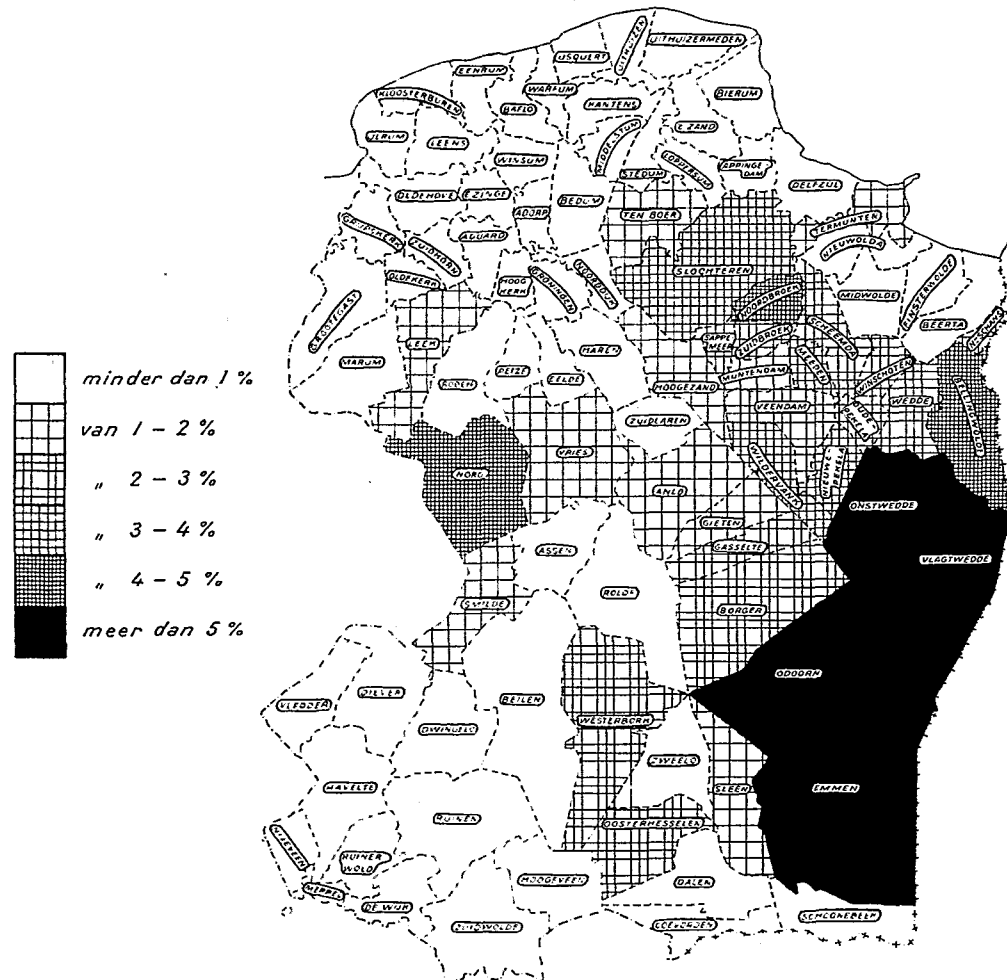
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger en Drentsche gemeenten in gebruik voor den verbouw van suikerbieten (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

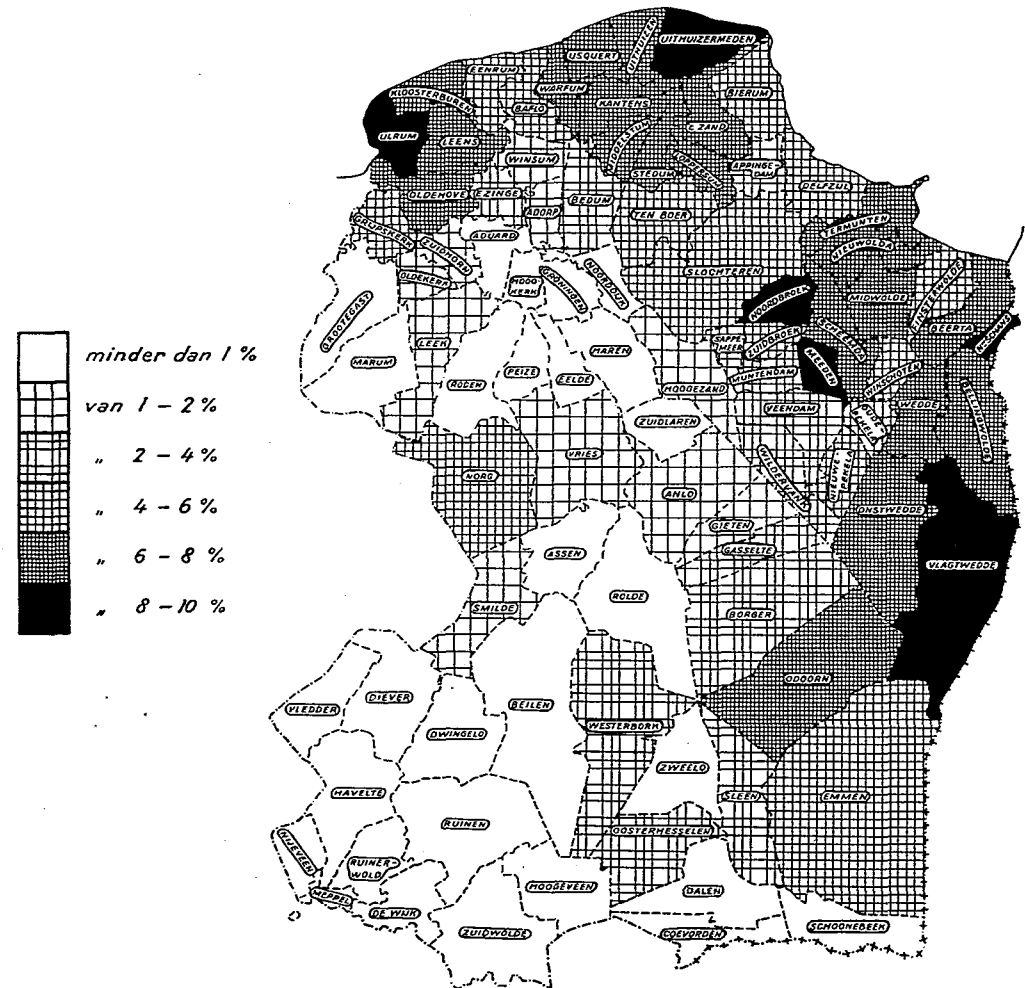
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger en Drentsche gemeenten in gebruik voor den verbouw van knol-, bol- en wortelgewassen (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

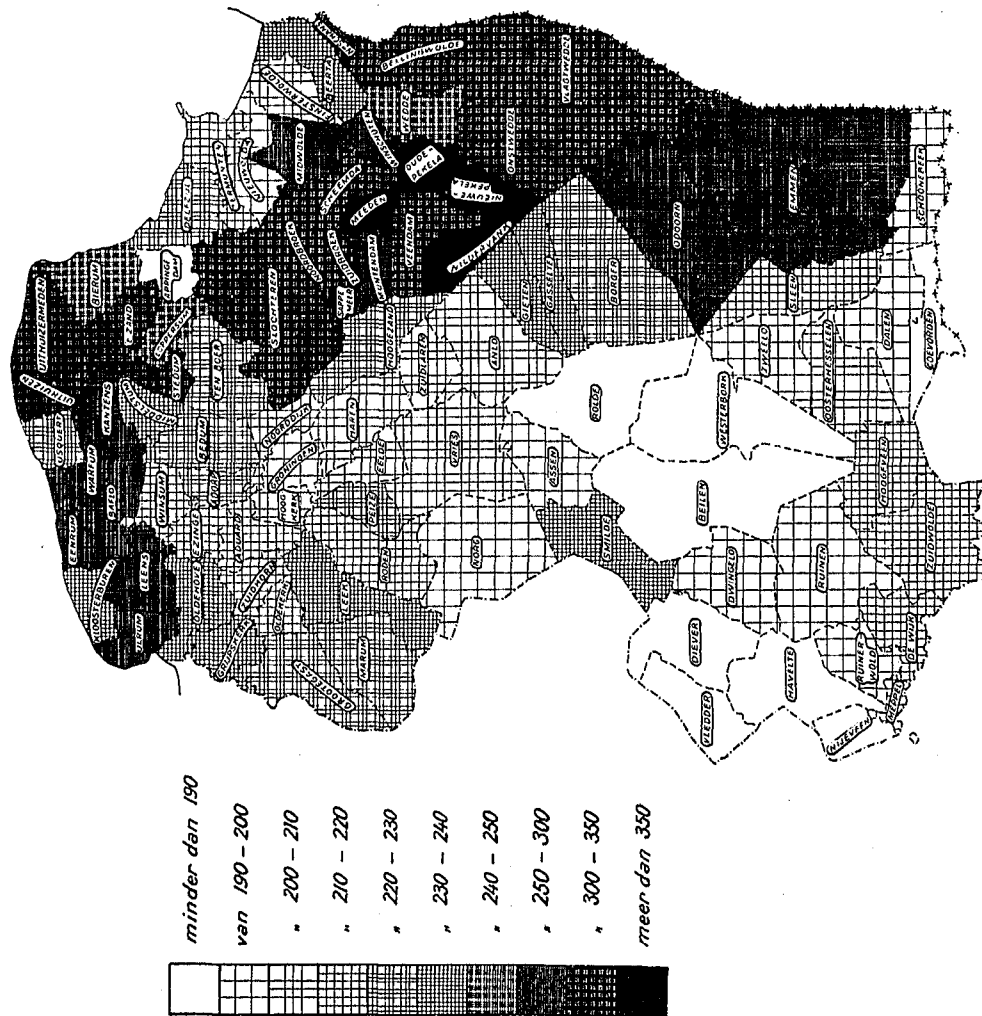
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger gemeenten in gebruik voor den verbouw van klaver (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

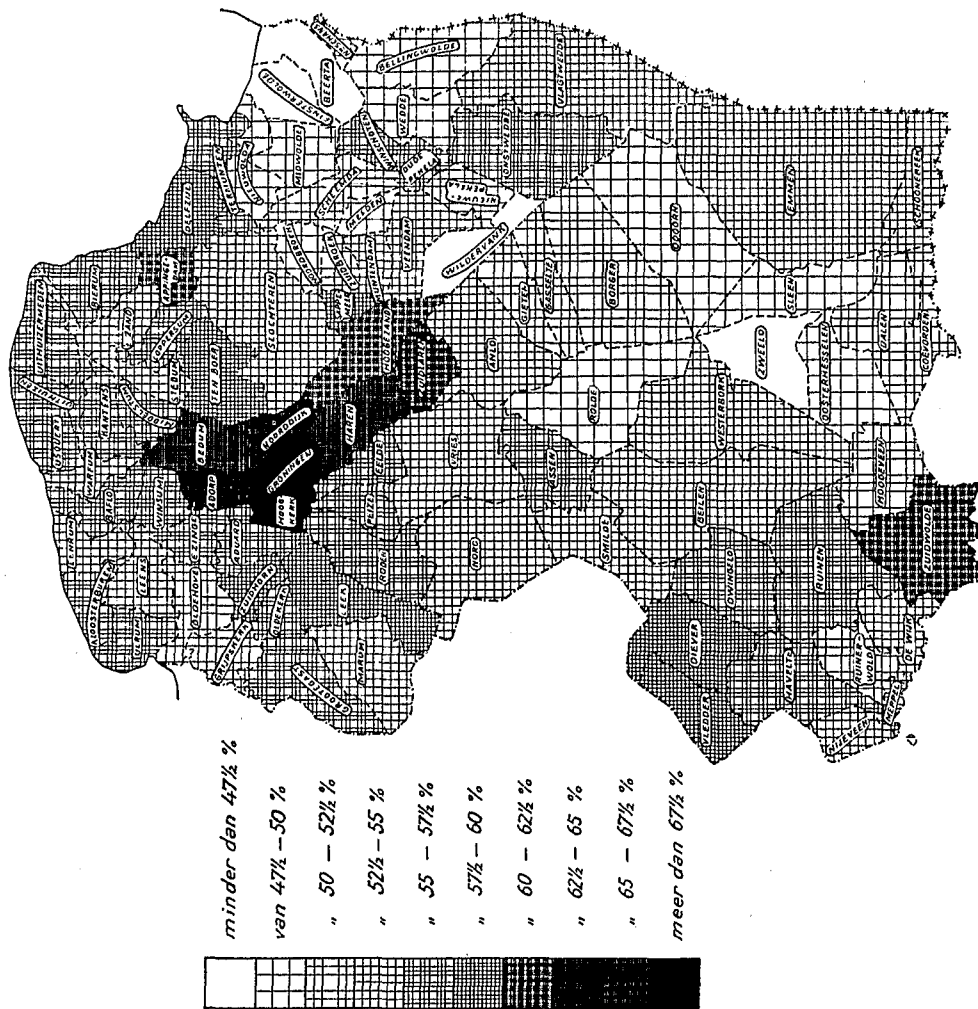
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger en Drentsche gemeenten in gebruik voor *kunstweiden* (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

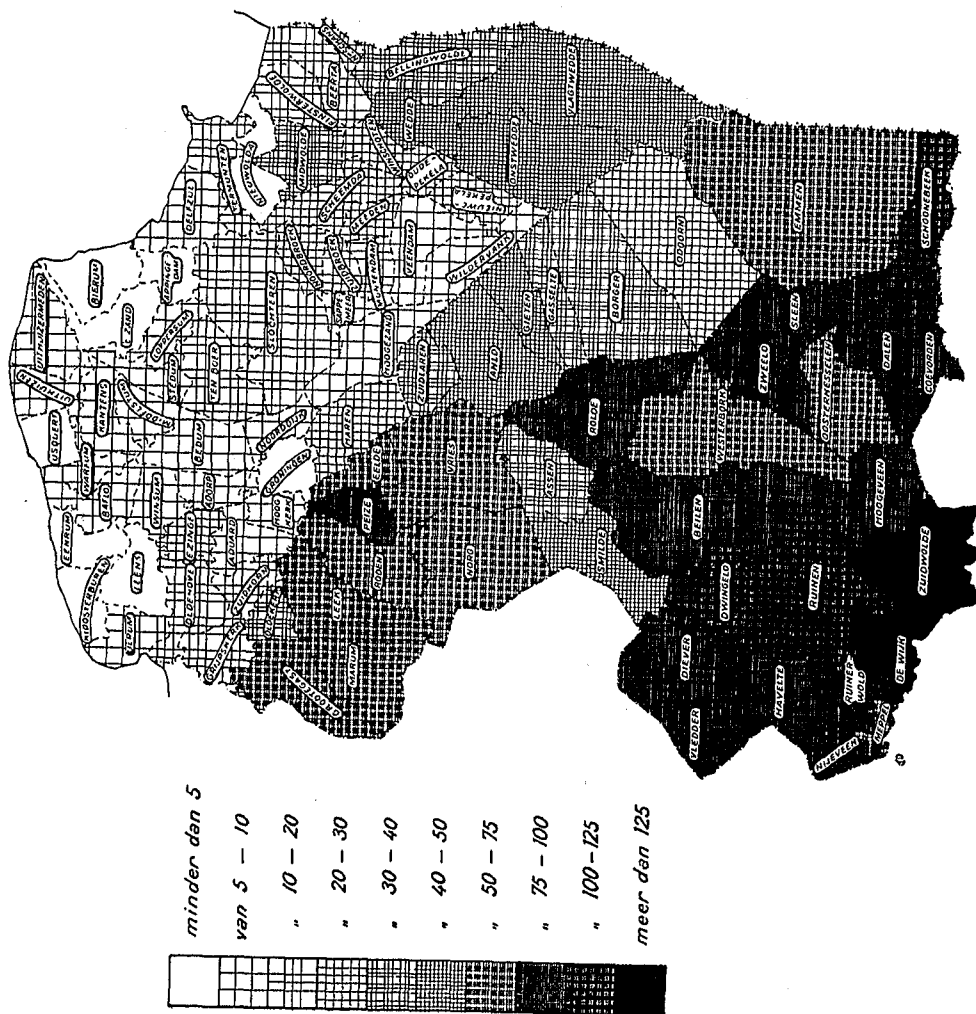
Percentage der oppervlakte cultuurgrond in de Groninger en Drentsche gemeenten in gebruik voor den verbouw van *groenvoedergewassen* (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

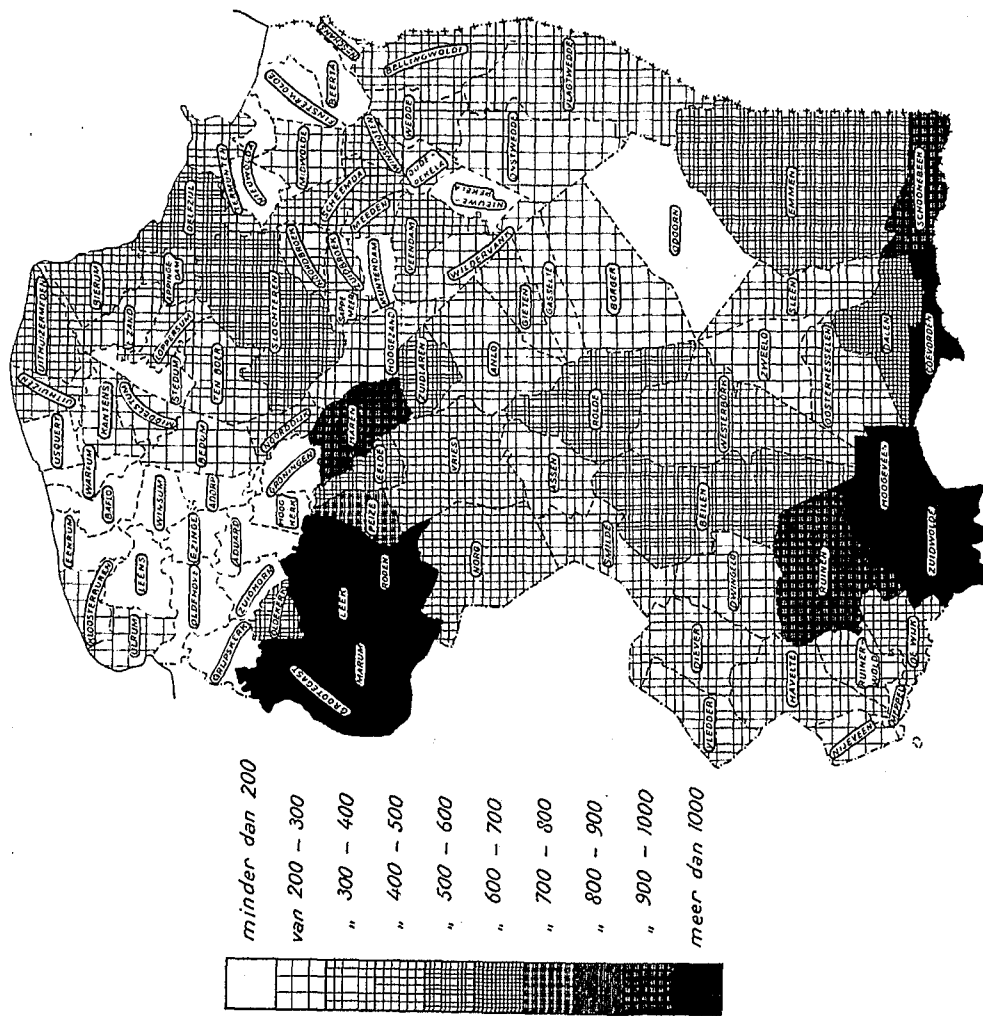
Aantal runderen per 100 ha grasland in de Groninger en Drentsche gemeenten (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

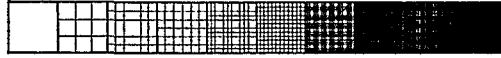
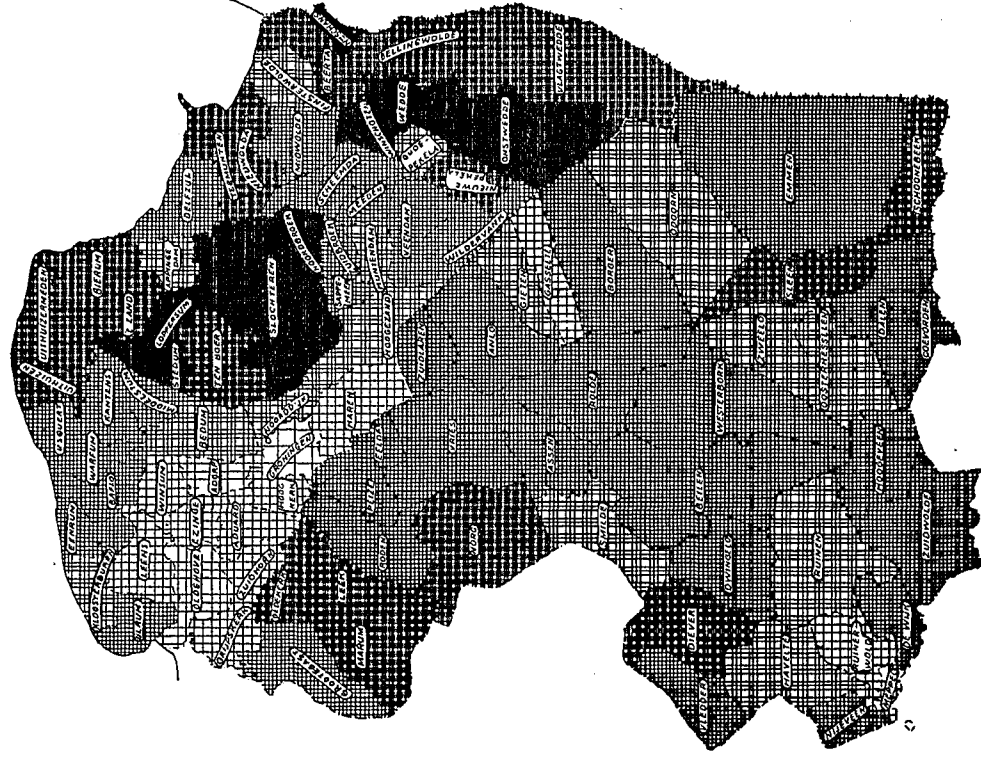
Aantal stuks melkvee in de Groninger en Drentsche gemeenten in procenten van het totaal aantal runderen (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

Aantal varkens per 100 ha cultuurground in de Groninger en Drentsche gemeenten (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

Aantal hoenders per 100 ha cultuurground in de Groninger en Drentsche gemeenten (naar de inventarisatie van den landbouw in 1938).

VAN 0 - 10
 VAN 10 - 20
 VAN 20 - 30
 VAN 30 - 40
 VAN 40 - 50
 VAN 50 - 60
 VAN 60 - 70
 VAN 70 - 80
 VAN 80 - 90
 VAN 90 - 100

Percentage der oppervlakte cultuurground in de Gröninger en Drentsche gemeenten geëxploiteerd door eigenaars (naar de landbouwteiling 1930).